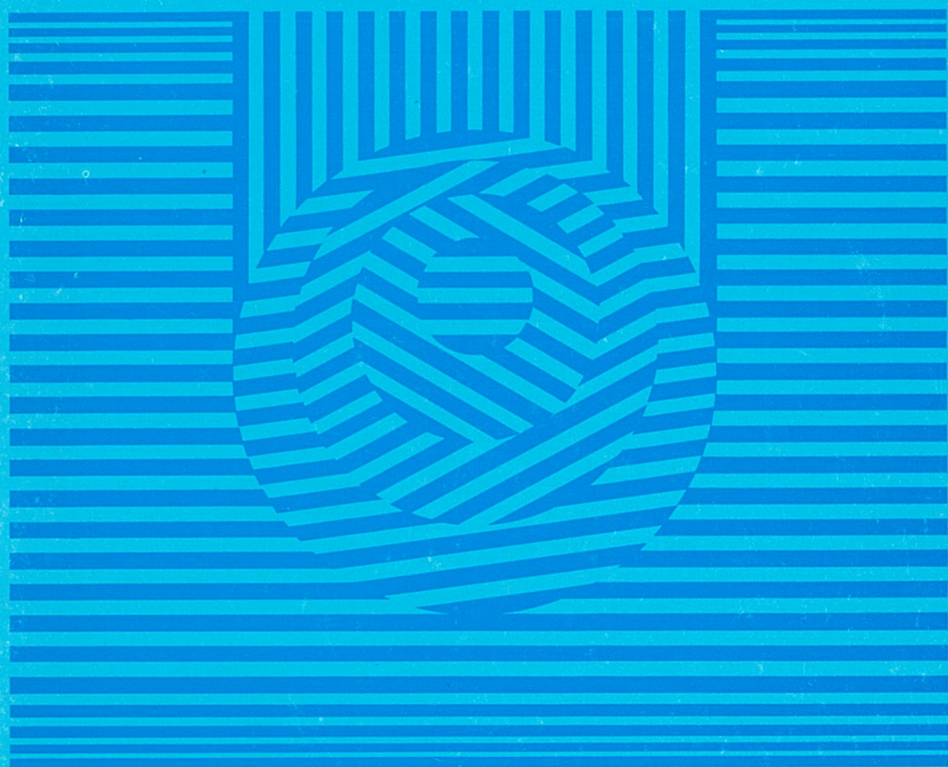

ptički brez gnezda

28

PTIČKI BREZ GNEZDA izdaja sekcija MVO, Vzgojni zavod Preddvor
64205 Preddvor

Izdajateljski svet: Lado Hočevar, Jože Horvat, Miha Pajk, Janez Vivod

Uredniški odbor: Aljoša Vodnik, Franci Imperl, Lado Hočevar,
Jože Horvat, Marjan Vončina, Janez Vivod,
Jasna Šebjanič-Pupis, Marjan Čonč, Miha Rotar

Glavni in odgovorni urednik: Lado Hočevar

Lektor: Ernest Kobolt

Ovitek: Josip Gorinšek, akad. slikar

Razmnoženo v 500 izvodih

Po mnenju republiškega komiteja za kulturo je glasilo oproščeno
temeljnega davka od prometa proizvodov

Tiskala: Ovitek Tiskarna Ljubljana
Tiskanje in vezava Pleško, Ljubljana,
Rožna dolina C. IV/36

VSEBINA

ODDAJA OTROK IN MLADOSTNIKOV V VZGOJNE ZAVODE**(Seminar na Rogli)**

Kriterij za oddajo v vzgojni zavod (Janez Bečej)	7
Tudi statistika lahko vpliva na odločitve — Ali vemo kje smo (Katja Bašič)	30
Oddaja mladoletnega storilca kaznivih dejanj v vzgojni zavod (Jože Pavlič)	40
Nekaj dilem v zvezi z oddajami v vzgojne zavode za mladostnike (Borut Hvalec)	50
Oddaja otrok in mladostnikov v vzgojne zavode — razlike med občinami ter stališča centrov za socialno delo (Bojan Dekleva)	58
Dileme in razmišljanja ob oddajanju otrok in mladostnikov v vzgojne zavode — CSD Piran (Miha Rotar)	75
Razmišljanje delavca centra za socialno delo ob namestitvi otrok in mladostnikov v vzgojne zavode (Bojan Pucelj)	80
Stališča do vzgojnih zavodov, problemi, dileme — CSD Krško (Gordona Rostohar)	85
Skupni problem — skupno razreševanje (Martin Bertok)	89
Potrebe centrov za socialno delo v Ljubljani po različnih tretmajih za otroke in mladostnike (Aktiv za mladostnike ljubljanskih centrov za socialno delo)	91
Conceptualna izhodišča za delo prenovljenega Prehodnega mladinskega doma v Ljubljani (Dragica Krevelj, Jože Račič)	97
Nove oblike in vsebina dela osnovne šole pri Prehodnem mladinskem domu v Ljubljani (Dragica Krevelj, Jože Račič)	101
Ugotovitve seminarja — osebni pogled (Gordona Rostohar)	105
Ugotovitve seminarja — osebni pogled (Katja Bašič)	112
Vsi naši seminarji (Bojan Dekleva)	121

INTEGRACIJSKA VZGOJA IN ŠOLA V HAMBURGU

Integrirano obravnavanje prizadetih otrok v hamburških osnovnih šolah (Vinko Skalar)	129
Izobraževanje in usposabljanje prizadetih otrok in mladostnikov ter druge oblike pomoči prizadetim v Hamburgu (Marija Golob)	139
Temeljne organizacijske oblike, vsebine in metode dela z zmerno in težje duševno prizadetimi otroki in mladostniki v šolskem obdobju (Marijan Lačen)	150
Šole za učence z vedenjskimi motnjami in šolsko-vzgojna pomoč kot specifična oblika pomoči (Alenka Kobolt)	157
Poklicno usposabljanje mladih z razvojnimi motnjami (Jože Horvat)	167
Tudi prometna vzgoja naj pripomore k integraciji pri prizadetih v telesnem in duševnem razvoju (Ivan Vivod)	173

**ODDAJA OTROK
IN MLADOSTNIKOV
V VZGOJNE ZAVODE**

ODDAJA OTROK IN MLADOSTNIKOV V VZGOJNE ZAVODE^x

KRITERIJ ZA ODDAJO V VZGOJNI ZAVOD

Janez Bečaj

Bolj pravilno kot o oddaji v vzgojni zavod bi seveda bilo govoriti o kriterijih, po katerih se odločamo, kdaj je mladoletnika (oz. otroka) potrebno izločiti iz njegovega domačega socialnega okolja. Gotovo se tako strokovnjaki različnih profilov pa tudi laiki strinjamo, da je potrebno mladim ljudem z disocialno simptomatiko, kolikor je le mogoče, najprej pomagati v njihovem domačem socialnem okolju. Šele ko kvarnim vplivom tega okolja nismo več kos in korektivni ukrepi ne morejo ustaviti napredovanja mladostnikove disocialnosti, smemo in tudi moramo, seveda z vso strokovno odgovornostjo, seči po tako skrajnem ukrepu, kot je izločitev iz domačega socialnega okolja. To smo dolžni narediti, da bi otroka zaščitili pred ogrožujočimi dejavniki, ki so močnejši od korektivnih sredstev, ki so nam na voljo.

Ena od možnosti takega posega je tudi oddaja v vzgojni zavod. Seveda mislimo tukaj predvsem na tiste mladoletnike, ki jim sodišče še ni izreklo oddaje v vzgojni zavod zaradi kaznivega dejanja, ki tak ukrep zahteva sam po sebi.

V okviru teme se mi zdi potrebno posebej obravnavati tiste probleme, ki utegnejo biti ključnega pomena:

- razumevanje motnje,

^xZavoljo aktualnosti to seminarsko gradivo s privolenjem
Instituta za kriminologijo Ljubljana objavljamo

- klasifikacija disocialnih motenj,
- diagnostika disocialnih motenj,
- diagnostika v ožjem pomenu besede,
- diagnostika v širšem pomenu besede,
- težave v zvezi s potekom diagnostike.

Razumevanje motnje

Kljub različnim, lahko bi rekli modnim, občasnim skrajnim razlagam motnje ostaja v veljavi klasični model, po katerem je disocialnost predvsem kombinacija treh dejavnikov: psiholoških, bioloških in socialnih (prim. Rutter, Giller: Juvenile Delinquency, 1983). Pri tem velja splošno pravilo, da motenj vedenja in osebnosti¹ zadnji kategoriji ne povzročata neposredno. Ob neugodnih bioloških determinantah (npr. MCD, SŮt ipd.) je otrok bolj izpostavljen in se rade sekundarno oblikujejo tudi čustvene motnje, medtem ko sociološki dejavniki, v smislu vplivanja širšega socialnega okolja, delujejo selektivno. To pomeni, da slabše razmere v širšem socialnem okolju nimajo za vse istih posledic, ampak bolj zadenejo tiste, ki so že kako drugače ogroženi

¹Izrazje, ki se ga držim, je Bregantovo (Psihoterapija 15, 1987). Disocialnost, ki se sicer deli na asocialnost in antisocialnost, pomeni vedenje posameznika, ki ni v skladu z normativno urejenostjo socialnega okolja in je simptomatska, torej neetiološka oznaka. Motnje vedenja in osebnosti so pa tisti del disocialnosti, ki so posledica motenega čustvenega razvoja pri posamezniku. Za razliko od izraza disocialnost, ki se nanaša na simptomatiko, gre tu za etiološko oznako.

oz. izpostavljeni (glej pregled teorij, ki razlagajo delikvenco: Rutter, Giller, 1983, ali pregled socioloških vidikov disocialnosti, Bergant, 1987).

Disocialnost, posebej pa še motnje vedenja in osebnosti so torej praviloma kombinacija bioloških, psiholoških in socioloških dejavnikov. V diagnostičnem postopku moramo biti zelo pozorni na vse tri dejavnike.

Naravno je namreč, da zaradi morebitnih osebnih naravnosti, vidimo otrokovo problematično vedenje zgolj kot posledic enega samega "vzroka": njegove organske posebnosti; kot zgolj neposredno posledico krivic, ki mu jih je prizadejalo širše socialno okolje (družba in šola); ali pa kot izključno posledico napačnega ravnanje staršev. Tako čistih primerov v praksi ne srečamo. Če prezremo to zakonitost motnje, se nam rado zgodi, da se pri diagnosticiranju ustavimo pri ugotovljenem prvem vzroku disocialne simptomatike in prezremo druge, ki nastopajo v kombinaciji. Tako se npr. zadovoljimo z ugotovitvijo, da za okolje problematično vedenje temelji na organski osnovi, ne vidimo pa čustvene motenosti, ki se krepi sekundarno.

Druga posebnost disocialnosti, ki je pomembna tudi za diagnostiko, je njena značilna vpetost v socialni prostor. Ne glede na to, kakšna kombinacija dejavnikov je motnjo povzročila primarno, se začne okolje nanjo odzivati tako, da jo vzdržuje ali celo krepi samo po sebi. Motnja na ta način vztraja tudi takrat, kadar primarnih vzrokov zanjo morda sploh ni več. Z vidika splošne teorije sistemov ali izhodišč

ekosocialnega prijema je motnja sestavni del večjega sistema, ki se tudi s to motnjo vzdržuje v ranovtežju in ima motnja zanj določen funkcionalni pomen. Zaradi tega ni mogoče prsojati mladostnikovih akcij in reakcij po linearnih vzročnih zvezah, npr. da je otrok problematičnega vedenja samo zaradi enega od staršev ali zgolj zaradi šole. Namesto tega je potrebno videti mladostnika z značilnim vedenjem kot del dinamično urejenega prostora, v katerem so vse prvine značilno povezane, ne da bi bilo mogoče iz te dinamike potegniti in ločeno proučevati posamezne vzročne zveze. Nepoznavanje te zakonitosti vodi v pogosto zmoto, da bi stvari lahko bilo bistveno drugačne, če bi lahko spremenili en sam dejavnik, npr. ravnanje določenega učitelja ali enega od staršev. V jeziku splošne systemske teorije bi lahko rekli, da se skuša z intervencijami prve vrste doseči spremembe, ki so v resnici možne le s spreminjanjem sistema. Diagnostika bi morala odgovoriti na vprašanje, s čim vse se motnja v prostoru vzdržuje in kakšne intervencije ta prostor sploh dovoljuje ter seveda na kakšni ravni. Če so potrebne spremembe druge vrste, to je spremembe v sistemu in ne v posameznikih, ki pa dejansko niso izvedljive, je edina možnost, da mladostnika potegnemo iz sistema.

Z okoljem seveda ne mislimo enega samega, enotnega dejavnika, ampak kombinacijo, med seboj dinamično povezanega nepreglednega števila prvin, od katerih jih veliko niti teoretično ne moremo imeti pod nadzorstvom. To so vsi socialni stiki, ki jih ima mladostnik in ki nanj vplivajo tako pozitivno kot negativno v smislu krepitev motnje ali preventivno.

V takih stiih, ki so bolj ali manj pogosti in intenzivni, je mladostnik s svojimi starši, sorodniki, znanci, sosedi, učitelji, prijatelji, vrstniki pa tudi z vrsto neznanih ljudi v številnih vsakodnevnih situacijah.

Klasifikacija disocialnih motenj

Disocialnost potemtakem tu razumemo kot motnjo, ki je oblikovana s kombinacijo bioloških, psiholoških in socialnih dejavnikov in je tako vpeta v socialno okolje, da se oblikuje začaran krog, s katerim se motnja vzdržuje in krepi sama po sebi, ne glede na prvotne vzroke, ki so sprožili tako vedenje. Glede na prevladujoče dejavnike, ki so tovrstno vedenje povzročili, po Bergantu ločimo štiri kategorije:

- reaktivno disocialno vedenje,
- disocialno vedenje kot posledica motenega čustvenega razvoja ali motnje vedenja in osebnosti (MVO). Za blažjo obliko je značilna nevrotična, za težjo pa disocialna osebostna struktura,
- disocialno vedenje kot posledica zavajajočega okolja in
- biološko pogojeno disocialno vedenje.

Diagnostična oznaka "motnje vedenja in osebnosti" pomeni, da disocialna simptomatika obvladuje večji del ali sploh vse mladostnikovo funkcioniranje. Torej ne gre za to, da bi bilo disocialno ravnanje značilno le za nekatere specifične situacije, pač pa se za značilnost pojavlja v celotnem funkcioniranju in na vseh življenjskih področjih. Pride torej do značilne osebostne strukture, ki se kot stalnica kaže v vsakem ravnanju. Tak mladostnik ne prihaja več navzkriž le z delom svojega okolja ali le v spe-

cifičnih situacijah, ampak bolj ali manj povsod in vedno. Negativen začaran krog z okoljem je tu najbolj popoln in intenziven.

Nasploh lahko rečemo, pri čemer pa se seveda zavedamo nujnih izjem, da izločitev iz domačega okolja zahteva predvsem diagnoza "disocialno vedenje kot posledica motenega čustvenega razvoja" oz. "motnje vedenja in osebnosti". Pri tem spet velja kot najsplošnejše pravilo, kadar niso možni alternativni korektivni ukrepi in je potrebna oddaja v vzgojni zavod, da se pri nevrotični osebnostni strukturi odločamo za institucije odprtega in pri disocialni zaprtega tipa.

Diagnostika v ožjem pomenu besede

Z diagnostiko v ožjem pomenu besede razumemo določitev kategorije, v katero obravnavana vrsta disocialnosti spada. V ta namen se zdi dovolj uporabna Bregantova etiološka klasifikacija disocialnih motenj, ki predvideva glede na osnovne vzroke motnje štiri različne osnovne diagnoze in seveda vse kombinacije. S tem v zvezi se ne zdi potrebno podrobneje razpravljati, saj je, tako klasifikacija kot tudi kriteriji za uvrstitev, v literaturi dostopna (Bregant, Psihoterapija 15; poglavja: "Etiološka klasifikacija disocialnih motenj"; "Diagnosticiranje disocialnih motenj" in "Skupne značilnosti in pomembne razlike med motenim čustvenim razvojem pri nevrotični in disocialni osebnostni strukturi.

V zvezi z diagnostiko v ožjem pomenu besede bi rad opozoril le na to, da tudi tukaj veljajo splošna

pravila psihološke diagnostike, po katerih je strokovnjak dolžan iskati različne informacije, vendar morajo biti usklajene po določenem teoretičnem modelu, kar šele dovoljuje diagnozo. Z drugimi besedami povedano, ni dopustno mnenje dajati zgolj na podlagi ene vrste podatkov, kot so npr. testni izsledki. V našem primeru je poleg teh potrebno imeti še druge ustrezne anamnestične podatke in oceno osebnostne strukture. Vse te prvine morajo biti skladne, sicer diagnoza ni možna in je potrebno iskati dodatne podatke, da bi jo lahko postavili. Z njimi morajo biti skladne tudi simptomatika in sprožilne situacije.

Čeprav je omenjena skladnost najbolj nujna pri diagnozi "Disocialnost kot posledica motenega čustvenega razvoja", pa je vendarle potrebna tudi pri drugih, tudi takrat, ko se diagnoza zdi popolnoma zanesljiva (npr. kreativna disocialnost). Vemo namreč, da se lahko simptomatika in pa tako vrsta kot intenziteta motnje pomembno razlikujejo. Bregant pravi, da je pri diagnostičnem vrednotenju potrebno razlikovati manifestno in latentno motenost (Bregant, 1987, st. 54). Skratka, srečamo lahko mladostnika s hudo simptomatiko ob manjši motenosti in narobe. To pomeni, da se na prvi vtis, ki se oblikuje ob pritožbi, ne gre zanašati in je potrebno preveriti vse možnosti, tudi takrat, kadar pritožba tega sama po sebi ne zahteva.

Izločitev otroka iz njegovega domačega socialnega okolja je tako resna stvar, da se nikakor ne bi smelo dogajati, da psiholog ali psihiater postavljata diagnozo ali dajeta mnenje, ne da bi imela pred

seboj vseh potrebnih podatkov. To seveda ne velja le ob izločitvi iz domačega okolja, ampak tudi takrat, kadar se odločimo, da izločitev ni potrebna. Strokovno neodgovorno ni le poslati mladostnika v vzgojni zavod, ko bi mu bilo mogoče ustrezno pomagati še v domačem okolju, ampak tudi če otroka zadržimo doma, kjer nima več nobene možnosti in se motnja le še stopnjuje, s tem pa manjša možnost učinkovitega korektivnega posega v ustanovi.

Že površen pregled dokumentacije, s katero so prišli mladostniki v enega od naših zavodov (Logatec), kaže, da z diagnostiko v ožjem pomenu besede ne moremo biti zadovoljni. Psihološka poročila praviloma nimajo jasne diagnoze, v psihiatričnih pa srečamo precej različne. Tako lahko najdemo oznake: "čustvene in vedenjske motnje z nakazano disocialnostjo"; "osebnostne motnje"; "delikvenca"; "vedenjska in osebnostna motenost"; "čustvene in vedenjske motnje z disocialno simptomatiko v puberteti"; "sociokulturna in vzgojna zanemarjenost - vedenjske in emocionalne motnje"; "čustvena oškodovanost" ipd. Zanimivo je, da ne zmore priti do enotnega izrazja, kar dovolj zanesljivo pomeni, da so po temtalem diagnoze bolj ali manj brez vsakega pomena za praktično delo. Skladnost, torej pristajanje na enega od klasifikacijskih sistemov, pri čemer končno niti ni tako pomembno, za katerega bi se odločili, je vendarle nujna že zaradi otrok. Diagnoza je način strokovnega sporazumevanja, ki določa vrsto in intenzivnost potrebnih korektivnih ukrepov. Nejasnosti na področju diagnostike so nujno nejasnosti na področju korekcije, ne glede na to, ali se ta izvaja v ustanovi ali izven nje. Z drugimi besedami povedano: "diagnostični postopek in

korektivno ukrepanje morata biti skladna" (Bergant, 1987, str. 54). In če diagnostika ni opravljena dobro, je tudi korekcija zanesljivo predvsem voluntaristična.

Diagnoza disocialnosti mora temeljiti na dovolj obširnih podatkih tudi zaradi same narave motnje in njenih značilnosti. Predvsem mislimo na dejstvo, da gre običajno za kombinacije vzrokov in motnjo, ki sama po sebi izziva v okolju take reakcije, ki jo vzvratno krepijo. Že iz teh dveh razlogov jasno izhaja, da ni mogoče presojati otroka zgolj po posameznih prvinah, ne glede na to, če so to kazniva dejanja ali testni izsledki. Kje je problem diagnostike, lahko ponazorimo tudi z izsledki treh longitudinalnih študij o zelo različnih populacijah, ki jih je izvedel Robins s sodelavci (Robins, 1987, Robins in Ratcliff, 1980; Giller, 1983, str. 37):

- nobena specifična vrsta odklonov v otroštvu ne kaže zveze s splošno deviantnostjo v odrasli dobi;
 - vse specifične vrste odklonov v odrasli dobi so napovedano s splošno deviantnostjo v otroštvu;
 - splošno deviantno vedenje v otroštvu bolj zanesljivo napoveduje deviantnost v odrasli dobi kot katerokoli specifično vedenje v otroštvu;
 - te zveze niso odvisne od kontinuiranega razvoja istega vedenja iz otroštva v odraslo dobo.
- (Vsi podatki so v izvorniku).

Te izsledke, posebej seveda prvega, bi kdo utegnil razumeti, da pravzaprav ni osnove, na kateri bi presojali, kako naj ravnamo z otrokom ali mladostnikom, ki prihaja navzkriž s svojim okoljem. Tak sklep bi bil mogoč, če bi mu lahko sledila še odločitev,

da bomo otroka pustili torej popolnoma pri miru. Ni pa seveda možen, če otrokovo situacijo ocenjujemo kot toliko problematično, bodisi z njegovega vidika bodisi z vidika okolja, da zahteva intervencijo. Takoj ko je ta potrebna, ne glede na kraj, je nujno potrebna tudi diagnoza. V tem smislu pa zgornje štiri ugotovitve pomenijo, da mora biti diagnoza deviantnega vedenja pri otroku ali mladostniku nujno narejena na osnovi obširnejših podatkov, ki morajo dovolj natančno osvetliti otrokovo ali mladostnikovo splošno funkcioniranje. Morebitne razvojne ogroženosti ni možno zanesljivo določiti na podlagi posameznih podatkov.

Če presojamo že omenjeno dokumentcijo še s tega vidika, lahko ugotovimo, da diagnoze, kadar so sploh postavljene, niso dovolj utemeljene (skladnost anamnestičnih podatkov, ocena osebnostne strukture, sprožilne situacije in simptomatika). Za psihološka poročila pa je še posebej značilno, da so sestavljena predvsem iz interpretacije vrste različnih testnih izsledkov. Med njimi je najpogostejše naveden rezultat na WISC, ki je gotovo koristen in potreben, toda pretežna večina izsledkov drugih instrumentov je brez smiselne povezave z anamnestičnimi podatki, sprožilnimi situacijami, simptomatiko in aktualnim vedenjem mladostnika oz. otroka. Taka poročila zadostujejo le formalnim zahtevam, nimajo pa nikakršne vrednosti za korektivne ukrepe.

Diagnostika kot osnova za izločitev iz okolja

Tu ne gre zgolj za samo diagnozo v smislu klasifikacije in kategorizacije disocialnosti, ampak še za širšo osvetlitev, na podlagi katere je mogoče oblikovati prognozično oceno in presoditi, kakšne so

možnosti za uspešne korektivne ukrepe.

Ko se je potrebno odločiti, ali mladostnika oz. otroka izločiti iz njegovega domačega okolja, bi bilo potrebno poleg postavitve diagnoze odgovoriti še na dve vprašanji:

- kakšen razvoj motnje je mogoče pričakovati glede na diagnozo in
- v kakšnem odnosu si je mladostnik ali otrok s svojim širšim in ožjim socialnim okoljem.

Odgovori na vprašanji morajo omogočiti prognostično oceno, ki naj pove, kakšna so naša pričakovanja glede nadaljnega razvoja motnje. Izločitev iz domačega okolja je potrebna takrat, kadar je mogoče dovolj zanesljivo sklepati, da se bo motnja v aktualnih in predvidljivih okoliščinah krepila in tako korektivni ukrepi izven okolja dobijo boljše prognostično vrednost kot tisti v njem. To se bo zgodilo takrat, kadar korektivni ali suportivni posegi v aktualnem okolju niso močnejši od ogrožujočih dejavnikov. Potrebno je določiti razmerje med možnimi ukrepi v aktualnem okolju in tistimi izven njega ter verjetnostjo izhodov obeh.

Za izločitev iz domačega okolja se odločimo, ko postane verjetnost uspešnega posega v drugačnem okolju večja. Ker pri tem ne gre zgolj za diagnozo disocijalnosti v ožjem pomenu besede, ampak tudi za oceno tako širšega kot ožjega okolja in specifičnih lastnosti posameznika, torej vsega, kar ima pomen ogrožujočih oz. zaščitnih dejavnikov, je seveda možno, da bomo ob sicer isti diagnozi vendarle tudi drugače ukrepali. Tudi v tem je razlog, zakaj bi moral biti ves diagnostični postopek, ki omogoča dovolj zanesljivo

oceno, izjemno skrbno in seveda strokovno opravljeno.

Za prognostično oceno je potrebno torej določiti vse zaščitne in tudi ogrožujoče dejavnike v otrokovem okolju. Posebej je s tem v zvezi pomembna dobra družinska diagnoza, ki jo potrebujemo že pri postavljanju diagnoze v ožjem pomenu besede. Vemo, da je uspešno obravnavanje disocialnih mladostnikov pogosto v največji meri odvisno od možnosti posega v družino. Manj ko je ta dostopna in bolj kot je perspektivno za otroka ogrožujoča, manj so lahko učinkoviti tudi tisti korektivni ukrepi, ki jih lahko izvajamo mimo družine.

Nasploh si pri presoji o potrebnosti izločitve iz domačega okolja pomagamo z analizo naslednjih področij:

- z zaščitnimi in ogrožujočimi dejavniki pri otroku ali mladostniku mislimo na posebnosti in sposobnosti ali pomanjkljivosti, ki same po sebi na diagnozo disocialnosti niso vezane, so pa sicer lahko usodnega pomena za otrokovo funkcioniranje. To so splošne sposobnosti, oblike specifičnih nadarjenosti, dodatne prizadetosti itd.
- pri zaščitnih in ogrožujočih dejavnikih v ožjem in širšem socialnem okolju, se pravi v družini in posameznih delih širšega okolja, kot je npr. šola, nas zanima tako aktualno stanje kot seveda tudi možnosti posegov.

Pomagamo si lahko tudi z ugotavljanjem "disocialnega vedenjskega sindroma", ki ga srečamo pri "motnjah vedenja in osebnosti". Ta sindrom obsega:

- Nizko delovno učinkovitost. Ti otroci so običajno

učno neuspešni, imajo nezadostne ocene, ponavljajo razrede. Ob visokih splošnih sposobnostih se včasih zgodi, da je otrok sicer uspešen, vendar pomembno daleč od svoje prave zmogljivosti. Po končani šolski obveznosti je za te mladoletnike značilno, da se težko zaposlijo oz. da hitro razdrejo delovno razmerje.

- Pomanjkanje aktivnih interesov. Očitni so predvsem pasivni interesi: kajenje, pitje, gledanje televizije, videa, obiskovanje kinematografov, čitanje stripov ipd., ni pa zanimanja za tiste dejavnosti, ki zahtevajo lastno aktivnost, premagovanje naporov, delovne navade.
- Pomanjkanje delovnih navad. Otrok ali mladostnik ni sposoben iti prek točke napora, ne le pri učenju ali drugem delu pač pa tudi pri igri. NI več nobene aktivnosti, pri kateri bi kazal ustrezno vztrajnost.
- Pomanjkanje stikov z normalnimi vrstniki. Med normalno uspešnimi vrstniki, torej brez vedenjskih motenj, nimajo več prijateljev, se z njimi ne družijo drugače kot naključno. Tudi med sošolci niso kaj prida priljubljeni. Družijo se predvsem s sebi enakimi. "Normalnost" vrstnikov razumemo tu v statističnem in ne vrednostnem pomenu.
- Izločenost iz socialnega okolja. Otrok ali mladostnik ni nikamor več vključen. Tudi če je bil v preteklosti član kakšnega kluba ali organizacije, sedaj ni več nikjer dejaven.
- Pomanjkanje pozitivnega čustvenega stika z odraslimi. Med odraslimi nimajo nikogar, ki bi mu lahko resnično zaupali, bili navezani nanj in bi ob njem doživljali potrebno sprejetost.

Bolj kot je opisan disocialni vedenjski sindrom očitien, manjša je možnost, da se v otrokovem okolju uspešno ukrepa. To pomeni tudi, da je začaran krog med mladostnikom in okoljen sklenjen do take mere, da okolje motnjo s svojimi reakcijami že samo po sebi vzdržuje. Navedeni sindrom lahko ugotovimo ponavadi ob koncu šolske obveznosti, redkeje pa pred tem. Brez drugih zaščitnih dejavnikov (npr. ob neugodni družinski situaciji, za katero niti v prihodnosti ne moremo pričakovati bistvenih sprememb) je sindrom že pomemben signal, da je otroka verjetno pametno izključiti iz domačega socialnega okolja.

Ponovno je potrebno opozoriti, da je ob odločanju za izločitev iz domačega okolja potrebna celostna ocena, saj nas vrsta, ne le že citiranih avtorjev opozarja, da nobena specifična deviacija ni sama po sebi dovolj zanesljiv znak, da gre mladostnik zanesljivo v delikvenco. Pri diagnozi "motnje vedenja in osebnosti", ki predvsem kaže na potrebnost izločitve iz domačega okolja je pomembno, do kakšne mere je motnja izražena skozi osebnostno strukturo, ne pa toliko, koliko se kaže v simptomatiki, to je vedenju. Bolj kot je prizadeta celotna osebnost, bolj se motnja kaže v vsem otrokovem ravnanju in v vseh situacijah. V takem primeru se jasno oblikuje disocialni vedenjski sindrom, ki v okolju povzroča tako intenzivne negativne reakcije, da je izločitev iz domačega okolja zaščita otroka pred ogrožujočimi dejavniki, ki jih ne zmoremo nadzirati in ne kompenzirati s kakršnokoli obliko ambulantne obravnave. Sama neuspešnost in neprimerno vedenje v šoli ter posamezna kazniva dejanja niso nujno razlog za izločitev iz domačega okolja, pač pa to zahteva popoln disocialni vedenjski sindrom (pri diagnozi

"motnje vedenja in osebnosti" in negativni družinski situaciji) tudi takrat, kadar kaznivega dejanja ni in kadar je morda disocialna simptomatika nasploh šele slabo izražena.

Na problem diagnostike kot osnove za izločitev iz domačega okolja lahko pogledamo še z drugega vidika. Vprašamo se lahko, kaj pravzaprav s takim ukrepom otrok oz. mladostnik izgubi. Predvsem gre za dva dejavnika, ki sta v normalnih okoliščinah temelj zdrave socializacije: stik z ožjim socialnim okoljem, ki je glavni nosilec socializacije približno do začetka adolescence in z vrstniki, ki dobi enak pomen po tem obdobju. Izločitev iz domačega okolja pomeni torej predvsem pretrganje socialnih stikov z okoljem, katerih vloga je zadovoljevanje osnovnih psihosocialnih potreb. Vse drugo, npr. poklicno usposabljanje ali interesno dejavnost, je mogoče izpeljati tudi v drugih okoljih.

Dokler ima mladostnik v okolju take socialne stike, ki imajo zanj pomen zaščitnih dejavnikov in opravljajo osnovno socializacijsko vlogo, toliko časa ima seveda smisel izvajati korekcijo z njimi ali vsaj ob njih. Med te stike spadajo vsi stiki z neproblematičnimi vrstniki in odraslimi, ki so dovolj intenzivni. Tako število kot kakovost tovrstnih stikov pri disocialni populaciji naglo upade v obdobju zaključevanja šolske obveznosti. Ker pa mora ta populacija svoje psihosocialne potrebe vendarle tudi zadovoljiti, se nujno usmeri k sebi enakim, ki so pravzaprav edini "na voljo". Na ta način se začne identiteta odklonjenega utrjevati in širše socialno okolje začne delovati v negativni smeri. Mladostnik je vedno manj sposoben socialno sprejemljivega funkcioniranja, ki

naj mu odpre vrata v družbo, kar je sicer normalna posledica socializacije. Mladostnik v takem primeru ostane v okolju, motnja nujno napreduje. "Normalno" okolje ga odklanja, disocialna subkultura pa utrjuje njegovo marginalizacijo. S tega vidika lahko potemtakem rečemo, da izločitev iz domačega okolja nima škodljivih posledic, kadar okolje - tako ožje kot širše - neha delovati kot zaščitni dejavnik in namesto tega dobi pomen ogrožujočega. V takem primeru nam ostane možnost, da se mladostnik v drugih razmerah osebno toliko uredi, da je sposoben v normalnem socialnem okolju navezovati in vzdrževati take socialne stike, ki imajo zanj zaščitni pomen, in nasploh funkcionirati tako, da ga to ne vodi v stalne konflikte z okoljem.

Rekli smo že, da zahteva izločitev iz domačega okolja predvsem diagnoza "motnje vedenja in osebnosti pri nevrotični osebni strukturi", še posebej pa seveda pri disocialni osebni strukturi. Druge etiološke kategorije disocialnega vedenja takega ukrepa same po sebi ne zahtevajo, razen če ne gre za kombinacije, v katerih je moten čustveni razvoj že dovolj izrazit ali če je otrok toliko razvojno ogorožen, da bi bivanje v istem okolju dovolj zanesljivo vodilo v sekundarne motnje v vedenju in osebnosti. Tak primer je lahko disocialna simptomatika, ki je predvsem organske osnove, je pa ožje socialno okolje toliko nestrpno in še drugačne neustrezno, da lahko z gotovostjo predvidevamo sekundarno oblikovanje "motenj vedenja in osebnosti".

Seveda je v tem okviru diagnostičnega postopka govorle o nujnosti izločitve iz domačega okolja. S tem še

ni rečeno, kam naj otrok ali mladostnik gre. Izločitve iz okolja je lahko hospitalizacija, oddaja v rejniško družino, internat, stanovanjsko skupnost in tudi v vzgojni zavod. Na tej točki se srečamo z novim problemom - triažiranjem. Odločiti se je potrebno, katera ustanova je za določenega mladostnika ali otroka najprimernejša. Dobra diagnoza že sama po sebi daje grobi napotek. "Motnje vedenja in osebnosti pri disocialni osebnostni strukturi" zahtevajo praviloma vzgojni zavod zaprtega tipa. Na drugi strani je za otroka z disocialno simptomatiko kot posledico določene subkulture primerna rejniška družina. Težje so seveda odločitve med skrajnostima. Tu nimamo prav jasnih kriterijev, pač pa če grobo orientacijo, da se presoja v kakšni meri je mladostnik sposoben vsaj delnega samostojnega funkcioniranja izven ustanove. Z drugimi besedami povedano, ali je sposoben prenesti izzive, s katerimi se sreča, če obiskuje zunanjo šolo ali hodi ven na delo. Na taka vprašanja lahko odgovori bolj zanesljivo le stacionirano izpeljan diagnostični postopek, pa še v takem primeru je potrebno dobro poznati dejanske možnosti v konkretnih institucijah, v katere bi mladostnik lahko bil sprejet. Gotovo je tisto, kar se bo zgodilo, poleg same diagnoze odvisno tudi od mnogih drugih dejavnikov: pomembna je kakovost ustanove, tudi kakovost posameznih delavcev v njih, pa seveda velikost ustanove, oddaljenost od šole ali delovnega mesta ipd. Relativno varne bi bile tovrstne odločitve, če je diagnostični postopek kakovostno opravljen in če tisti, ki opravlja triažo, dobro pozna vse ustanove, ki so na voljo. V naši praksi ponavadi ni izpolnjen noben od teh dveh pogojev.

Sta pa seveda diagnostika v širšem pomenu in triažiranje problem odnosa dveh realnosti. Ena je nujnost izločitve iz domačega okolja, druga možnosti za to. Žalostno je, ko začne druga realnost določati prvo. Tehtanje med enim in drugim je pogost problem tistih strokovnjakov, ki se z disocialnim mladostnikom srečajo prvi in ki v bistvu sami odločajo, kaj se bo zgodilo. Če ti ljudje niso dobri strokovnjaki in če imajo predsodke pred izločanjem otrok iz domačega okolja, ki jim preperečujejo objektivno strokovno presojo, in morda ustanov, ki so na voljo, sploh ne poznajo, potem se njihovim strankam slaba piše, ne glede na to, koliko so sicer humanistično razpoloženi.

Problemi v zvezi s potekom diagnostike

Dobre diagnoze praviloma ni možno narediti samo z ambulantnim pregledom. Ta namreč ne daje pogleda v mladostnikovo značilno funkcioniranje, ne glede na to, kakšne tehnike uporabljamo. Posebej je to res tudi zato, ker disocialna populacija nima bolezenskega pritiska in odklanja izločitev iz domačega okolja, ki ji je znano in ki ga obvlada. Poleg tega je odrasel človek v ambulantni nujno dopuščajoč in sprejemajoč, kar ima za posledico drugačno otrokovo oz. mladostnikovo vedenje, ki ni enako tistemu, zaradi katerega je prišel v obravnavo. Zaradi nepripravljenosti za sodelovanje so tudi vsi testni izsledki do neke mere nezanesljivi.

Dobra diagnostika je možna, če lahko opazujemo mladostnika oz. otroka dalj časa v različnih dejanskih življenjskih okoliščinah. Šele takrat se

pokaže, kakšnih obremenitev ne prenese, kako reagira na socialne situacije, kakšna je frustracijska toleranca, na katerih področjih je posebej občutljiv ipd. Prav zato sta dobra diagnostika in triaža ponavadi opravljena z namestitvijo za določen čas v ustrezno ustanovo. V mladostnikovem "naravnem okolju" tega pač ni možno narediti, saj je mogoča le ambulantna diagnostika. Gotovo pa mora tudi stacionarna poiskati in upoštevati podatke o vedenju v domačem okolju.

Kako se ves postopek, od registriranja problemov do namestitve v ustrezno ustanovo, ko je to potrebno, izvede, je stvar dogovora - pač po možnostih. V vsakem primeru mora biti mladostnik oz. otrok zaščiten tako, da posegi ne pomenijo povečane ogroženosti. S korektno diagnostiko in triažo je potrebno preprečiti zlorabo, da bi bil otrok iztrgan iz domačega okolja, ko to ni potrebno. Na drugi strani mora biti z enako odgovornostjo poskrbljeno, da ne pride do napačnih ukrepov v obratni smeri: da se poskuša otroku pomagati v okolju, ko bi ga že moral zapustiti in zato tudi obstajajo možnosti. V takem primeru se motnja stopnjuje in zamuja se čas, ko bi bilo na drugačen način še mogoče kaj narediti. Obe napaki sta lahko hudi in za otroka usodni. Če nekdo otroka za nobeno ceno noče poslati v zavod, češ da bo tam dokončno propadel in je to možno narediti zgolj pri popolni strokovni resignaciji ali če ne naredi tega, ker je prepričan, da je še tako slaba družina boljša kot nobena, potem dela enako usodne napake kot tisti, ki bi poslali vsakega v zavod že samo zato, ker se ne uči.

Iz kakršnikoli teoretičnih izhodišč gledamo na ta problem, je gotovo nujno, da poteka diagnosticiranje kot triažiranje po nekem dogovorjenem postopku, ki je

strokovno utemeljen in zagotavlja boljše rezultate, kot bi jih dobili z odločitvami na podlagi osebnih prepričanj vsakega "strokovnjaka" posebej. Samo po sebi se razume, da je vsak model potreben stalnega nadzora in preverjanja učinkovitosti.

Pred dobrimi 15.leti smo imeli pri nas ta postopek organizira tako, da je bilo pred oddajo v vzgojni zavod potrebno opraviti triažo v Ljubljani ali Mariboru. Triaža je trajala tri mesece, nato pa je bil otrok oz. mladoletnik oddan v ustrezen vzgojni zavod, če je bilo to potrebno. Praviloma naj ne bi v noben zavod prišel gojenec mimo predpisanega triažnega postopka. Trimeseči rok je bil v tistem času obdobje, v katerem je mogoče postaviti zanesljivo diagnozo, ki temelji med drugim tudi na vsakodnevnem opazovanju. Ta čas je pomenil tudi prilagajanje na ustanovo, tako da je bila zavodu, v katerega je bil pozneje gojenec napoten, ta faza prihranjena. Gojenci se v tem času niso delovno usposabljali, pač pa so obiskovali osnovno šolo in različne oblike zaposlitvene terapije. To je seveda eden od načinov diagnosticiranja in triažiranja, ki se je - gledano s strokovnega vidika - kar dobro obnesel, dokler smo se ga pač držali. Odpovedali smo se mu na pritisk centrov za socialno delo, češ da je predrag in da otroci v času triažiranja ne pridobijo dovolj. S strokovnega vidika je ta način dobil zelo slabo nadomestilo in do danes so se izpolnile na žalost vse črnooglede napovedi takratnih kritikov take spremembe. Ne le, da je na pretežno ambulantni način nemogoče narediti dobro diagnostiko, tudi strokovnjakov za to delo Slovenija nima toliko, da bi bile lahko komisije za razvrščanje učinkovite. V vlogi potujočih izvedencev so se

pojavi predvsem psihiatri in psihologi, ki pridejo v stik s kandidatom za vzgojni zavod pač le toliko, kolikor je nujno potrebno za ambulantni pregled. Razumljivo je, da teža odločitev v takih primerih pade predvsem na "dobrega poznavalca" primera in tudi glavni informator. Ker za stik s šolo in starši ni časa, je v tej vlogi najpogosteje pač socialni delavec. Morda še nekako gre, če vsaj ta dobro pozna primer, vendar pa vemo, da tudi to ni nujno. Da je mera polna, je mogoče slišati, da sprejemi v vzgojne zavode brez potrebne dokumentacije in tudi mimo formalno predpisane komisije za razvrščanje sploh niso redkost. Ta sistem je poleg "prihranjenega" denarja znižal že doseženo kakovost diagnosticiranja (mišljena sta predvsem oba Breganta in kot ustanova PMD) na občutno nižji raven, tako da resnično ni čudno, da se postavljajo vprašanja, koliko je sploh potrebno. Poleg tega je ta sistem naredil vzgojne zavode in tudi druge ustanove odvisne od vsakega socialnega centra posebej. V takih okoliščinah si seveda ni mogoče ali vsaj ni pametno privoščiti spora s katerim od njih. Ob premikih v populaciji ², ki jim strokovne službe ne sledijo in torej tudi ne potrebna reorganizacija ustanov, tako ni čudno, da smo priče medsebojnim obtoževanjem in sumničanjem, kdo je kriv za take razmere.

Zdaj je postopek diagnosticiranja in razvrščanja pri nas formalno organiziran tako, da zanesljivo ne more biti strokovno neoporečen. Z gotovostjo lahko trdimo,

²Mišljen je premik kaznivih dejanj na nižje starosti, povečan pritisk na osnovnošolske zavode, zmanjšanje števila gojencev v zavodih po končani šolski obveznosti, zmanjšanje števila socialnih primerov, povečanje števila povratnikov v zavodih ipd.

da komisije - kjer jih sploh imajo! - obeh postopkov v glavnem ne morejo v redu opravljati. Vrh vsega kakovost dela teh komisij ni nadzorovana, s čimer se stanje, kakršno je, zgolj vzdržuje. Problem zaradi tega ni zgolj slaba strokovnost, ampak še prej slab koncept in še slabša organizacija.

Dodaten problem pri nas ustvarja pomanjkanje "vmesnih" ustanov, med domom in vzgojnim zavodom, še posebno, ko je otrok za rejništvo prestar, ostaja pogosto le dilema: dom ali zavod. Poleg tega imajo različni vzgojni zavodi tudi različen sloves, pa se tako zgodi, da bi otroka sicer dali v zavod, toda samo v določenega. In ker je ta zaseden, ostane doma in čaka na naslednje šolsko leto.

Sklep

Ta prispevek za to posvetovanje seveda nima nobenega pomena. Ne prinaša ničesar novega niti kar zadeva strokovna vprašanja niti kar zadeva ugotovitve, da stvar ne deluje. Enake misli kot tukaj je mogoče prebrati npr. v prispevkih za seminar, ki ga je leta 1984 v Simonovem zalivu pripravil Inštitut za kriminologijo pod naslovom: Seminar o odprtih vprašanjih sodelovanja različnih strokovnih služb pri izvrševanju zavodskih ukrepov. Gotovo bi lahko našli še kakšen starejši datum, ko so bile ugotovljene iste stvari.

In kaj sedaj? Seveda je nujno ugotoviti, da situacija ni dobra. Celotno področje dela z disocialno populacijo je potrebno konceptualnega pretresa in obnove (kako značilno je, da nam prenova stavb, kar je bil večji problem, gre še vedno boljše od rok, in to

celo ob očitnih konceptualnih nejasnostih na ravni republike). Toda taki in podobni sklepi ter ugotovitve očitno nimajo nobenega pomena, dokler smo brez odgovora na vprašanje, zakaj se stvari, za katere že dolgo vemo, da so problematično, nikakor nočejo spremeniti.

TUDI STATISTIKA LAHKO VPLIVA NA ODLOČITVE

ALI VEMO, KJE SMO

Katja Bašič

Ko sem pri razmišljanjih ob pripravah tega seminarja predlagala, da je za del razmišljanj udeležencev seminarja, če se hočemo pogovarjati o ustrezno uporabljenih zavodskih ustanovah (seveda v povezavi z v tem primeru najbolj ustrezno izrečenimi vzgojnimi ukrepi) skoraj nujno potrebno tudi védenje o stanju mladotniške kriminalitete v Sloveniji, se je v začetku pri drugih članih pripravljajoče skupine morda pojavil pomislek o potrebnosti tega spoznanja. Osebnostno pa iz leta v leto bolj ugotavljam, da se sicer kar pogosto sestajamo zaradi problemov, ki izhajajo iz kriminalitete mladih, vendar ne da bi vedeli, za kolikšno in kakšno kriminaliteto gre, torej brez informacije o problemu, zaradi katerega v osnovi sedemo skupaj in zaradi katerega bomo pravzaprav tudi danes in še naslednja dva dneva predstavljali svoja mnenja, stališča in tudi razmišljanja.

In ne samo prikaz problema, ki je lahko enostransko pravzaprav hitro predstavljen z nekaj števili, temveč tudi želja, da malo поблиže spoznate, koliko so lahko statistične predstavitve mladotniške kriminalitete dejanski prikaz problema oz. na kaj je treba ob teh predstavitev morda le pomisliti (kaj tudi vpliva na gibanje kriminalitete, kako se odkriva, katera kriminaliteta mladih se bolj odkriva, katera manj, kaj se uradno šteje v okvir kriminalitete itd.) - tudi to je namen predstavitve podatkov o kriminalu mladih. S takšnimi informacijami morda lahko, ob njihovi redni spremljavi, lažje spremljate mladotniško kriminaliteto, o njej razmišljate in se

nato skozi občutneje približne kvantitete in kvalitete problema lažje odločate tudi ob problemu posameznika. Vendar ne glede na vse to mislim, da je dolžnost in pravica nas vseh, ki se s to problematiko borimo, ozko specializirano, da vedno znova vemo in spremljamo tudi statistični in pojavni izraz tega problema, saj le to nemalokrat omogoča šele prilagojeno in ustrezno delo tudi s posameznikom. Obenem šele s pravočanim spoznavanjem razvoja, obsega in teže kriminalitete lahko vplivamo tudi na odpravljanje kriminogenih dejavnikov, ki jo sprožajo. Ne smemo namreč zanemariti ugotovitev, da vse bolj raste zavest o skoraj izključno socialno pogojeni delikvenci mladih, ki zahtevajo torej kot družben problem tudi družbeno intervencijo. Le-ta pa naj bi bila, kot pravi v enem izmed svojih člankov dr. Šelihova, "korektna, ustrezna in primerna".

Poglejmo grobi prikaz mladoletniške kriminalitete za leto 1988. V Sloveniji je bilo v tem letu obravnavanih 4855 mladoletnih oseb (leta 1987 4882), osumljenih storitve 3802 (3503) kaznivih dejanj.

Mladoletniška kriminaliteta se je v primerjavi z letom 1987 povečala za 8.5%, udeležba mladoletnikov pri storitvi kaznih dejanj pa je ostala enaka oz. se njen padec kaže le v 0.6%.

Kazniva dejanja mladoletnikov so v kriminaliteti Slovenije (38.735 kaznivih dejanj) udeležena z 9.81% ali tolikšen delež zavzema mladinska kriminaliteta v vsej kriminaliteti v letu 1988 (leta 1987 9.35%).

Število mladoletnih osumljencev se med vsemi

osumljenimi storilci dejanj v Sloveniji kaže z 17.13% (leta 1987 z 18.19%).

Ako govorimo o manjšem številu mladoletnih osumljen-
cev, je potrebno poudariti, da smo leta 1988 v zvezi
z njimi odkrili za 8.5% več kaznivih dejanj kot leto
prej.

Leta 1988 je bilo v zvezi 1282 (1025) kaznivimi
dejanji evidentiranih še 2566 (2024) otrok. V obeh
primerih, pri številu kaznivih dejanj in pri številu
otrok beležimo znatno statistično rast, saj se je
število dejanj glede na leto 1987 povečalo za 25%,
število otrok v zvezi z njimi pa za 25.4%.

Kriminaliteta mladoletnikov v SR Sloveniji torej
sestoji iz 5084 kaznivih dejanj, ki jih je osumljenih
6900 (ali 24.34% od osumljenih) mladoletnih oseb.

V okviru trinajst uprav za notranje zadeve v Sloveni-
ji gostitev kriminalitete mladih predstavljamo v
priloženi tabeli.

Mladoletniška kriminaliteta v letu 1988 in že dve,
tri leta pred tem kaže rahlo kakovostno spremembo, in
sicer več težjih kaznivih dejanj mladoletnikov. Lani
so izstopala naslednja kazniva dejanja iz naslednjih
poglavij KZ SRS:

- kazniva dejanja zoper življenje in telo (43-65;
največ je hudih in lahkih telesnih poškodb ter
ogrožanja z nevarnim orodjem pri pretepu ali
prepiru),
- kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in
moralo (18-33; največ spolnih napadov na osebo,
mlajšo od 14 let, in posilstev),

- kazniva dejanja zoper javni red in mir (38-51; največ nasilniškega vedenja),
- kazniva dejanja iz KZ SFRJ (največ prepovedanih prehodov državne meje in omogočanja uživanja mamil).

Seveda še vedno največji delež mladoletniške kriminalitete, in to kar 92,26% zavzemajo kazniva dejanja zoper družbeno in zasebno premoženje, in sicer so mladoletniki storili lani največ:

- tatvin (1781 ali 11.08% kaznivih dejanj),
- vlomov (934 ali 10.99%),
- poškodovanje tuje stvari (278 ali 12.88%),
- odvzemov motornih vozil (244 ali 21.10% kaznivih dejanj).

Zanemariti ne smemo niti 24 ropov, kar pomeni 19.54% ropov v Sloveniji in 17 izsiljevanj ali 53.12% dejanj.

Iz prikazanih odstotkov izhaja, da naraščajo s težo kaznivih dejanj.

Če pogledamo dejanja otrok, vidimo, da je k tako veliki porasti pripomogla rast kaznivih dejanj zoper družbeno in zasebno premoženje, ki so jih storili otroci. Ti delikti pomenijo 94.85% dejanj, odkritih v zvezi z otroki. Porasla pa so kazniva dejanja tatvin, prikrivanja, povzročitve splošne nevarnosti ter požara iz malomarnosti.

Manj pa smo v zvezi z otroki zabeležili velikih tatvin, odvzemov motornih vozil in poškodovanja tuje

stvari.

Porast otroške kriminalitete je izjemno velik, kar daje povod za zaskrbljenost. To se nadaljuje že tretje leto. O vzrokih je težko govoriti v tako kratkem zapisu, pa tudi popolnega pojasnila verjetno ne bi mogli dati brez razjasnitve vseh okoliščin, ki lahko vplivajo na rast teh dejanj, zato nanizajmo le:

- morda večjo organiziranost ONZ;
- družbene spremembe, zaradi katerih so nastali novi dejavniki ali se je zmanjšal pomen znanih dejavnikov, ki lahko pripeljejo do kriminalnega vedenja otrok in mladoletnikov;
- gotovo je tudi res, da starši in žrtve pri posameznih deliktih danes bolj kot prej vključujejo policijo in jo na ta način seznanjajo z delikvenco mladih storilcev;
- k temu seveda prispeva svoj delež tudi teža dejanj otrok, ki niso več samo "bagatelna", temveč mnoga taka, ki vznemirijo žrtev ali oškodovanca in okolico.

Lani je bilo obravnavanih med otroki 12.27% deklic in 87.72% dečkov.

Pri mladoletnikih beležimo 39.03% mlajših in 60.96% starejših mladoletnikov. Deklet smo obravnavali le 429 ali 8.83% (leta 1987 539 ali 11.2%).

Ob storitvi kaznivega dejanja je bilo kar 286 ali 5.89% mladoletnikov vinjenih.

Še vedno največ mladoletnikov stori kaznivo dejanje samostojno (53.89%), 585 dejanj ali 15.37% sta stori-

la po 2 mladoletnika, v družbi treh ali več mladoletnikov je bilo storjenih 220 ali 5.78% dejanj, v mešani združbi treh ali več (mladoletni, polnoletni, dekleta, otroci) pa je bilo storjenih kar 25.09% kaznivih dejanj. Posebej je potrebno opozoriti, da beležimo iz leta v leto večjo kriminalno obremenjenost mladih ljudi, starih od 18. do 26. leta.

Lani je od 4855 obravnavanih mladoletnikov živel s starši 2693 (60.35%), z materjo 933 (20.90%), nameščenih v zavodske ustanove jih je bilo 274 (6.14%), samo z očetom jih je živel 147 (3.29%), z drugo osebo, v rejništvu ali pri sorodnikih 243 ali 5.44%, 56 mladoletnih oseb pa je živel samih.

Od 4855 mladoletnih jih 2958 ali 60.92% živi v popolni družini, 647 ali 13.32% jih je iz ločenih družin, ki tudi živijo ločeno in 109 mladoletnikov iz ločenih družin, ki še živijo skupaj. Veliko obravnavanim mladoletnikom je umrl eden od staršev, in sicer oče 307 mladoletnikom (6.32%), mati pa 104. Oba starša sta umrla 11 mladoletnikom.

V dopoljnjeni družini z očetom živi 218 mladoletnikov ali 4.49%, v dopoljnjeni družini z materjo le 19, 43 pa jih je v reji.

Glede na navedene osnovne podatke o mladoletniški kriminaliteti lahko rečemo, da število kaznivih dejanj narašča, čeravno podatki o številu osumljenih mladoletnikov že dve leti kažejo manjšanje števila obravnavanih mladoletnikov. Ob tem povratništvo narašča. To lahko vodi k oceni, da raste število kaznivih dejanj na obravnavanega mladoletnika in da torej

odkrivamo vedno bolj problematične mladoletnike ali da je naše odkrivanje bolj zapoznelo in s tem uspešno le že pri zelo problematičnih mladoletnikih z večjim številom kaznivih dejanj.

Ne glede na neugodnost takšnih podatkov in ne glede na to, da statističnim številom seveda botruje še cel niz dejavnikov, menim, da je bližje resnici o mladoletniški kriminaliteti zadnja misel - torej bolj pozno odkrivanje mladoletnih osumljencev.

To pa je obenem eden izmed dejavnikov, poleg drugih, vedno prisotnih, npr.:

- politika kazenskega pregona;
- pristopu organov odkrivanja k odkrivanju in raziskovanju kaznivih dejanj, ki so jih storili mladoletniki;
- sodelovanju vseh ustanov in organov, ki se kakorkoli ukvarjajo z otroki in mladoletniki;
- družbene spremembe itd. lahko znatno vplivajo tudi na razmišljanja o tematiki, ki smo jo sprožili na tem seminarju.

Seveda pa je potrebno za razumevanje tega še dodatno pojasniti, da pozno odkrivanje pravzaprav ne pomeni neuspešnega odkrivanja temveč odkrivanje mladoletnika ob storitvah tistih kaznivih dejanj, ki za sedanjo politiko kazenskega pregona do določenega zneska ne pomenijo že vnaprej opredeljene tako imenovane neznatne družbene nevarnosti.

Ta dejanja pri mladoletnikih običajno pridejo na vrsto ravno po drobnih dejanjih. Ker pa pri mladoletnih osumljencih nemalokrat ravno iz "malega raste

veliko" in ker zavestno nereagiranje družbe ob začetkih neprilagojenih ravnanj lahko pomeni za mlade odsotnost reakcije na ravnanje, ima to lahko tudi svoj negativni vzgojni prizvok. Vsekakor posebno vzgojno to verjetno ni in govoriti ne moremo niti o preventivni represiji, če lahko tako imenujem zgodnje ukrepanje ONZ. Lahko bi rekli celo, da bi moralo pozno odkrivanje z vsemi svojimi posledicami (dolgotrajno izvrševanje kaznivih dejanj, uveljavljanje modela pri mladoletni osebi, povratništvo itd.) spodbujati problematičnost mladoletnih osumljencev in s tem tudi pogostejše oddaje v zavodske ustanove. Toda ne. Pozno odkrivanje očitno pomeni predvsem odkritje mladoletniškega osumljenca, najpogosteje v starosti 16 let, kar pomeni lahko tudi pozno za izpeljavo "vsega v zvezi z njim" (sodni postopek, diagnosticiranje itd.), predvsem pa za oddajo v zavod.

Če pogledamo drugo plat seveda lahko na osnovi znanih izkušenj s stigmatizacijo mirno rečemo, da pravzaprav ni problematično, če ne odkrivamo vse kriminalitete mladoletnih, vendar lahko postane problem. Če bomo samo s temi (zgodnje odkrivanje dejanj in s tem osumljenih oz. problematičnih mladoletnikov) in ne tudi z drugimi ustreznimi mehanizmi vplivali na opredelitev - tako kvalitativno kot kvantitativno - , problema mladoletniškega prestopništva, s katerim naj bi se soočali, ne bomo razrešili. Izkušnje in praksa za zdaj ne kažejo drugače.

Zato naraščanje in upadanje problema v statističnem smislu seveda še ne pomeni tudi resničnosti in zategadelj o mladoletniški kriminaliteti lahko govo-

rimo zgolj kot o evidentiranem problemu, ki ga z različnimi očmi in iz različnih pozicij različno vrednotene. Moje vrednotenje izhaja iz prakse in morda je nekoliko z njo tudi obremenjeno. Toda kljub vsemu prav podatki lahko v družbi naredijo neki problem bolj ali manj pereč, torej tisti, za katerimi lahko stojimo. ko problem predstavljamo, in končno oni, ki bodo tudi odločilni za uradno ovrednotenje določenega problema. In če bo številka velika ali družbeno neprimerna, bo gotovo vplivala tudi na politiko izrekanja vzgojnih ukrepov, osebno mislim, da negativno.

Zato le mislim, da mora strokovna javnost spremljati podatke o odkriti mladoletniški kriminaliteti, se o njih pogovarjati, jih ovrednotiti in na tej osnovi usmerjati svoje pa tudi skupno delo. Kajti vsi se lahko vprašamo, tudi ali odkrivamo pravo mladoletniško kriminaliteto in z njo prave osumljence - tudi zastran motenosti. Ali pa je prava mladoletniška kriminaliteta, ki je morda bolj prikrita, bolj načrtna, bolj preišljena, bolj organizirana itd., nekaj kar je nam še v veliki meri prikrito, prikrito predvsem zaradi tega, ker tega nočemo videti? Upajmo, da ni tako. Vsekakor bi se boljše poznavanje kriminalitete mladih in drugega dela neprilagojenih vedenj (prekrški, bagatelna kazniva dejanja, begi od doma itd.) moralo poznati tudi pri izrekanju ukrepa oddaje v zavodske ustanove ali pri predlogih zanj in ne samo zaradi pravilne odločitve oz. optimalne za mladoletnika, temveč tudi zaradi, čeprav zelo majhnega a vendarle preventivnega učinka.

Zavedam se, da govoriti o institucionalni vzgoji danes, ni popularo. Želje in nove ideje, prihajajoče

iz zahodne Evrope, govorijo o gibanjih zelenih, ki se zavzemajo za popolno odpravo takih ustanov za mlade in za prenos prevencije na družbene programe socialne skrbi za mlade. Vendar za ideje zelenih mora biti družba bogata, to pa za našo družbo dandanes ne bi mogli reči. S tem problemom se seveda srečujejo tudi zavodi. Zato je v tem času morda rešitev izbojevanje boja v zavodih med možnostjo strokovno boljših modelov dela z mladi in med možnostjo preživetja v prid prve možnosti. K tej novi kvaliteti, če je potrebna, pa moramo pripomoči vsi. Kljub vsemu pa bo ostajal zavod in upamo, da je prav tako, še vedno zadnji ukrep. Skoraj običajno je, da vanj pošiljamo najbolj ogrožene, čeprav vemo, da tudi zavodske ustanove za najbolj ogrožene lahko storijo najmanj. In če za te lahko storijo najmanj, katera je tista populacija, za katero bi bila lahko tovrstna institucionalna vzgoja optimalna rešitev? Odgovoriti je verjetno mogoče samo z mladoletniki, pri katerih smo se odločili predlagati oddajo v zavod. Upajmo, da je vsaka taka odločitev pravočasna, ustrezna in kljub črnim oblakom, ki se zgrinjajo nad zavodi, za mladoletnika optimalna.

Včasih se kljub vsem prizadevanjem za čim več izven-intitucionalne vzgoje za zavod odločimo namreč ob enem samem, v neprimernem trenutku raziskanem kaznivem dejanju, pa čeprav gre lahko za dejanje, staro tudi leto, ki je bilo kapljica čez rob tolerance družbe, strokovnjaka, okolice!

ustreznem nadzorstvu, ni pa potrebna njegova popolna izločitev iz dotedanjega okolja, pa se izreče ukrep strožjega nadzorstva. Kadar so potrebni trajnejši vzgojni, prevzgojni in zdravstveni ukrepi in popolna izločitev iz dotedanjega okolja, sodišče izreče mladoletniku enega od zavodskih vzgojnih ukrepov.

Kazenski zakon naše republike v 8.členu določa, kateri vzgojni ukrep se mladoletniku lahko izreče, kadar pride v poštev določena vrsta vzgojnega ukrepa (npr. zavodski ukrepi: oddaja v vzgojni zavod, oddaja v prevzgojni dom in oddaja v drugi zavod za usposabljanje). Naslednji, 9.člen daje napotke za izbiro vzgojnega ukrepa in navaja, da sodišče upošteva mladoletnikovo starost, njegovo duševno razvitost, njegove lastnosti, nagnenja, nagibe iz katerih je dejanje storil, dotedanjo vzgojo, okolje in razmere, v katerih je živel, težo in naravo dejanja, ali mu je bil že prej izrečen vzgojni ukrep ali kazen in vse druge okoliščine, ki vplivajo na to, da izreče tisti ukrep, s katerim bo najbolj dosežen namen vzgojnega ukrepa.

Kako pa sodišče zbere vse te podatke o okoliščinah, ki vplivajo na izbiro vzgojnega ukrepa, določa člen 471 zakona kazenskem postopku (ZKP). Treba je zaslišati mladoletnikove starše, njegovega skrbnika, in druge, ki lahko dajo o njem potrebne podatke. O teh okoliščinah, kot določa ta zakon, se zahteva po potrebi poročilo skrbstvenega organa, če pa je že bil uporabljen vzgojni ukrep tudi poročilo o izvajanju. Sodišča kar redno zahtevajo poročila skrbstvenega organa ali poročila o izvajanju vzgojnega ukrepa. Sodnik za mladoletnike ali socialni

delavec, ki na sodišču opravlja določena strokovna opravila, se pogovori tudi s starši. Tako pričnejo torej dotekati podatki o mladoletnikovi osebnosti.

Pogosto že organi za notranje zadeve v ovadbi navedejo prve take podatke, ki so lahko za nas dober indikator. Taki podatki, zlasti od tam, kjer dobro poznajo mladoletnikovo družino in okolje so seveda zelo dobrodošli.

Do podatkov, ki jih dajo mladoletnikovi starši, moramo biti kritični, saj starši lahko prikrivajo svoje probleme in probleme sinov ali hčera, lahko pa kakšne okoliščine preveličujejo. Na sodiščih, na katerih dela kot strokovni delavec socialni delavec, opravlja te razgovore, če je možno on. Potreben je temeljit kontakt ob strokovnem prijemu in če ga ob razgovoru doseže, je že ustvarjen most med sodiščem in mladoletnikovimi starši ali skrbnikom in na voljo je pomemben podatek.

Sodišča običajno največ podatkov pričakujemo od socialnih poročil. Skrbstveni organi imajo za zbiranje podatkov in oceno mladoletnikove prognoze različne strokovnjake, posameznika ali tim, ki opravi diagnostično obravnavo. Podatke iščejo morda le v najožjem okolju ali širše, morda le pri mladoletniku, pa še stárših ali tudi v delovni organizaciji, šoli, ali še kje drugje. Kvaliteta teh poročil je zato zelo različna. To lahko trdim kot sodnik, ki dnevno prebiram taka poročila. Nekater so zelo površna, plitva, drugi poročajo obširno in analizirajo vse okoliščine, ki so jih zaznali. Bistveno je, da sodišču dajo take informacije, da lahko preveri

podatke, ki so jih dali mladoletniki in starši, ter da lahko ugotovi, ali so mladoletniku potrebni trajnejši vzgojni in prevzgojni ukrepi ali niso, ali je potreben nadzor nad njim, ali pa je nujna celo njegova popolna izločitev iz okolja, v katerem je živel.

Zakon o kazenskem postopku v istem členu predvideva, da sodišče lahko določi, da za ugotovitev mladoletnikovega zdravstvenega stanja, njegove duševne razvitosti, lastnosti ali nagnenj mladoletnika pregledajo izvedenci, to je zdravniki, psihologi ali pedagogi. Pregled se lahko opravi z diagnostično obravnavo na ambulantni ali stacionarni način. Tak pregled bi vsekakor moral biti opravljen takrat, kadar se je začela kazati potreba po mladoletnikovi izločitvi iz dotedanjega okolja in oddaji v zavod. Ne bi bilo prav, če bi se triaži ali timskega pregledu odrekli zaradi pomanjkanja denarnih sredstev ali pretirane naglice pri kazenskem postopku.

Sodniki za mladoletnike vsekakor pričakujemo od skrbstvenih organov temeljito in verodostojno poročilo. Če skrbstveni organ ne more sam angažirati poleg socialnega delavca še drugih strokovnjakov, naj pri bolj problematičnih mladoletnikih v poročilu to sporoči sodišču, da bi se samo odločilo za triažo ali za izvedence po čl. 471/IV ZKP. Naleteli smo že tudi na prikrite okoliščine, pa je vseeno šlo za zelo problematične mladostnike. Razlogi so lahko različni: od nestrokovnosti do pomanjkanja denarnih sredstev. Na žalost smo bili že tako zavedeni in smo izrekli lažje vrste vzgojnih ukrepov, resnično stanje pa je žal pokazal čas, včasih že prepozno.

Zato pozivamo na čim večjo strokovnost pri skrbstvenih organih, zlasti pa tudi na delo z vso vestjo.

Ob občasnih očitkih zavodov, da sodišča premalo oddajamo mladoletnike v zavode, lahko trdim, vsaj za svoje delo in zadeve, da so bili mladoletniki vedno izločeni iz okolja, če smo zbrali taka dejstva in okoliščine, ki so to zahtevale. Če tega ne bi storili, bi se lahko stranke pritožile. Nikakor tudi ne odločamo po načelu, naj se najprej vzgoja in prevzgoja pričneta z milejšim ukrepom, ob neuspehu pa nadaljujeta z zavodskim. Zavedamo se, da čas zlasti pri razvoju mladega človeka zelo hitro teče in da se "trdega lesa ne da več upogniti".

Izvedba zavodskih vzgojnih ukrepov

Zavodski vzgojni ukrep izreče senat za mladoletnike na glavni obravnavi, na katero mora povabiti tudi mladoletnikove starše in skrbstveni organ (člen 481/II ZKP). Pritožbo zoper sklep, s katerim je bil mladoletniku izrečen zavodski vzgojni ukrep, zadrži njegovo izvršitev, če sodišče v soglasju z mladoletnikovimi starši ali po zaslišanju mladoletnika ne odloči drugače. To določa 3.odstavek člena 487 ZKP.

Kako se zavodski vzgojni ukrep izvede določa zakon o izvrševanju kazenskih sankcij v IV.delu. Člen 180 določa, da za izvršitev skrbi pristojna občinska skupnost socialnega skrbstva, ki ji sodišče pošlje odločbo v izvršitev v osmih dneh po izvršljivosti. Naslednji, 181.člen tega zakona določa, da se mora vzgojni ukrep začeti izvrševati v 30 dneh od prejema odločbe, s katero je izrečen. Pristojna občinska

skupnost socialnega skrbstva določi zavod, ki bo izvedel vzgojni ukrep, in začetek izpolnjevanja ukrepa, zavodu pa mora poslati odločbo o izreku ukrepa in podatke, ki so pomembni za izvedbo tega ukrepa. V tem členu je določeno, da je zavod dolžan sprejeti mladoletnika, ki ga tja napoti občinska skupnost socialnega skrbstva po odločbi sodišča. Člen 200 določa tudi, da vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod poteka v skladu z zakonom o izobraževanju in usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju.

Določbe o začetku izvrševanja in o tem, kako mora zavodski ukrep potekati, so torej nedvoumne. Začetek običajno ne povzroča težav. Težave so se pojavile, če se je čas sprejema ujel z zimskimi ali letnimi počitnicami. Sodišča delamo vse leto, zgodi pa se, da odločba o oddaji v vzgojni zavod postane izvršljiva prav v takem času. Menim, da bi morali take mladoletnike sprejemati ob vsakem času, saj odlaganje, zlasti poleti, zelo škodi. Če že ni možno začeti aktivnega tretmaja, naj bi se začelo vsaj odpravljanje adaptacijskih težav.

Ovira za sprejem v vzgojni zavod nikakor ne sme biti niti 18. leto starosti, saj sodišča lahko izrekajo zavodske ukrepe še tistim mladoletnikom, ki so med kazenskim postopkom že postali polnoletni, pa tudi onim, ki so kazniva dejanja storili kot mlajši polnoletniki.

Vzgojni zavod torej mora sprejeti napotenega mladoletnika, čeprav po svojem konceptu dela meni, da ne spada vanj. Ko se morda pokaže neustreznost izbrane-

ga zavoda, menim, da je treba izbrati eno od dveh možnih variant. Prva je ta, da v dogovoru s pristojno socialno službo in drugim ustreznjšim vzgojnim zavodom mladoletnika premestijo v drugi zavod. Vemo, da so koncepti vzgojnih zavodov različni in se posamezne ustanove v kategoriji vzgojnih zavodov kar precej razlikujejo. Druga pot je predlog za spremembo vzgojnega ukrepa po členu 19 KZ SRS. Edini strožji vzgojni ukrep je oddaja v prevzgojni dom, medtem ko sprememba v kazen mladoletniškega zapora ni možna. Možno pa je vzgojni zavod nadomestiti še z oddajo v drugi zavod za usposabljanje. Ti dve spremembi sta možni še pred potekom 6 mesecev od začetka izvrševanja, o njiju mora odločati senat za mladoletnike, ki je izrekel vzgojni ukrep, po napotkih člena 485/I in II ZKP.

Omenil bi še, da štejemo za vzgojni zavod, v katerem se lahko izrečeni vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod izvaja, tako posebne vzgojne zavode za mladoletnike kot vzgojne zavode za nedelikventno mladino, kot so dijaški domovi, internti in podobno, seveda če je na voljo ustrezno število strokovno usposobljenih oseb. V posebnih vzgojnih zavodih se izvaja posebna vzgoja in prevzgoja mladoletnikov, ki so pod stalnim nadzorstvom vzgojiteljev. V drugih vzgojnih zavodih so mladoletni delikventi lahko skupaj z nedelikventnimi, vzgojno osebje pa jih mora nenehno voditi in nadzorovati. V takih ustanovah je možnost vključitve v zdravo in delovno okolje večja.

Vse bolj se uveljavljajo tudi stanovanjske skupine, v katerih je indicirana izvedba zavodskega ukrepa za tiste mladoletnike, ki lahko ostanejo blizu doma in

nadaljujejo šolanje ali se zaposlijo, ki pa so sicer tudi pod stalnim nadzorstvom in vodstvom strokovnih vzgojiteljev, ki vodijo stanovanjsko skupino. V taki stanovnajski skupini je lahko mladoletnik tudi v prehodnem obdobju med bivanjem v vzgojnem zavodu in tistim, ki bo sledilo ustavitvi zavodskega ukrepa.

Pogosto slišimo tudi mnenja, naj bi mladoletnik odšel v vzgojni zavod, ki je čim bližje domačemu okolju. Sam meni, da tako teritorialno načelo naj ne bi bilo vodilno pri izbiri vzgojnega ukrepa. Predvsem je potrebno upoštevati vse dobre in slabe vplive najožjega in širšega okolja, pa se bo morda tudi večkrat pokazalo, da zavod blizu doma ni ravno najbolj primeren.

Spremljanje izvajanja zavodskega vzgojnega ukrepa

ZKP v členu 491/I določa glede nadzorstva sodišča nad izvajanjem vzgojnega ukrepa, da mora zavod poročati sodišču o mladoletnikovem vedenju vsakih 6 mesecev. Sodnik za mladoletnike lahko tudi sam obiskuje mladoletnike v zavodu.

Naši vzgojni zavodi, to dolžnost redno izpolnjujejo. Poročila so izčrpna, vsebujejo tudi prognozo mladoletnikovega razvoja in cilja, ki naj bi ju do odpusta mladoletnik dosegel. Kadar se pojavijo težave, morda še ni smotrni predlog za nadomestitev vzgojnega ukrepa, ni pa tudi še čas za redno poročilo, zavodi skoraj vedno o tem obvestijo socialno službo in sodišče, predlagajo pa tudi sestanke. Tak način je pohvale vreden, saj se razgovor lahko obnese, mladoletnik pa vidi, da ga sodišče ni le oddalo v zavod,

ampak da se tudi zanima zanj in, da mu želi pomagati.

Seveda pa čutimo potrebo po občasnih obiskih tudi sodniki. Razmere in koncepte ter vse spremembe moramo sproti spoznavati in beležiti, če hočemo pričakovati uspeh pri svojem delu. Tudi mladoletnika v zavodu zanima, kaj o njem in njegovem napredku misli sodnik, zlasti pa, kaj mora še storiti in doseči, da bo ukrep ustavljen. Zato moram pohvaliti strokovne delavce in vodstvo vseh zavodov, ker nam posvetijo med našimi obiski dragoceni čas in tudi omogočijo vpogled za zidove, po razgovorih z osebjem in gojenci pa tudi, če je možno upoštevajo naše predloge in pripombe.

Sam menim, da bi moral sodnik za mladoletnike vsaj dvakrat letno obiskati zavode, v katerih so "njihovi" mladoletniki, občasno pa tudi druge, čeprav tam nima gojencev. Vendar pa na žalost tudi sam zaradi različnih vzrokov takega načrta nisem vedno uspel izpolniti.

Sklep

S tem prispevkom nisem želel biti prepisovalec zakonov, niti nisem želel le kritizirati dela služb, s katerimi sodelujemo. Lahko rečem, da je sodelovanje med nami in drugimi akterji v kazenskem postopku zelo dobro. Če pa sem nanizal tudi kaj takega, zaradi česar smo kdaj prišli navzkriž, sem to storil z dobrim namenom in z željo, da bi zgledno sodelovali in cenili delo in prizadevanje drug drugega.

NEKAJ DILEM V ZVEZI Z ODDAJAMI V VZGOJNE ZAVODE ZA MLADOSTNIKE

Borut Hvalec, dipl.psiholog

Zavodi za obravnavanje in usposabljanje vedenjsko motenih mladostnikov sodijo v skupino zavodov za usposabljanje otrok in mladostnikov z motnjami v duševnem in telesnem razvoju. V Sloveniji obstajajo trije vzgojni zavodi, ki obravnavajo mladostnike z dopolnjeno šolsko obveznostjo: Dekliško vzgajališče Višnja gora (po novem Vzgojno izobraževalni zavod), Vzgojni zavod Slivnica, Vzgojni zavod Logatec, deloma to populacijo obravnava tudi Prehodni mladinski dom v Ljubljani. Mladostnike s hujšimi osebnostnimi motnjami obravnavajo v Prevzgojnem domu Radeče in KPD Celje. Sedanja zmogljivost vzgojnih zavodov je naslednja:

Dekliško vzgajališče Višnja gora	60 mest,
Vzgojni zavod Slivnica	70,
Vzgojni zavod Logatec	52 in
Prehodni mladinski dom	60 mest.

Dejanska zasedenost zavodov je bila v daljšem obdobju (20 let) precej različna, bila nekaj časa večja od zmogljivosti (na primer v Dekliškem vzgajališču Višnja gora), predvsem v obdobju zadnjih nekaj let pa se povsod zmanjšuje. Tako je predvsem v fazi prenove vzgojnih zavodov postalo vprašanje o dejanski zasedenosti močno aktualno, saj si financer ne more privoščiti gradnje takih zavodov, ki bi prostorsko presegali slovenske potrebe.

Delovna skupina, ki je leta 1986 pri Republiški izobraževalni skupnosti na podlagi analize pripravila skupinska izhodišča za prenovo vzgojnih zavodov,

prek tega problema ni mogla. Predvsem na podlagi potreb Centrov za socialno delo je skušala predvideti zmogljivost prenovljenih ustanov. Vsi kazalci so govorili, da se zmogljivost vzgojnih zavodov naj ne bi povečevala, zmanjševala pa le na račun dopolnilnih oziroma alternativnih oblik dela (npr. stanovanjske skupine). Tako naj bi bila zmogljivost vzgojnih zavodov po prenovi približno enaka nekajletni zasedenosti. Za fante v usmerjenem izobraževanju je bil predviden Vzgojni zavod Logatec z 32 mesti.

Vzgojni zavod Slivnica naj bi bil sestavljen iz osrednjega dela v Slivnici (32 mest) in petih stanovanjskih skupin. Za mladostnike v usmerjenem izobraževanju naj bi ostal Vzgojni zavod v Višnji gori z 48 mesti. Prehodni mladinski dom v Jaršah naj bi imel v sedanjih prostorih tri vzgojne skupine s 24 mesti za dekleta in 8 za fante. Poleg tega je na različnih krajih še približno 6 stanovanjskih skupin za potrebe vzgojnih zavodov in centrov za socialno delo (36 mest). Poleg tega je bila predvidena stanovanjska skupina za mešano šolsko populacijo v eni od obalnih občin.

Takšna zasnova mreže vzgojnih zavodov za mladostnike se v zadnjem času sicer spreminja, toda število mest v zavodih naj bi ostalo v teh okvirih. Ob tem je potrebno zastaviti vprašanje, koliko se teoretične domneve o potrebnem številu mest za vedenjsko in osebnostno motene mladostnike v Sloveniji ujema z zasedenostjo zavodov na eni in gibanjem mladoletniškega prestopništva na drugi strani.

Dejanska zasedenost zavodov, predvsem pa trend oddaje v vzgojne zavode za mladostnike po našem mnenju

nekatera predvidevanja postavlja na glavo. Nekateri zavodi so v zadnjih nekaj letih manj zasedeni. To je sicer različno, toda trend je dokaj jasen. V naslednji tabeli je prikazana povprečna letna zasedenost teh vzgojnih zavodov, Prevzgojnega doma Radeče in za ponazoritev tudi KPD Celje. Podatki Prehodnega mladinskega doma zajemajo skupno število gojenčev, druga številka pa pomeni samo število mladostnikov s končano šolsko obveznostjo.

	1981	1984	1986	1987	1988	1989 (1-3)
PMD	66/36	74/46	50/21	24/26	33/18	15/9
Višnja gora	89	78	65	52	42	38
Slivnica	40	38	35	36	30	27
Logatec	37	38	34	28	29	31
Radeče	75-70		79	75	67	70
Celje	20-24	9 spr.	15 spr.	3 spr. 7	0 spr. 6	

Zadnji podatki sicer kažejo, da se je upadanje ustavilo, iz nekaterih zavodov poročajo o rahlem povečanju števila sprejemov. Nadaljevanje upadanja bi vsililo vprašanje o konceptih nekaterih vzgojnih zavodov, izvajanje nekaterih programov (npr. izobraževanje), najbolj radikalna razmišljanja celo dvomijo o upravičenosti nekaterih zavodov.

Podatki Zavoda za statistiko obenem kažejo, da na Slovenskem ni opaziti zmanjševanja števila vedenjsko in osebnostno motenih mladostnikov. Podobno se da sklepati iz poročil UJV. Vzroki za neproporcionalnost med dejanskim številom vedenjsko in osebnostno motenih mladostnikov v družbi in številom odločitev, da te dajo v eno od institucionarnih ob-

lik obravnave, so torej drugje. Ko skušamo globlje razčleniti vzroke, se seveda ne moremo zadovoljiti z enostransko razlago. Vzroki so posledica preletanja večjega števila dejavnikov, ki izhajajo iz razmer v družbi, dela strokovnih služb na terenu pa tudi težav zavodov. Nekateri razlogi so dobro vidni, drugi so globlji, bolj prikriti, nekatere pa si morda celo ne upamo priznati. Rad bi se ustavil predvsem pri tistih, ki jih vidimo predvsem delavci vzgojnih zavodov in jih spoznamo iz stikov s strokovnimi službami, ki se na terenu ukvarjajo z isto populacijo.

Ekonomski položaj, v katerem je naša družba, seveda ni naklonjen tako dragemu tretmajju, kot je bivanje mladostnika v Vzgojnem zavodu. Ta razlog se pogosto pojavlja prikrito in strokovni delavci, ki zagovarjajo samo strokovne odločitve, o tem ne govorijo.

Da bi se izognili dragim (zavodskim) tretmajem, obenem pa zadovoljili teoretično in praktično vse bolj uveljavljeno stališče, da je potrebno mladostnika najprej rešiti na terenu in ga šele ob neuspehu vseh poskusov oddati v vzgojni zavod, razne strokovne službe razvijajo nove oblike dela. Za temi principi pa se lahko skriva tudi nevarnost za mladostnika, ki po številnih neuspehih pride v zavod prepozno in z bolj utrjenimi motnjami. Pogosto se zgodi, da je za takega mladostnika potreben celo strožji ukrep.

V mnogih občinah in regijah opažajo, da se starostna meja vedenjsko in osebnostno motene populacije občutno znižuje. Vse več je otrok, ki so problematični, moteči, so storilci kaznivih dejanj. Dokaz za to so tako rekoč zasedeni zavodi s šoloobvezno

populacijo. Za ta pojav bi težko našli strokovno utemeljen odgovor. Vsekakor pa velja, da družba namenja šoloobveznim otrokom več pozornosti. Mote ni otrok na poti skozi diagnostična sita težko ostane neopazen, pri obravnavi mladostnikov je takih "sit" občutno manj. Ne gre zanemariti tudi večje strpnosti do "majhnih" kaznivih dejanj (kraja do določene vrednosti samo evidentirajo), ki se ob poplavi večjih prekrškov v družbi kar izgubijo. Delavci uprave za notranje zadeve pogosto omenjajo predolgo odlašanje pri oddaji tistih mladostnikov, pri katerih je že odkrito nekaj kaznivih dejanj. Postavlja se nam tudi vprašanje o detekciji kaznivih dejanj in motenosti v tej starostni skupini.

Nepoučenost o metodah dela, življenju in sploh o konceptih zavoda je naslednje, kar pomembno vpliva na oddajo mladostnikov v zavode. Delavci zavodov pogosto pridemo v stik s strokovnimi službami na terenu, ki odločajo o usodi mladostnikov, o vzgojnih zavodih pa sila malo vedo, mnogokrat ne poznajo niti najosnovnejših podatkov.

Vzgojni zavodi verjetno niso izpolnili vseh pričakovanj strokovnih delavcev s terena pa tudi širše javnosti. Če izvzamemo razmere v katerih zavodi delajo, so pogoste pripombe usmerjene na sprejemne kriterije nekaterih zavodov (predvsem glede tako imenovanih rizičnih skupin), način sprejemanja med počitnicami, zanemarjenost prostorov, neustrezen režim, pomanjkljivosti v izobraževanju in podobno. Vse to naj bi se kazalo v neuspešnosti gojencev, ki zavode zapuščajo. Posledica tega je že omenjeno iskanje drugih rešitev na terenu, alternativnih oblik in oddaje v ustanove z bolj struktu-

riranim režimom.

V vseh okoljih seveda ni enako. To dokažejo tudi podatki po občinah in regijah. Leta 1986 je bilo število obravnavanih otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti glede na število prebivalstva po občinah naslednje:

Občina	Prebivalci	Od 0 do 19 let	Obravnavani otroci in mladostniki z MVO	%
SR SLOVENIJA	1.985.486	573.295	9.911	1,7
Ajdovščina	22.536	6.806	92	1,4
Brežice	25.132	6.578	155	2,4
Celje	65.963	18.151	231	1,3
Cerknica	15.001	4.202	137	3,3
Črnomelj	18.220	5.354	92	1,7
Domžale	43.996	13.759	437	3,2
Dravograd	8.347	2.565	28	1,1
Gornja Radgona	21.662	6.718	36	0,5
Grosuplje	27.035	8.517	48	0,6
Hrastnik	11.335	2.857	80	2,8
Idrija	17.259	5.056	43	0,9
Ilirska Bistrica	15.084	4.039	97	2,4
Izola	13.404	2.693	105	2,8
Jesenice	32.168	9.123	115	1,3
Kamnik	28.214	8.870	29	0,3
Kočevje	18.851	5.321	54	1,0
Koper	44.869	12.284	153	1,2
Kranj	70.741	22.086	180	0,2
Krško	28.679	8.349	83	1,0
Laško	19.217	5.471	14	0,3
Lenart	17.052	5.520	69	1,3
Lendava	26.869	7.557	73	1,0
Litija	19.275	5.658	49	0,9
Ljubljana-Bežigrad	60.468	16.358	2.212	13,6
Ljubljana-Center	32.372	6.953	87	1,3
Ljubljana-Moste-Polje	75.189	22.366	278	1,2
Ljubljana-Šiška	88.572	24.025	247	1,0
Ljubljana-Vič-Rudnik	82.581	23.457	259	1,1
Ljutomer	18.885	5.620	102	1,8
Logatec	9.149	2.958	116	4,3
Maribor - vse občine	190.336	50.664	800	1,6
Metlika	8.171	2.351	15	0,6
Mozirje	16.392	4.651	31	0,7
Murska Sobota	64.718	18.038	167	0,9

Nova Gorica	59.398	16.492	86	0,5
Novo mesto	57.899	18.153	332	1,8
Ormož	18.107	5.259	25	0,5
Piran	16.743	4.510	359	8,0
Postojna	20.293	5.922	129	2,2
Ptuj	70.156	20.854	286	1,4
Radlje ob Dravi	17.519	5.410	88	1,6
Radovljica	33.573	9.430	234	2,5
Ravne na Koroškem	27.116	8.013	185	2,3
Ribnica	12.528	3.746	52	1,4
Sevnica	18.923	5.642	41	0,7
Sežana	23.897	6.109	234	3,8
Slovenj Gradec	20.541	6.513	63	1,0
Slovenska Bistrica	32.925	9.930	73	0,7
Slovenske Konjice	21.581	7.014	15	0,2
Šentjur pri Celju	19.157	5.976	40	0,7
Škofja Loka	37.636	12.451	41	0,3
Šmarje pri Jelšah	32.335	9.698	66	0,7
Tolmin	21.115	5.475	31	0,6
Trbovlje	19.449	4.905	61	1,2
Trebnje	17.526	5.382	49	0,9
Tržič	14.792	4.552	80	0,2
Velenje	42.218	13.740	493	3,6
Vrhnika	18.732	5.906	39	0,7
Zagorje ob Savi	16.925	4.816	51	1,1
Zalec	38.660	11.422	95	0,8

Nazorna je tudi preglednica števila obravnavanj in v vzgojni zavod oddanih otrok in mladostnikov po regijah:

Regija	Otroci in mladostniki z MVO	Oddani v vzgojni zavod ali pre- vzgojni dom
celjska	969	18
dolenjska	562	6
gorenjska	578	24
koroška	276	1
ljubljska	3.744	120
notranjska	392	4
obalno-kraška	948	18
podravska	1.341	38
pomurska	378	21
posavska	279	4
severnoprimorska	252	14
zasavska	192	1
Skupaj	9.911	269

Celovita interpretacija vseh podatkov je težka. Verjetno imajo naštetih dejavniki po občinah ali regijah različno "moč". Vsekakor pa dokazujejo neenotno strategijo strokovnega dela z vedenjsko in osebnostno moteno populacijo v Sloveniji.

Bolj kot kdaj doslej bi se morali ob prenovi vzgojnih zavodov zavedati, da ima načelo pomoči mladostniku svojo osnovo le v enotnem sistemu obravnavanja vseh udeleženihi ustanov in služb: od svetovalnih služb v predšolski dobi, osnovnih šol, prek socialnih služb v krajevni skupnosti, na CSD, do organov za notranje zadeve, tožilstev in sodišč za mladoletnike ter zavodov. Ta enotni sistem obravnavanja vidimo v kontinumu pomoči ali ukrepov, ki se dopolnjujejo in razlikujejo z jasnimi koncepti dela. Pri tem je nujen interdisciplinarni in tudi institucionalni prijem. To pa pomeni predvsem tesnejše sodelovanje večjega števila ustanov oziroma strokovnih delavcev, predvsem pa bolj neposredno izmenjavo stališč in izkušenj ter s tem sprotno usklajevanje normativnih in teoretičnih osnov ter izhodišč s potrebami prakse.

ODDAJA OTROK IN MLADOSTNIKOV V VZGOJNE ZAVODE

RAZLIKE MED OBČINAMI TER STALIŠČA DELAVCEV CENTROV ZA SOCIALNO DELO

Bojan Dekleva

Namen prispevka

Skupina za pripravo seminarja o oddaji otrok in mladostnikov (v nadaljevanju - otrok) v vzgojne zavode se je srečala z mnogimi stališči in ocenami katere značilnosti spremljajo oddaje v vzgojne zavode, kakšni kriteriji se pri tem uporabljajo in kateri pogoji za oddajo spodbujajo ali zavirajo. En del teh stališč in ocen se nanaša posebej na značilnosti dela strokovnih delavcev na centrih za socialno delo, ki imajo zelo pomembno vlogo v postopkih oddaj. Med takimi ocenami in trditvami so tudi naslednje:

- občine (oz. občinski CSD) se močno razlikujejo po številu oddanih otrok, pri čemer ter razlike naj bi ne bile posledica različnih stopenj problematičnosti otrok oziroma različnih "objektivnih" potreb po oddajah;
- zaradi uvajanja in širjenja novejših oblik ambulantnih obravnav otrok v MVO kasni oddajanje v zavode, kar zmanjšuje možnosti zavodskega dela z njimi;
- na oddaje otrok v zavode vplivajo finančne možnosti občinskih skupnosti socialnega skrbstva, kar pomeni, da se (predvsem v revnejših občinah) morda odlaša z oddajami otrok v zavode, kar spet lahko pomeni zamujanje najustreznejših trenutkov začetka zavodskih tretmajev oziroma poglobljanje problematike pri otrocih;

- oddaje otrok v zavode so odvisne od stališč in osebnih pogledov strokovnih delavcev na CSD, pri čemer so stališča nekaterih lahko naravnana izrazito proti zavodskim obravnavam otrok. Ta značilnost lahko povzroča prej omenjene razlike v številu oddaj po občinah oziroma neenako obravnavanje otrok;
- oddaje otrok v zavode so odvisne od osebnega poznavanja in medsebojnega sprejemanja delavcev centrov za socialno delo in delavcev zavodov. To pomeni, da lahko nepoznavanje določenega zavoda ali slabši odnosi med njegovimi delavci ter delavci CSD povzročijo zastoje v oddajah otrok v ta zavod, kar lahko nasprotuje strokovno ugotovljenim potrebam oziroma kriterijem oddaj.

Vsem takim stališčem in ocenam je skupno dvoje, in sicer prepričanje, da je mogoče z bolj ali manj visoko stopnjo gotovosti odločiti, katerega otroka bi bilo potrebno oddati v vzgojni zavod, kdaj in v kateri zavod, in da uresničevanje teh odločitev moti cela vrsta subjektivnih in objektivnih dejavnikov, kot so finančne možnosti in interesi, osebna stališča, poznavanje, medosebni odnosi itd. Prvo prepričanje se nanaša na razvitost ustreznih strok (ki omogočajo diagnostiko in načrtovanje tretmana) in strokovnega dela, druga skupna značilnost pa govori o dejavnikih izven stroke, ki naj bi ovirali strokovnost postopkov oddaj.

Namen tega prispevka je razčleniti resničnost predvsem druge omenjene skupne značilnosti vseh naštetih mnenj. Bolj skromno rečeno, prispevek skuša povezovati v začetku naštetih stališč s podatki o oddajah v vzgojne zavode in z izsledki ankete, ki so

jo izpolnjevali strokovni delavci na centrih za socialno delo v Sloveniji.

Podatki o oddajah otrok v vzgojne zavode po občinah

V tej analizi nas niso zanimali dolgoročnejši trendi oddaj otrok v zavode v Sloveniji kot celoti, temveč bolj razlike med občinami v vzorcih oddajanja. Kot enota zbiranja podatkov je bila izbrana občina, ker je največ podatkov že zbranih po občinah. Uporabljali smo več virov podatkov:

- statistični obrazec SZ-1 (o uporabnikih in oblikah storitev in pomoči socialnega skrbstva v letu 1988);
- podatke Republiškega sekretariata za notranje zadeve o kriminaliteti);
- kazensko sodno statistiko o postopkih proti mladoletnikom (obrazec SK-4);
- odgovore na anketo Republiškega komiteja za zdravstvo in socialno varstvo iz leta 1988 (obravnavanje mladoletnikov z MVO v centrih za socialno delo v SR Sloveniji) in
- demografske in ekonomske podatke po občinah SRS.

Ob zbiranju podatkov, njihovem pregledovanju in obdelavi smo oblikovali prvo - kritično - ugotovitev. Ta je, da so sedanji podatki o dejavnostih socialnega skrbstva na področju obravnavanja otrok z MVO silno nepopolni, kar pomeni, da mnogih smiselno najpomembnejših podatkov statistično ne zbiramo oziroma da jih ni mogoče dobiti), protislovni, kar pomeni, da v več statističnih virih najdemo različne podatke o istih vprašanjih oziroma da so nekateri podatki logično nesmiselni, in da so podatki o istih pojavih med občinami včasih komajda primerljivi,

pač zaradi različnega razumevanja istih pojmov in njihovega različnega kategoriziranja po občinah.

Vzroki za tako stanje so deloma verjetno subjektivni, deloma pa so gotovo tudi objektivni, s čimer mislimo na dejstvo, da socialno skrbstvo obsega veliko različnih postopkov, storitev in dejavnosti, ki se lahko prekrivajo, ki imajo lahko različne nosilce oziroma se časovno spreminjajo in povezujejo. Vse to gotovo otežuje njihovo smiselno statistično zbiranje oziroma povečuje nepreglednost dejavnosti nasploh.

Podatki o sodnih postopkih in odločitvah pa so veliko bolj enostavni in primerljivi, pač zaradi bolj premočrtnih in enostavnih postopkov oziroma zaradi jasnejše opredelitve pojavov, ki jih statistika zajema. Za podatke organov za notranje zadeve se zdi, da so najbolj konsistentni in primerljivi, čeprav mogoče tak vtis nastane le zato, ker prihajajo v javnost centralizirano in ni na voljo več vrst statistik o njihovih dejavnostih. Na vsak način ostajajo pri podatkih organov za notranje zadeve najmanj osvetljeni dejanski kriteriji in dogajanja pred odločitvijo za ovadbo oziroma v postopkih, ki v glavnem niso povezani s kaznivimi dejanji.

V skladu z ocenjeno vrednostjo posameznih statističnih virov smo se odločili za to, da smo, če je bilo le mogoče, dvomljive podatke preverjali v več virih oziroma izbrali iz več statistik le bolj zanesljive podatke. Da bi dosegli večjo zanesljivost podatkov, smo jih zbirali in združevali za triletno obdobje (1985-1987 oz. 1986-1988). Da bi bili podatki po

občinah primerljivi ne glede na velikost (prebivalstvo) občine, smo jih, kjer koli je bilo to smiselno, spreminjali v relativna števila, ki določen pojav opisujejo glede na zamišljeno populacijo 100.000 prebivalcev oziroma nepolnoletnih prebivalcev. Izbrane podatke za slovenske občine kaže tabela 1.

Podatki omogočajo odgovor na prvo vprašanje, ali se slovenske občine razlikujejo v številu oddanih otrok v vzgojne zavode. Odgovor je nedvoumen: DA, saj imamo občine, v katerih v triletnem obdobju ni bilo nobenih oddaj, in druge, v katerih so oddali, denimo, 32 otrok (do 14. leta), 26 mladoletnikov (s "socialno odločbo") ali 57 mladoletnikov (v kazenskem postopku; tu z vzgojnimi zavodi zajemamo tudi prevzgojni dom in mladoletniški zapor). Tudi relativna števila (v primerjavi na 100.000 nepolnoletnih prebivalcev) kažejo velike razlike.

Del A tabele 1 kaže primerjavo med osmimi slovenskimi občinami, iz katerih je bilo oddano (s socialnim in sodnim postopkom) največ mladoletnikov, in med devetimi občinami z najmanj oddanimi mladoletniki. Vidimo lahko, da so razlike pri mladoletnikih celo nad desetkratne, pri otrocih pa manjše, čeprav še vedno opazne.

Tabela 1: Največje razlike v oddajanju otrok v
vzgojne zavode

	8 občin z največ oddanimi mladoletniki	9 občin z najmanj oddanimi mladoletniki
A		
prebivalcev (približno)	201.500	209.700
nepolnoletnih (približno)	54.300	63.200
mladoletniki, oddani s socialno odločbo	61	5 (x12)
mladoletniki, oddani s sodnim ukrepom	53	5 (x10)
oddani otroci	50	33 (x15)
B		
ovadbe - mladoletniki	2.574	803 (x3)
ovadbe - otroci	994	430 (x2)
družbeni proizvod - na prebivalca (približno)	133	77 (x1.7)

Vendar pa so te razlike lahko posledice stvarnih razlik v obsegu populacije z MVO oziroma odklon-
skih pojavov in neugodnih socialnih okoliščin dru-
žin, ki so po kriminoloških spoznanjih velikokrat v
zvezi z razvitostjo (stopnjo industrializacije,
migracij, segmentiranosti urbanega življenja itd.)
določenega okolja. Del B tabele 1 kaže, da se pri-
merjane občine dejansko razlikujejo tudi po teh
kazalcih v pričakovani smeri. In sicer najdemo v
občinah z večjimi deleži oddaj zato dva do trikrat
več kaznivih dejanj otrok in mladostnikov ter malo
manjše razlike v povprečnem družbenem proizvodu na
prebivalca občine.

Iz tabele 1 lahko sklepamo, da se občine močno raz-

likujejo po stopnjah oddajanja v vzgojne zavode, vendar da so te razlike povezane z razlikami v razvitosti (bogastvu) občin oziroma z dejanskim obsegom odklonskih (kaznivih) vedenj (če domnevamo, da organi za notranje zadeve v vseh okoljih odkrijejo in prijavijo enak delež kaznivih dejanj).

V tabeli 2 pa smo izbrali dve skupini občin, ki sta si bolj podobni po urbaniziranosti, razvitosti in tudi številu prebivalcev (dejansko v tej primerjavi Ljubljana izpade kot bolj razvita (bogata) in z večjim obsegom odklonskega vedenja). V nasprotju s pričakovanim rezultatom iz tabele 1 pa je tu manj razvito in odklonsko okolje tisto, v katerem najdemo več oddaj mladoletnikov (108 proti 79) v zavode. Kot posebna značilnost, ki loči ti okolji, izstopa še to, da je iz prvega okolja večina mladoletnikov oddana s "socialno odločbo", iz drugega pa s sodnim ukrepom. Pri slednjem je razlika med okoljema celo trikratna. Podobna razlika obstaja tudi pri številu drugih (sodnih) vzgojnih ukrepov; teh je v drugem okolju več kot dvakrat več kot v prvem.

Tabela 2: Razlike v oddajanju otrok v približno enako razvitih okoljih

	Ljubljana (Center, Vič, Bežigrad, Moste)	Maribor in Murska Sobota
prebivalci	250.500	255.000
nepolnoletni (približno)	69.400	68.800
mladoletniki, oddani s socialno odločbo	55	31
mladoletniki, oddani s sodnim ukrepom	24	77
oddani mladoletniki	79	108
Drugi sodni ukrepi (DC, SN)	236	569

	Ljubljana (Center, Vič, Bežigrad, Moste)	Maribor in Murska Sobota
ovadbe - mladoletniki	3.223	2.264
ovadbe - otroci	1.199	853
družbeni proizvod na prebivalca (približen)	125	88

Ti podatki nas opozarjajo, da je zveza med razvilstostjo, odklonskostjo in oddajami v zavode le statistična, da torej ne velja mehanično in linearno za vsako občino enako oziroma da na statistične zakonitosti oddaj v zavode vplivajo še drugi dejavniki, ki jih tu nismo mogli zaznati in spremljati. Med takimi dejavniki so gotovo tudi strokovne doktrine oziroma bolj ali manj dogovorjeni načini in standardi dela posameznih ustanov, s katerimi bi si morda lahko razložili dejstvo, da gre v drugem primerjanem okolju veliko več oddaj "na račun" sodnih oddaj in "na škodo" socialnih. Natančnejših vzrokov za to razliko in njenih posledic na tem mestu ne moremo ugotoviti.

Naslednji vprašanji se nanašata na pomen finančnih možnosti občine (občinskega socialnega skrbstva) in na vpliv obsega ambulantnih obravnav na oddaje v zavode. Medsebojno vplivanje različnih dejavnikov na oddaje v zavode smo analizirali s faktorsko analizo. Ta statistična metoda lahko pokaže, katere skupine dejavnikov opredeljujejo manj osnovnih dejavnikov (v našem primeru oddajanja v zavode). Tabela 3 kaže tri osnovne dejavnike oddaj v zavode in njihovo povezanost z osnovnimi značilnostmi občin.

Tabela 3: Osnovni dejavniki oddaj v zavode -
faktorska analiza

Značilnosti občine	1.faktor	2.faktor	3.faktor
družbeni proizvod na prebivalca	0.81	0.26	-0.10
sredstva za socialno varstvo na prebivalca	0.35	0.74	-0.11
ovadbe otrok za 100.000 nepolnoletnih	0.88	0.21	-0.01
ovadbe mladoletnih na 100.000 nepolnoletnih	0.92	0.26	0.06
napotitve v vse organizacije za usposabljanje na 100.000 nepolnoletnih (ZS-1)	-0.01	0.70	0.33
sodni ukrep oddaje (VZ,PD,MZ)	0.12	-0.10	0.84
drugi sodni vzgojni ukrepi (DC, SN)	-0.14	0.25	0.82
obravnnavani otroci in mladoletniki CSD, ki nimajo sodnega ukrepa na 100.000 nepolnoletnih	0.35	0.83	-0.06
s socialno odločbo oddani otroci	0.76	0.08	-0.06
s socialno odločbo oddani mladoletniki	0.55	0.45	0.23

(Številka v tabeli pomeni stopnjo povezanosti značilnosti s faktorjem.)

Prvi faktor je najmočnejše povezan z razvitostjo občine, odklonskim vedenjem in socialnim oddajanjem otrok in mladostnikov v zavode. Lahko bi rekli, čim bolj je občina razvita, tem več kaznivih dejanj organi za notranje zadeve prijavijo in tem več je tudi socialnih oddaj v zavode.

Drugi faktor je najmočnejše povezan z denarjem, ki ga v občini namenjajo za socialno varstvo, z obsegom oddajanja otrok in mladostnikov v vse vrste

organizacij za usposabljanje, s številom otrok in mladostnikov, ki jih CSD obravnava, ne da bi jim bil izrečen sodni vzgojni ukrep ter deloma z oddajanjem mladostnikov v zavode. Ker ta faktor povezuje tako zelo različne kazalce, ga je težje nedvoumno interpretirati. Zdi se, da občine, ki imajo več sredstev za socialno varstvo, lažje in več oddajajo otroke v vse vrste organizacij za usposabljanje, tudi obravnavajo več otrok z MVO (brez izrečenega sodnega ukrepa), in jih v manjši meri tudi več oddajajo v vzgojne zavode. V tem faktorju lahko morda vidimo - vsaj v skromni meri - napovedan vpliv finančnih možnosti na oddajanje (neodvisno od obsega odklonskosti, ki določa 1. faktor). Podobno bi lahko interpretirali, da povečano število (ambulantno) obravnavanih otrok vodi raje k povečanemu številu oddaj v zavode in ne narobe. (Seveda pa v tej analizi nismo mogli ničesar sklepati o vrstah in kakovosti teh ambulantnih obravnavanj).

Tretji faktor je povezan samo z obema indikatorjema sodnih ukrepov. Kaže, da v občinah, ki mladoletnemu izrečejo več nezavodskih sodnih ukrepov, izrečejo tudi več zavodskih. Dejstvo, da so tako prvi kot drugi skoraj neodvisni od števila ovadb, verjetno kaže na različne doktrine (kazensko politična vodila) v različnih okoljih. Drugo dejstvo, da je obseg sodnih oddaj le malo povezan z obsegom oddaj s socialno odločbo, pa lahko poskušamo razlagati na različne načine: poleg že omenjenih različnih doktrin v različnih okoljih obstaja morda tudi logično razumljiva komplementarnost med vrstama oddaj v okoljih, v katerih so sodne oddaje redkejše, se več "primerov" rešuje s socialnimi oddajami in narobe. Kakorkoli je že, teh razlag z

našimi podatki ni mogoče zanesljivo preverjati.

Na tem mestu lahko analizo sklenemo z več previdnimi ugotovitvami

- Razlike v obsegu (socialnih) oddaj otrok in mladostnikov v vzgojne zavode so v največji meri le odsev razlik v gospodarski razvitosti - in s tem tudi stopnji odklonskosti in socialne ogroženosti otrok - med občinami.
- Naši izsledki ne zanikajo možnosti, da bi na (zmanjšano) stopnjo oddaj v vzgojne zavode vplivale tudi slabše gmotne možnosti občin.
- Verjetneje je, da večji obseg ambulantnih obravnav (v smislu večjega števila otrok, s katerim se srečuje CSD) pripelje do večjega števila oddanih otrok kot narobe.
- Različnih vzorcev (stopenj) oddajanja (socialnega in sodnega) otrok v zavode ne moremo pojasniti le z obsegom odklonskosti ali finančnih možnosti; med možnimi drugimi dejavniki so tudi različne doktrine in kriteriji oddaj.

Stališča strokovnih delavcev na centrih za socialno delo o oddajah otrok v zavode (s socialno odločbo)

Njihova stališča smo zbirali z anketo, ki smo jo poslali na 50 centov za socialno delo (drugim pa zaradi zelo redkega oddajanja otrok v zavode ne). V času pisanja tega prispevka smo prejeli 34 izpolnjenih vprašalnikov. Od teh jih je bilo 10 iz občin, v katerih so regionalna središča (večja mesta), ter 24 iz drugih občin (manjša mesta). Za prve (iz večjih mest) je značilno, da imajo v primerjavi z drugimi krajšo skupno doseženo delovno dobo oziroma da tudi

krajši čas delajo na področju obravnavanja populacije otrok z MVO. Domnevamo, da ta značilnost kaže na nekoliko večjo fluktuacijo teh kadrov v večjih mestih, njihovo večjo mobilnost in mladost. Zaradi omejenega obsega tega prispevka tu analiziramo le del izsledkov, in to predvsem tiste, ki bolj neposredno osvetljujejo dojemanje zavodov (in oddaj vanje) pri delavcih centrov za socialno delo.

Ali materialne možnosti vplivajo na oddaje v zavode in druge ukrepe?

Temu problemu so bila posvečena tri vprašanja: o možnosti izbire ukrepov nasploh, o odločanju o oddajah v zavode in o izbiranju prav določenega zavoda glede na ceno njegovega oskrbnega dne. Na vsa tri vprašanja je večina delavcev odgovorila, da denarne možnosti ne omejujejo njihovih izbir in odločitev. Pa vendar je manjšina sedem (od 34) delavcev pritrdila, da otroka včasih ne oddajo ali pa oddajo preložijo, če ni denarnih sredstev. Vseh sedem pa je iz manjših mest, domnevno iz finančno šibkejših okolij. Nasprotno pa cena oskrbnega dne za nikogar ne pomeni pomembne ovire pri namestitvi otroka v določen zavod.

Dojemanje zavodov in "selektivnost" pri njihovi izbiri

Strokovni delavci so pritrdili, da se njihova stališča do vzgojnih zavodov v zadnjih letih (petih, desetih) spreminjajo. Dobra tretjina (13) se danes redkeje odloča za oddajo v zavode kot prej, skoraj polovica (16) pa postaja "selektivna": če je mogoče, skuša namestiti otroke v določene zavode, ki jih

dojemajo kot boljše ali bolj ustrezne, in preprečiti namestitve v druge zavode, ki jih dojemajo kot slabše. Le slaba tretjina (10) dojemata zavode enako kot prej, ali pa nameščajo otroke vanje celo raje (1). Po njihovem mnenju pa se - nasprotno - stališča staršev in delavcev drugih ustanov glede zavodov v zadnjih letih niso pomembneje spreminjala, ali pa vsaj ne samo v eno smer. Različnost stališč je izrazila delavka, ki je napisala, da gre za različne pojave: v bolj represivno naravnanih ustanovah se nagibajo k pogostejšim in hitrejšim oddajam, v bolj svetovalno naravnanih pa ravno narobe.

Na selektivnost v dojemanju zavodov kažejo tudi odgovori na vprašanje, ali se ob odločanju za oddajo otroka odločajo za prav določen zavod, ali pa do odločitve za oddajo pride pred odločanjem za določen zavod in neodvisno od tega. Velika večina delavcev (25) daje prednost prvemu odgovoru, kar kaže, da se potreba po izločitvi otroka iz okolja verjetno presoja hkrati z možnostmi ustreznih zavodskih namestitev.

Ob opisani selektivnosti pa manjši del delavcev (5 vsi iz manjših mest) meni, da nekaterih vzgojnih zavodov ne pozna dovolj.

Ali je izbira trenutka oddaje v zavod "gašenje požara" ali dalj časa trajajoče in načrtno obravnavanje in odločanje?

Po ocenah strokovnih delavcev gre pri oddanih otrocih najpogosteje za take, ki so bili že prej poznani in obravnavani dalj časa. Redkeje, vendar še vedno pogosto gre za otroke, ki so bili na centru

poznani (ali pa vsaj njihove družine), vendar jih niso obravnavali. Na tretjem mestu so otroci, za katere na centru zvedo v krizni situaciji, ki zahteva takojšnjo oddajo, ne da bi bil na voljo čas za iskanje drugačnih prijemov in rešitev. Po mnenju strokovnih delavcev torej ne bi mogel biti upravičen očitek, da se pred oddajo v zavod z otroki ne dela oziroma da se jih oddaja po načelu gašenja požara (oziroma prepozno). Seveda pa v določenem številu primerov do tega prihaja.

Čas obravnavanja otrok pred oddajo v zavod je lahko zelo različen: od nekaj dni do več let. Za dobro polovico oddanih otrok velja, da so bili prej obravnavani na centru manj kot eno leto ali le nekaj mesecev; za otroke iz večjih mest pa je ta čas še nekoliko krasjši.

(Samo)kritičnost do obravnave otroka v času pred oddajo (kaj bi bilo, če bi lahko čas zavrtil nazaj in poskusil še enkrat)

Strokovne delavce smo prosili, da poskusijo "za nazaj" presoditi ustreznost obravnavanja otrok in razmišljati, ali bi drugačno obravnavanje lahko imelo drugačne posledice. Odgovori na ti vprašanji kažejo tudi vrednotenje lastnega dela oziroma oceno možnosti socialnega (ambulantnega) dela nasploh.

Prvo vprašanje se je nanašalo na otroke, ki pred oddajo niso bili znani in obravnavani, pri čemer je šlo torej za gašenje požara. V teh primerih je le zelo majhen del delavcev menil, da je dejansko šlo za najbolj ustrezno obravnavanje. Mnenja velike večine delavcev pa se razporejajo enakomerno v tri razrede: v prvega, po katerem bi lahko otroka

"rešili" pred zavodom, če bi ga prej spoznali in obravnavali; drugega, po katerem bi otrok vseeno moral v zavod; in tretjega, po katerem bi bilo najboljše, če bi otrok šel v zavod že prej. Za delavce iz večjih mest je bolj pogost (bolj optimističen) prvi odgovor, za delavce iz manjših pa (bolj pesimističen) tretji.

Drugo vprašanje se je nanašalo na otroke, ki so bili pred oddajo dalj časa obravnavani na centru. Tudi tu so odgovori razmeroma razpršeni in deloma nasprotni (kar se enim zdi najbolj sprejemljiva ocena, drugi sploh ne sprejemajo). Ker gre za otroke, ki so jih strokovni delavci že obravnavali, je razumljivo, da so v oceni tega obravnavanja manj kritični. Tako se jih je približno enako opredelilo za mnenje, da je dosedanja obravnava dejansko najboljša možna in da bi bilo sicer dobro, če bi otroka še ustreznejše obravnavali, vendar to ne bi preprečilo potrebe po oddaji v zavod. Kot presenečenje pa smo našli oceno, ki jo bolj ali manj podpira polovica delavcev, da bi otroka oddali v zavod že prej, če bi ustrezen zavod (z ustreznimi tretmaji) sploh obstajal. (Za tako možnost se odločajo raje delavci iz večjih kot manjših mest: izmed prvih kar velika večina, izmed drugih pa slaba polovica.) Ta odgovor kaže na že prej omenjeno selektivnost dojemanja zavodov oziroma na "neizkoriščen prostor" tretmajev med ambulantnim in institucionalnim.

Zakaj naj gre otrok v zavod in zakaj vseeno ne gre?

Tako kot pri mnogih drugih vprašanjih tudi pri teh, ki sprašujejo po vzrokih in kriterijih za oddajo, najdemo opazno raznolikost v odgovorih oziroma v

pomembnosti, ki jo posamezni delavci pripisujejo posameznim kriterijem. V celoti pa vendarle med razlogi, ki govorijo za oddajo v zavod, delavci navajajo najpogosteje: odklonsko vedenje, ki kaže na vzgojno zanemarjenost, kazniva dejanja, ogroženost otroka in njegovo željo po odhodu v zavod. Razmeroma redki omenjajo tudi otrokovo šolsko neuspešnost ali odklonjenost v šoli. Drugo vprašanje je spraševalo po razlogih zaradi katerih bi bila ravno oddaja v zavod ustrežnejša od drugih ukrepov. Delavci izbirajo najpogosteje več odgovorov, ki tako ali drugače poudarjajo pomen bolj strukturiranega okolja za zaščito otroka in tudi kontrolo njegovega vedenja in konfliktnih situacij, ki jih povzroča. Zanimiv je velik del delavcev (dobra polovica), ki jim oddaja v zavod pomeni prenos odgovornosti za otroka, s katerim ni več mogoče ustrezno delati, na zavode. Tudi tu možnost dokončanja izobraževanja v zavodu le manjši del delavcev sprejema kot razlog za oddajo v zavod.

Morda bolj informativni so odgovori na vprašanje, kakšni razlogi lahko govorijo proti oddaji v zavod. Prva tri mesta na lestvici si delijo naslednji razlogi: otrok noče v zavod; delavec sam oceni, da otrok zavoda ne bi sprejel, ali pa domneva, da bi zavod (zaradi kriminalne subkulture in podobnih razlogov) na otroka slabo vplival. Naslednja pomembna okoliščina, ki govori proti oddaji v zavod, je delavčeva ocena, da ima z otrokom dober stik in da ga še lahko ustrezno spremlja. V kombinaciji s prejšnjimi odgovori tudi ta vodi na misel o oddaji v zavod kot rešitvi, ko delavec z otrokom ne more več delati.

Pri tem vprašanju spet najdemo večje razlike med

delavci iz večjih in manjših mest. Za prve so - v primerjavi z drugimi - opazno pomembnejši razlogi proti oddaji v zavod, kadar otrok sam noče vanj, kadar delavec z otrokom izgubi stik ali kadar ima o otroku premalo podatkov.

Povzetek

V analizi podatkov o oddajah smo našli bistveno povezanost med razvitostjo okolja in številom oddaj v zavode. Druge povezave v zbranih podatkih so nakazovale vlogo finančnih možnosti in različnih doktrin ali kriterijev na oddaje. Tudi analiza stališč strokovnih delavcev centrov za socialno delo je potrdila, da so za del centrov finančne možnosti lahko pomembne pri oddajah v zavode. Poleg pestrosti odgovorov delavcev centrov za socialno delo smo našli tudi mnoge skupne značilnosti. Eno od teh smo poimenovali "selektivnost v dojemanju vzgojnih zavodov". Strokovni delavci so bili pri razmišljanju o svojem delu - prav tako kot tudi o zavodih - do neke mere kritični, približno polovica pa jih je izrazilo potrebo po drugačnih vsebinah in oblikah (zavodskih) tretmajev kot načinu zapolnjevanja prostora novih ali tudi starih nezadovoljenih potreb. Pri nekaterih odgovorih smo opazili značilne razlike med delavci iz večjih in manjših mest.

DILEME IN RAZMIŠLJANJA OB ODDAJANJU OTROK IN MLADOSTNIKOV V VZGOJNE ZAVODE

Miha Rotar - CENTER ZA SOCIALNO DELO PIRAN

Z mladimi s težavami v odraščanju se ukvarjajo centri za socialno delo in vzgojni zavodi. Tako eni kot drugi imajo smiselno funkcijo, zato je njihovo sodelovanje pogoj za uspešnost vzgoje otrok in mladostnikov s težavami v odraščanju.

Strokovni delavci o nalogah in metodah centrov za socialno delo in vzgojnih zavodov često govorimo obremenjeni s pripadnostjo ustanovam. Naši pogovori potekajo mimo resničnih problemov, pod izkrivljeno optiko rivalstva med ustanovami.

Problemov, o katerih se moremo pogovarjati, je veliko, vendar je za naše delo predpogoj to, da vsakdo od nas iz svojega razmišljanja zavestno izloči vse, kar bi mu narekovala pripadnost lastni ustanovi.

V idealnem primeru naleti otrok ali mladostnik v centru za socialno delo na vso strokovno pomoč. Če ga center napoti v zavod, je tudi tam deležen vse strokovne pomoči.

Če se pojavijo kakršnekoli težave z odzivom otroka ali staršev na centrsko ali zavodsko obravnavo, je dolžnost centra in zavoda, da jih skupaj premagujeta.

Ugotavljam, da so težave dveh vrst:

- **strokovne**, ki zadevajo otroka in njegovo odzivanje na vzgojno delo
- **nestrokovne**, ki nastajajo zaradi institucionalne

obremenjenosti strokovnjakov, ki na kritične primere reagirajo tako, da očrnijo sebe ali ustanovo, otroka in njegove probleme pa izgubijo iz oči.

Primer, ki ga predstavljam v prilogi, zajema vse prvine tega problema.

Da bi omogočili čim koristnejši pogovor o problemih, ki jih razkriva, bi bilo idealno, če bi pri pogovoru sodeloval tretji, nevtralni strokovnjak (supervizor), ki bo preprečeval institucionalno angažiranost razpravljalcev.

Glede oddajanja otrok in mladostnikov v vzgojne zavode na našem centru pogosto razpravljajo in prihajamo še do naslednjih spoznanj:

- Večja strokovna usposobljenost tima na centru, ki je s pridobitvijo psihologa in specialnega pedagoga MVO bolj usposobljen voditi problematiko te populacije.
- Tesno sodelovanje s strokovnjaki zunanjih ustanov in njihovo sodelovanje v naši strokovni komisiji, ki na ustni obravnavi odloča o nameščanju otroka ali mladostnika v vzgojni zavod.
- Lani je bila pri OSSS ustanovljena komisija za razvrščanje, ki vključuje tudi strokovnjaka za populacijo z MVO.
- Naš center že četrto leto uspešno razvija preventivno dejavnost za tovrstne otroke, in sicer vključuje približno 50 otrok in njihovih staršev v štirih igralno-terapevtskih skupinah. Skupine vodijo strokovni delavci, od katerih je 6 zunanjih, za evalucijo pa skrbi supervizor.

Ta dejavnost gotovo do neke mere zmanjšuje oddajanje otrok v vzgojne zavode, saj smo si postavili za cilj, da naj bo otrok kar se da najdalj obravnavan v domačem okolju, vzporedno pa je lažje vplivati na njegovo družino. Prav tako je ta oblika dela bolj gospodarna, saj so stroški za štiri skupine približno enaki kot oskrbni stroški v vzgojnem zavodu za enega otroka.

Prvine oskrbnine bodo vsekakor pomemben dejavnik za odločanje o nameščanju.

- Naše mnenje je, da bi vzgojni zavodi morali spremeniti koncepte svojega dela, ker s strokovnim ojačanjem marsikateri centri tovrstno populacijo bolj obvladujejo. Pričakovanja so, da bi morali biti vzgojni zavodi nekaj več kot dajejo sedaj. Predvsem jih bomo uporabljali takrat, kadar SCD posameznika ne bo več strokovno obvladoval. To pomeni, da se vzgojnim zavodom obeta težja populacija, kot je bila doslej.
- Ker se starostna meja mladostnikov niža, bo verjetno naraščala potreba po osnovnošolskih vzgojnih zavodih. Vsekakor pa ugotavljamo, da nam pri obravnavanju otrok in mladostnikov z MVO manjka več alternativnih oblik in kratkotrajnih tretmajev, ki jih poleg vzgojnih zavodov prav tako potrebujemo.
- Ob ustanavljanju stanovanjskih skupin za pošolsko populacijo vidimo perspektivo, ker se lahko čas bivanja bistveno skrajša, saj je vezan zgolj na program, ki ga opravlja mladostnik. Ob naših ugotovitvah za zadnjih pet let, ko smo hoteli preveriti, kako so bili uspešni naši mladostniki, oddani v pošolske vzgojne zavode, smo presenečeni, saj je uspešnost kljub našemu subjektivnemu

zniževanju kriterija le 22-odstotna (predvsem za voljo deklet).

- Ker ni ustreznega pozavodskega spremljanja, prevzemamo to nalogo ponovno centri, prav zato tudi skrbno pretehtamo, koga bomo nameščali v vzgojni zavod.

Morda so naša pričakovanja do vzgojnih zavodov prevelika, vendar menimo, da so glede na opisano do neke mere upravičena seveda ob kritičnem zavedanju lastnih pomanjkljivosti.

Naj sklenem z nekaj osebnimi spoznanji, do katerih sem prišel med svojim poklicnim delom v vzgojnem zavodu v Smedniku in centru za socialno delo v Piranu. Nočem se pritoževati nad razmerami, ki so danes vse prej kot vzpodbudne za naše delo tako v vzgojnih zavodih kot na centrih za socialno delo, rad pa bi povedal, da bi bilo opravljanje tega poklica tudi v najidealnejših razmerah še zmeraj naporno, in to iz več razlogov. Prvi razlog je dejstvo, da se ukvarjamo z obrobni ljudmi in povrh še z mladostniki, ki so dvakrat bolj na robu. Družba se namreč dosti prej sprijazni z motečim odraslim kot samovoljnim mladostnikom, zato smo delavci, ki se ukvarjamo s tako mladino, zaradi svojega nujnega razumevanja zanjo in strpnosti do njenih izgredev nenehoma pod hudim pritiskom okolja. Potrebna nam je velika notranja trdnost, da to vzdržimo, saj težko najdemo oporo v zunanjih dejavnikih.

Že uspehi našega dela so malokdaj otipljivi in neznansko veliko časa in truda je treba, da sploh pridejo - bodisi v zavodu bodisi centru. Optimizem in voljo do dela si moramo največkrat spodbujati

šami, saj potrjevanja, da je naše delo potrebno in koristno, le stežka najdemo v kakšnem uglednem družbenem statusu. Marsikateremu se zdimo nekakšni nori čudaki, ki pravzaprav dajejo potuho "pokvarjencem" in bi jih bilo pravzaprav potrebno zapreti z njim vred. Dlje ko delamo, bolj spoznavamo, kako malo pravzaprav vemo, koliko bi se morali učiti, koliko več časa bi potrebovali, da bi kljub skrajnemu trudu in zavzetosti, ki ju vlagamo v obravnavanje vsakega primera, vsakemu posamezniku res dali vse, kar zmoremo. Vendar pa nas neusmiljeno kolesje vsakdanjega delovnega ritma sili, da posvečamo ves svoj razpoložljivi čas ljudem, ki potrebujejo našo pomoč, zmanjka pa nam ga za poglobljanje naše stroke in raziskovanje, ki bi pripeljalo do uspešnejših in učinkovitejših metod pomoči.

Vše to je nemalokrat krivo, da se sami počutimo nezadovoljne; pomanjkljive in premalo usposobljene. Dostikrat bi najraje vrgli puško v koruzo in se lotili kakega mirnejšega dela, vendar pa nas vsako novo srečanje z mladim človekom, ki pri nas išče pomoči, spet napolni z elanom in odgovornostjo. Morda je zadoščenje, ki ga občutimo, kadar komu tudi s svojo pomočjo pomagamo, pa naj gre za obravnavo na centru ali odločitev za oddajo v vzgojni zavod, da bi se postavil na noge, toliko večje.

RAZMIŠLJANJA DELAVCA CENTRA ZA SOCIALNO DELO OB NAMESTITVAH OTROK IN MLADOSTNIKOV V VZGOJNE ZAVODE

Bojan Pucelj, dipl. soc.

V tem prispevku ne navajam brezpogojnih resnic, podprtih s podatki, pač pa skušam prispevati svoj delež k razpravi in izmenjavi stališč, navajam nekaj svojih izkušenj in pomislekov. Na osnovi dosedanjega sodelovanja in razgovorov sklepam, da imajo podobna stališča tudi delavci drugih centrov v Ljubljani. Tu omenjam predvsem polemične pomisleke, kar pa ne pomeni, da nimamo v sodelovanju z vzgojnimi zavodi tudi vrsto dobrih izkušenj.

Pobudo za namestitev v vzgojne zavode prihajajo na CSD iz različnih virov: družina, šola, soseščina, UJV in podobno. Včasih pridejo od drugih delavcev centra ali pa pridem do nje samostojno. Take pobude so zame razlog za še bolj zavzeto obravnavo otroka oziroma mladostnika (v nadaljnjem besedilu otroka). Najprej zberem o problemu čim več podatkov, tako da si lahko o mladostnikovih težavah izdelam čim popolnejšo sliko, potem pa izberem najustreznejši ukrep.

Dejstvo je, da je pobud veliko več, kot pa kasneje otrok resnično namestimo v VZ, saj se težave velikokrat premagajo z intenzivnejšo obravnavo na centru. Včasih pa bi do namestitve prišlo, če bi obstajala možnost ustreznih, predvsem krajših tretmajev.

Do odločitve o namestitvi v vzgojni zavod pridem na osnovi intenzivne obravnave in posvetovanja v strokovnem timu. Končna odločitev je žal moja, žal zato, ker je je ta odgovornost včasih kar prevelika.

Poseben primer so namestitve na osnovi sodne odločbe, saj sem tu navidez zgolj izvajalec. V resnici pa imam tudi na te odločitve neposreden vpliv. Včasih pa mladoletnika v pripravljalnem postopku že pred sklepom sodišča, namestimo v VZ na osnovi naše odločbe. Postopek pred sodiščem lahko traja tudi več let.

Poseben primer so tudi nujne hitre namestitve, kadar se urgentno izkaže potreba po izločitvi otroka iz domačega okolja.

Temeljni kriterij pri odločitvi o namestitvi v VZ je otrokova korist. Z našo odločbo ne nameščamo v VZ zato, da bi s tem razbremenili družino, šolo ali sosesko skrbi za otroka. Nujna je torej ugotovitev, da je nadaljnje bivanje v istem okolju za otroka ogrožujoče in da bi mu do namestitev v enega od VZ dajala boljše možnosti za življenje in razvoj.

V tehtanju tega, kaj otroku koristi se srečujem s celo vrsto različnih okoliščin, ki mi onemogočajo, da bi o tem oblikoval konkretne, s splošno veljavne kriterije. Končna odločitev je plod poskusa celovite ocene posamičnega otroka, njegovih osebnostnih lastnosti, sposobnosti graditvi odnosov v družini, položaja v skupini vrstnikov v šoli in doma, ter ocena njegovih interesov, nagnjenj in sposobnosti. Vse to skušamo uskladiti s podatki o oblikah ter vsebini življenja in dela v VZ. Hkrati sprejemamo torej dvojno odločitev, namreč o tem, da bo otrok nameščen v VZ, in tudi o tem, v katerega. Posvetujemo se tudi z VZ, ki imajo največkrat svoje kriterije za sprejem.

V nadaljevanju nameravam opredeliti nekaj težav in

pomislekov, ki največkrat delujejo kot argumenti zoper namestitvev v vzgojne zavode. Problematična je na primer namestitvev v vzgojni zavod proti volji staršev oz. otroka ali celo obojih. Enostavneje je, kadar namestitvi nasprotujejo samo starši, saj če je otrok v domačem okolju nedvomno ogrožen in se sam strinja z namestitvijo, volja staršev ne more biti odločilna. Se pa stvari zapletajo zastran nujnega uradnega postopka, problematično pa je tudi nadaljnje sodelovanje s to družino.

Mnogo bolj problematična pa je namestitvev v VZ proti volji otroka. Sam sem pri svoji odločitvi namestitvev v VZ vedno upošteval otrokov pristanek. Kadar se mi zdi namestitvev najustreznejši ukrep, poskušam otroka pripraviti do vsaj najnujnejšega soglasja. V kar najlepši luči mu predstavim bivanje v zavodu in ga odpeljem tja na ogled. Če so odpori kljub temu premočni, odstopim od namestitve; vsaj do sedaj se še nisem odločil drugače. Dopusčam možnost, da se kdaj bom, vendar pa si skoraj ne morem zamisliti, kako bi to izvedel. Velik problem so izobraževalne možnosti VZ. Težav ni pri šoloobveznih otrocih, saj jim zavodske šole omogočajo poglobljen individualiziran pouk. Zato lažje dokončajo šolo kot v rednih šolah in si tako ustvarijo boljše možnosti v življenju. Problem je pri večini, če že ne vseh pošolskih zavodih, ki so v izobrazbenih in poklicnih možnostih, ki jih dajejo gojencem, mnogo preozki. Največkrat imajo interne šole z le nekaj programi. Dejstvo, da so izven središč, jim onemogoča, da bi svoje gojence vključevali v zunanje šole, čeprav bi bili tega zmožni. Enak problem je tudi pri klasičnih velikih zavodih v urbanih okoljih, saj redno interakcije gojencev navzven motijo idealno

delovanje sistema zavoda.

Zelo problematično je dejstvo, da se razmere v VZ bistveno razlikujejo od tistih v zunanjem svetu, tako da se otroci naučijo funkcionirati v okolju, ki se skoraj povsem razlikuje od tistega, v katerega se bodo nekoč nujno morali vrniti. Vzgojni zavodi so umetna, nenaravna okolja, saj jih sestavljajo skupine vrstnikov s podobnimi težavami, in ta največkrat istega spola. Gojenci tako nimajo možnosti pridobivati izkušnje v stikih s predstavniki drugih generacij in osebami drugega spola. Vzgojni zavodi so praviloma skoraj popolnoma zaprti sistemi, ki so majhen samozadosten svet. Sedanja organizacija je usmerjena v zagotavljanje delovanja zavoda kot zaprtega sistema. Vključenost v tak sistem je celo merilo osebnostnih sprememb gojencev. Zavodi so največkrat zunaj večjih urbaniziranih okolij, s čimer se gojencem onemogočene tekoče interakcije z okoljem. To je sicer koristno za delo zavoda kot sistema, je pa nedvomno navzkriž s potrebo otroka po učenju komunikacij, ki pa lahko poteka samo kot neposredna osebna izkušnja. Vzgojni zavodi so totalne in s tem zaščitniške ustanove. Znotraj sebe zadovoljujejo večino osnovnih življenjskih potreb gojencev, in sicer na način, ki jih ne usposablja, da bi bili te potrebe sposobni zadovoljiti sami tudi v bistveno drugačnem okolju. Morda je v zvezi s tem problematično tudi dejstvo, da imajo mladostniki v VZ znatno višji gmotni standard, kot si ga bodo lahko s svojimdelom kasneje sami zagotavljali.

Eden od pomislekov je tudi ta, da se v takih, izoliranih okoljih, v katerih se združujejo predvsem mla-

dostniki z MVO, mnogi tudi storilci kaznivih dejanj, lahko oblikujejo tudi izjemno močne, kriminalne subkulture.

O omenjenih težavah smo delavci na področju skrbi za otroke z MVO že večkrat razpravljali. Imeli smo tudi razgovore s posamičnimi zavodi. Naši pogovori so šli najdalj pri sodelovanju s PMD Ljubljana, s katerim resno sodelujemo pri reorganizaciji. Te zadržke lahko po našem mnenju odpravimo z majhnimi fleksibilnimi vzgojnimi skupinami, ki bi bile prisiljene v neposredne stike z okoljem in bi omogočale celo vrsto tretmajev.

STALIŠČA DO VZGOJNIH ZAVODOV, PROBLEMI, DILEME

Gordana Rostohar, dipl.psih.

CENTER ZA SOCIALNO DELO KRŠKO

Svoje stališče do vzgojnih zavodov, tistih, v katere smo nameščali otroke in mladostnike prek našega centra za socialno delo, pravzaprav težko enoznačno opredelim.

Zelo se strinjam s tem, da so vzgojni zavodi v takšni ali drugačni obliki nujno potrebni za tretma določenega dela vedenjsko motenih otrok in mladostnikov in jih zato potrebujemo. V grobem rečeno, imam do njih pozitivno stališče, vendar imam z nekaterimi tudi slabe izkušnje.

Ko se na centru srečamo s tako motenim otrokom ali mladostnikom, pri katerem je videti vključitev v VZ najustreznejši tretma se odločamo o oddaji. Vendar pri tem pogosto naletimo na nasprotovanje staršev, zato so takšne oddaje pogosto otežene in praviloma tudi tretma onemogočen, vsaj v začetku. Ko pa starši spoznajo VZ in delo v njem, se večinoma "ogrejejo" zanj in ne ovirajo več vzgojnega dela. Pogosto slišimo za presenečenja, češ, saj ni takšen "siv dom", kot sem mislil.

Kot nov problem pa nastane spreminjanje sebe oziroma delo s sabo, če se to od njih zahteva.

Drug tip so starši, ki so izčrpali že vse svoje vzgojne metode, "zlepa" do "zgrda", in kot končno instanca je "poboljševalnica" ali VZ. V tem primeru starši CSD in kasneje VZ poskušajo uporabiti za instrument pri pokoravanju šibkejšega. Odveč je govoriti o tem, da s tem delajo tako otroku kot sebi

več škode kot koristi.

Starši zvečine pričakujejo in zahtevajo od CSD oziroma VZ spremembo vedenja pri otroku in hkrati "popolno nedotakljivost" njih samih v tem pogledu. Po mojih izkušnjah je v primerih, pri katerih CSD in VZ skupaj ne začneta temeljito delati s starši, da povečajo svojo vzgojno učinkovitost, težje pričakovati bistvene spremembe.

Stališča staršev, ki jih srečujem pred oddajo, do VZ niso nujno odklonilna, zlasti pa se spremenijo, če poznajo kakšnega otroka ali mladostnika, ki je bil v VZ in je bil tretma uspešen ter se tudi kasneje v ožjem in širšem socialnem okolju niso kazale večje motnje v osebnostnem funkcioniranju.

Večini so skupna velika pričakovanja do VZ, kar pa ni značilno le za starše, temveč tudi za svetovalne delavce v šoli in včasih tudi za SCD.

Odklonilna stališča do VZ imajo pogosto tako učitelji kot svetovalni delavci na šolah in delavci na CSD, zato predlagajo oddajo v VZ pogosto le v skrajnih primerih, ko so izčrpali vse druge možnosti. Menijo, da je zelo pomemben vpliv okolja, v katerem otrok živi, na njegovo socializacijo in ker so otroci in mladostniki v VZ običajno "negativno" selekcionirana, menijo, da takšno okolje za otrokovo socializacijo ni ugodno. Tako pogosto predlagajo oddajo otroka v domove le, da zaščitijo druge pred njim.

Odklonilna stališča do oddaje otrok v VZ najverjetneje izhajajo iz tega, da ti ljudje ne poznajo narave motenj in si zato postavljajo previsoke

cilje. Vse vedenjske motnje v otroštvu in adolescenci, ne glede na etiologijo, namreč natanejo v zgodnji otroški dobi, zato je za izid tretmaja potrebno postavljati dosegljive cilje. Pogosto so ti doseženi že s tem, da se motenost zadrži na statični ravni, ne da bi se poglobila, kar pa je za nepoznavalce očitno premalo, želijo si namreč popolno korekcijo motenosti.

Prednost vzgojnih zavodov pred drugimi oblikami pomoči vidim v strukturiranem tretmaju po zastavljenem teoretičnem konceptu.

Na centru pričakujemo od VZ, da se strokovno razvijajo, da se približajo družinskemu tipu vzgoje, pri kateri je manj odtujenosti v odnosih med vzgojiteljem in gojenci in gojenci samimi, kar je nujen pogoj za internalizacijo vrednot in s tem povezanega sprejemljivejšega vedenja.

V primerih, pri katerih se na CSD prepozno odločamo za oddajo v VZ - zaradi lastne nestrokovnosti glede poznavanja vedenjskih motenj ali zavoljo neodgovornega ravnanja šolskih svetovalnih služb in učiteljev, ki pogosto opozorijo na nekega učenca šele potem, ko so vedenjske motnje prerasle njihovo sposobnost kontrole in tolerance, je ponavadi otrok oziroma mladostnik že v fazi osebnotne reintegracije, kar je terapevtsko težko korigirati.

Vedenjsko moteni otroci običajno najprej popustijo v storilnosti, kar "prepustna" šola ne zazna in jim podarja "pedagoške dvojke", ko pa njihovo vedenje stopi čez prag tolerance, zahtevajo "tukaj in sedaj" nedosegljive korektivne uspehe.

V šolah se za predlaganje oddaje v VZ običajno odločijo tudi zato, ker moteni otrok in mladostnik grupira okoli sebe podobno populacijo in nanjo kot vodja negativno vpliva. Pogosto je ravno to razlog, da za otroka oziroma mladostnika predlagajo oddajo v VZ in sicer z avtoriteto zavajanja drugih in ne zaradi motenosti.

Lažje bi se za oddajo v VZ odločili po podrobnejši diagnostiki otroka in mladostnika in če bi bilo delo v VZ bolj specializirano za posamezne variante motenosti in ne zgolj po diagnostičnem kriteriju starost ali spol.

VZ doživljam različno, tudi atmosfero odnosov v njih, vendar jih premalo poznam, da bi o tem lahko govorila brez bojazni, da bom naredila napako in komu škodila.

Sodelovanje strokovnjakov na CSD in v VZ se mi zdi zelo koristno in nujno in povsod tam, kjer smo navezali tesnejše stike in je bil pretok podatkov obojestranski, je bila tudi naša komunikacija s starši bolj učinkovita in s tem tudi odnos staršev do VZ in CSD boljši.

Pogosto si želimo več neformalnega sodelovanja z VZ, da o otroku izvemo čimveč, saj se čutimo odgovorne v zvezi z odvzemom iz družine in oddajo v VZ do staršev in družbe. Izkušnje nam kažejo, da smo nenehno v vlogi pobudnika VZ pa to sprejemajo. Neformalno sodelovanje je po mojem mnenju tudi eden od pomembnih dejavnikov pri oblikovanju pozitivnega stališča do VZ.

SKUPNI PROBLEM - SKUPNO RAZREŠEVANJE

Martin Bertok, dipl. sociolog

S tem prispevkom želimo predstaviti delovno komunikacijo, ki smo jo razvili med Aktivom za delo z mladoletniki na ljubljanskih CSD in Mladinskim prehodnim domom v Jaršah, v upanju, da je lahko vir asociacij in vzpodbud za iskanje novih, čimbolj ustreznih rešitev na tem strokovnem področju, ki je skupno tako strokovnim delavcem v vzgojnih zavodih kot delavcem na centrih za socialno delo v vsem slovenskem prostoru.

Pričujoče gradivo je sestavljeno iz treh celot, ki si sledijo v časovnem in problemskem zaporedju. Skupna želja delavcev CSD in PMD, da strokovno področje tretmajev mladostnikov zastavimo ustrezno času in problemom, je tisto skupno motivacijsko vodilo, ki vzdržuje in vzpodbuja doslej ustvarjalno in uspešno delovno komunikacijo.

- Tekst "Potrebe CSD v Ljubljani po različnih tretmajih za otroke in mladostnike" govori o potrebah in možnih tretmajskih rešitvah, kakor jih vidimo strokovni delavci na centrih za socialno delo na ljubljanskem območju. Nastal je iz problemske ugotovitve, kvantitativnega prikaza specifičnosti v smislu problema in tretmajskega odgovora, ki jo je Aktiv opravil na osnovi podatkov za leto 1988, iz katerih izhaja, da večina strokovnih delavcev tretmajske oblike v več kot polovici primerov opaža kot ne dovolj diferencirane glede na specifično problematiko mladostnika.
- Tekst "Konceptualna izhodišča za delovanje prenovljenega Prehodnega mladinskega doma v Ljubljani"

je "odgovor" PMD na ocene, pričakovanja in dileme strokovnih delavcev Aktiva.

- Tekst "Nove oblike in vsebine dela osnovne šole pri Prehodnem mladinskem domu v Ljubljani" predstavlja prve delovne zasnove bodočega projekta, v katerem enakopravno sodelujemo v štirih problemskih sklopih oziroma delovnih skupinah. Poleg koncipiranja izobraževalnega procesa so formirane še tri delovne skupine za vsako od stanovanjskih skupin, ki bodo pomenile izredno pomembne možnosti za reševanje življenjskih situacij.

POTREBE CENTROV ZA SOCIALNO DELO V LJUBLJANI PO RAZLIČNIH TRETMAJIH ZA OTROKE IN MLADOSTNIKE

Aktiv za mladoletnike ljubljanskih centrov za socialno delo

Na aktivu za mladoletnike smo skušali zbrati vse potrebe po različnih tretmajih, ki bi danes bolj ustrezali reševanju problematike otrok in mladostnikov.

Otroci in mladostniki ali njihove družine, ki se znajdejo v kriznih obdobjih zaradi smrti, bolezni, naravnih nesrečah in podobnih vzrokov, takšnih situacij niso sposobni reševati.

Primer

V družini umre oče, mati ostane sama z majhnimi otroki. Zaradi osebne prizadetosti ne more skrbeti za družino, zato bi bila potrebna takojšnja namestitvev za nekaj dni, dokler se razmere ne izboljšajo. Obravnava ni potrebna, ker pri otrocih ne gre za šolsko in ne za osebno problematiko.

Otroci in mladostniki, ki se znajdejo v krizni situaciji zaradi socialne patologije družine: alkoholizma, reševanja medsebojnih odnosov in podobnih vzrokov.

Primer

Aleš, star 15 let, povsem dobro funkcioniira v družini, v kateri je že vrsto let doma alkoholizem. Ni problematičen, je učno uspešen in si izrazito želi nadaljevati šolanje. Zaradi zelo akutnih razmer v družini je postalo bivanje v njej neprimerno in potrebno bi bilo Aleša izločiti iz družine. Tudi v tem primeru bi prišli v poštev izrazito kratki in

prehodni tretmaji, ki bi jih bilo potrebno intenzivirati z ambulantno obravnavo otroka in okolja.

Trenutni problemi, ki ne nastanejo zaradi socialne patologije družine ali motnje otroka ali mladostnika, nastanejo pa konflikti, za katere je potrebna namestitev izven družine in okolja. Sem bi uvrstili težave v šoli, generacijske konflikte in krize, ki so značilne za dobo adolescence.

Primer

Majda, stara 16 let, sicer dobra učenka, ima v srednji šoli velike težave, ki so povezane z odraščanjem in šolsko težavnostjo. Starši se v tem ne znajdejo, konflikti se zaostrujejo, ne najdejo skupnega jezika.

Primerne bi bile kratkotrajne obravnave izven družine in okolja, ki pa bi vključevale tako družino kot mladostnika. Predvideva se tudi normalno vključevanje otroka v okolje in šolo.

V povezavi s to kategorijo potreb navajamo še tiste, ki jih ima posamezen madoletnik, ko se želi sam začasno ali morda za daljše obdobje oddaljiti iz zanj slabih družinskih razmer. V zvezi s tovrstnimi problemi želimo poudariti naslednje:

Poročilo o obstoju takšne možnosti za otroke in mladostnike je potrebno razširiti na čim širši socialni prostor mladostnika (šolo, CSD, svetovalni center, po sredstvih javnega obveščanja). Namen obveščanja mladih in njihovih staršev o obstoju "mesta", ki je pripravljeno brezpogojno sprejeti mladostnika v njegovi konfliktni situaciji, ko sicer sam želi, ima veliko dobrih učinkov.

- a/ kot uporabniki te oblike pomoči bi se lahko pojavljali otroci in mladoletnik, s katerimi centri, zavodi in druge svetovalne službe nimajo stikov oz. o njihovih problemih še ne vedo ničesar;
- b/ starši, ki poznajo takšno možnost svojih otrok, bi bili bolj samokritični do svojih vzgojnih postopkov, saj bi se tako hitreje izvedelo za njihove vzgojne pritiske oz. pomanjkljivosti (preventivni značaj ponudbe).

Ta oblika pomoči mladoletnikom odpira vprašanja pravne regulative in zasnove tretmaja (mladoletniki, starši).

Ta oblika dela bi odprla tudi prostor za svetovalno družinsko delo, v katerem bo mladoletnikov položaj bolj zaščiten, ipd.

Mladoletnik bo v tem času lahko še naprej obiskoval šolo, opravljal poklic, se družil s prijatelji.

Primer

Janko, star 16 let, živi z mamo, mlajšo sestro in očimom, ki je do njega zelo strog in pogosto agresiven. Mati se vede nemočno in je v sporih v glavnem na strani očima. Ko se je Janko nekega dne vrnil iz šole, je videl, da so steno njegove sobe podrli in povečali skupni dnevni prostor. Janko spozna, da v hiši ne bo imel več nobene zasebnosti in varnosti pred očimom, zato gre na ulico, živi izmenično pri prijateljih, svojemu dekletu, vsem je po malem v breme, ker nima dovolj denarja, a kljub temu obiskuje šolo... Mama ima slabo vest, poslabšali so se tudi odnosi med njo in možem, sestra doživlja svojo nemoč.

Problematika, ki ne nastane zaradi patologije družine ali motnje otroka ali mladostnika, vendar je zaradi nepripravljenosti, nerazumevanja ali nezmožnosti staršev in okolja nerešljiva.

Primer

Asim je star 16 let. V družini, ki je vedno normalno funkcionirala, pride z Asimovim odraščanjem do očitno kulturnih razlik, ki so posledica vraščanja v drugo kulturno okolje, in nesprijemljivosti teh razlik za starše. Konflikt je tako hud, da skupno življenje ni več mogoče.

Potrebna bi bila srednjeročna ali dolgoročna namestitev brez obravnave. To zahteva normalno vključevanje v okolje in manjšo skupino, ki bi živela dokaj samostojno.

Otrok in mladostnik s psihosocialnimi motnjami, ki lahko počne kazniva dejanja ali tudi ne in ima izrazito kontraindikacijo zavodski obravnavi.

Primer

Blanka je stara 10 let. Starši so jo močno trpinčili, kar je bilo prikrito in je trajalo več let. Posledica tega so strah, nezaupanje, učne težave, težave pri vključevanju v okolje, disocialno vedenje, manjše kraje.

Potrebna bi bila dolgoročna in intenzivna obravnavna v majhni skupini z vključevanjem ali sodelovanjem drugih ustanov.

Otroci in mladostniki, za katere bi bila potrebna namestitev zaradi triažiranja, pri katerih pa ambulantna triaža ni mogoča zaradi izmikanja ali stopnjevanje težavnosti oz. etiologija težav v dotedanji obravnavi ni jasna.

Postopek triažiranja naj služi izključno triaži, saj je že s samo napotitvijo na triažo jasno, da je stopnja motenosti tolikšna, da brez stacionalnega tretmaja ne gre več (8. in 14. člen pravilnika o razvrščanju...), potrebno pa se je odločiti le, katera organizacija za usposabljanje bi bila najustreznejša. Menimo, da bi bil triažni postopek kljub kompleksnosti obravnave lahko končan največ v enem mesecu, saj je že pred napotitvijo na triažo pri skrbstvenem organu zbranih toliko in takšnih podatkov, da se da v razmeroma kratkem času dovolj zanesljivo določiti nadaljnji tretma.

Glede na sedanjo zakonodajo, ki je stara že dvanajst let (zato bi ob priložnosti kazalo razmišljati tudi o ustreznosti nekaterih določil in postopkov), pa bi vseeno kazalo verificirati strokovni tim pri PMD kot strokovno komisijo za razvrščanje... pri SSS Ljubljana-Moste Polje, da bi ob končnem poročilu izdali še veljavno (verificirano) mnenje (obrazec "izvid in mnenje") kot končno listino triažnega postopka.

Naslednja potreba, ki se izrazito kaže ne samo na centrih za socialno delo, ampak tudi v drugih ustanovah, je prehod med dolgotrajno institucionalno obravnavo in ponovno vključitvijo v okolje. Tu mislimo na postpenalno ali postzavodsko obdobje, ko vrnitev v družino ali v okolje sploh ni mogoča, ali pa je potreben določen čas za ponovno vključitev v življenje. Potrebni bi bili popolni ali samo poldnevni tretmaji brez posebne obravnave, vključevanje v okolje, pomoč pri iskanju zaposlitve in bivanja z možnostmi za razne dejavnosti.

Za določeno število šoloobveznih otrok bi rabili

samo poldnevni tretma z interno šolo za višje razrede osnovne šole.

Za šoloobvezne otroke (višje razrede) s pretežno šolsko (učno) problematiko, kombinirano z motečim vedenjem, ki prerašča možnosti dela v razredni skupnosti s 30 ali več učenci (običajne osnovne šole), pri katerih pa gre za družinske razmere v katerih ni nujna popolna izločitev iz družine, bi bil poldnevni tretma z interno (prilagojeno) šolo in popoldanskim varstvom ustrezna pomoč tako otroku kot družini. Pri tej obliki je vključevanje (sodelovanje) staršev toliko bolj potrebno.

Te probleme oz. potrebe smo omenili zato, ker jih pri svojem delu na terenu ob sedanjih možnostih ne moremo ustrezno razreševati. Mislimo, da bi lahko bili izhodišče za razmišljanja o bodočem konceptu dela Prehodnega mladinskega doma v Ljubljani.

KONCEPTUALNA IZHODIŠČA ZA DELO PRENOVLJENEGA PREHODNEGA MLADINSKEGA DOMA V LJUBLJANI

Dragica Krevelj, psihologinja

Jože Račič, PRU

Komisija za prenavo organizacij za usposabljanje je novembra lani na razgovoru v zvezi s prenavo PMD, pri katerem sta sodelovala tudi predstavnika republiške izobraževalne skupnosti tov. Lapuh in tov. Cankarjeva, izoblikovala dokaj jasno podobo prenave. Dokončne ugotovitve tega razgovora sta zapisali tovarišica Cankarjeva in Koboltova. Na osnovi tega zapisa naj povzamemo konceptualna izhodišča.

Prenovljeni PMD bo delal po principih naj sodobnejših interdisciplinarnih spoznanj v vzgoji in izobraževanju otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti. To naj bi omogočal tudi način gradnje prostorov. Zato bo gradnja potekala samostojno, popolnoma neodvisno od kateregakoli drugega zavoda.

Na zemljišču ob zgradbah sedanjega PMD, ki bi jih prodali, je primeren prostor za celodnevno osnovno šolo s šestimi oddelki, dve vzgojni skupini za otroke od 12. do 15. leta starosti in upravo Prehodnega mladinskega doma. Tri stanovanjske skupine in mladinsko sprejemališče naj bi bilo razpršeno po mestu. PMD naj bi še naprej opravljal tudi vlogo slovenskega triažnega centra.

Dejavnost PMD bo temeljila na tesnem sodelovanju notranjih in zunanjih strokovnjakov. Vsaka enota (stanovanjska skupina, šola, MS ...) bo delala ne-

odvisno od druge, kljub temu pa se bodo strokovni delavci vsaj občasno in bolj ali manj stalno srečevali na strokovnem posvetu in superviziji.

Celodnevna osnovna šola bo namenjena otrokom (24), ki bodo vključeni v zavodsko vodenje, kot novost in višja kakovost pa tudi otrokom, ki imajo družinske razmere še toliko zdrave, da kljub vedenjskim in osebnostnim motnjam izločitev iz družine še ni nujna (okoli 35 otrok). Na osnovi potreb, ki se kažejo predvsem na območju ljubljanskih občin, načrtujemo šolo s podaljšanim bivanjem v šestih oddelkih, in sicer predvidevamo po dva oddelka v 5. in 6. razredu ter po en oddelek v 7. in 8. razredu.

V šolo bodo otroci vključeni po diagnostičnih in triažnih obravnavah ob timskem prijemu in sodelovanju centrov za socialno delo, svetovalnega centra, matične šole itd. Namen obravnave je omogočiti otrokom šolsko uspešnost, uspešno končanje obveznega šolanja, vendar tudi možnost ponovne vključitve v matično osnovno šolo. Osnova bo preoblikovan obvezni predmetnik OŠ, ki bo izpeljan na sodobne metodične načine ob podpori terapevtskih prijemov, sprostitvenih in interesnih dejavnosti, ob upoštevanju individualnosti vsakega otroka (njegovih sposobnosti, znanja, vedenjskih in osebnostnih posebnosti). Dejavnost bo vključevala tudi matično družino (svetovanje, družinske terapije v povezavi s CSD).

Učna snov bo dana na način, ki bo vključeval ugodno doživljanje pri osvajanju znanja. Pedagoška ura bo poleg občin didaktičnih načel vsebovala tudi terapevtske prvine (prvine treninga asestzivnosti, konfrontiranje z vedenjem, relaksacijske tehnike,

učenja premagovanja frustracij, pozitivnega potrjevanja in uveljavljanja sebe s konkretnimi zadolžitvami na terenu - raziskovalne naloge itd.).

Delo v okviru ene šolske ure bo glede na manjše število učencev možno kombinirati v različnih učnih oblikah. V urniku bodo upoštevane telesne in duševne lastnosti in posebnosti učencev. V učno-vzgojni in terapevtski proces bodo vključeni različni strokovni delavci (učitelj, specialni pedagog, socialni delavec, pediater, pedopsihiater, psiholog, psihoterapevt).

Stanovanjske skupine bodo po izkušnjah v svetu in pri nas omogočale bolj individualiziran prijem in spodbujale lastno aktivnost otrok in mladostnikov na vseh področjih življenja in dela v majhni skupnosti. Sposobnost lastne prizadevnosti pri premagovanju svojih težav in prevzemanju večje odgovornosti pri tem je bistven predpogoj za bivanje otrok in mladostnikov v stanovanjski skupini.

Na osnovi izraženih potreb ljubljanskih OSD bodo v okviru PMD tri stanovanjske skupine.

Prva bo namenjena kratkim in prehodnim tretmajem, ki bodo vključevali v obravnavo družino otroka oz. mladostnika, hkrati pa bo potekalo vzgojnosvetovalno delo za krepitev ali poovno graditev dobrih odnosov z zunanjimi ustanovami, v katere je otrok oz. mladostnik vključen (šola, delovna organizacija, interesna dejavnost).

Druga stanovanjska skupina bo tako imenovana predodpustna. Težišče bo na nabiranju izkušenj pri samostojnem vključevanju v vse strukture življenja

zunaj zavoda (šola, delovna organizacija, interesne skupine). Dejavnost te stanovanjske skupine naj bi bila v pretežni meri svetovalne, istočasno pa še vedno tudi vzgojne narave.

Tretja stanovanjska skupina naj bi izvajala dolgoročne intenzivne tretmaje v majhni skupini. Obravnavala naj bi tisti del disocialnih otrok in mladostnikov, za katerega so očitne kontraindikacije za zavodsko obravnavo. V tem je tudi bistvena razlika od prvih dveh stanovanjskih skupin, obenem pa se v tem tudi bistveno razlikuje od dosedanjih stanovanjskih skupin v Sloveniji. V tak intenziven in dolgoročen tretma bo nujno vključiti tudi nekaj zunanjih strokovnih ustanov.

Vse tri stanovanjske skupine so lahko močne po spolu, prvi dve pa tudi po starosti.

V vsaki vzgojni enoti bo triažni tim PMD izvajal triažo za potrebe sodišč in CSD. Za to delo bomo ohranili svojo socialno, psihološko in seveda vzgojno službo, druge strokovne sodelavce pa bomo še naprej najemali pogodbeno.

V okviru PMD bo tudi poslej delala MS, vendar ločeno od celodnevne osnovne šole oz. sedanjega zavoda, kar pomeni na ustreznem kraju nekje v središču mesta. Sprejemalo bo vse begavce od 7. do 18. leta starosti, razen gojencev PD Radeče, pač tako kot že doslej.

Podrobnejši koncept dela MS v novih prostorih pripravlja posebna strokovna skupina pri komisiji za prenavo.

NOVE OBLIKE IN VSEBINE DELA OSNOVNE ŠOLE PRI PREHODNEM MLADINSKEM DOMU V LJUBLJANI

Dragica Krevelj, psihologinja

Jože Račič, PRU

Na osnovi pobud centrov za socialno delo ljubljanskih občin, Svetovalnega centra v Ljubljani, naših razmišljanj o prihodnjem delu Prehodnega mladinskega doma v mreži slovenskih vzgojnih zavodov vam dajemo uvodno razmišljanje o možnih dejavnostih osnovne šole.

V želji po čim bolj poglobljeni študiji in pripravi koncepta smo pritegnili k razmišljanju zunanje sodelavce: Republiški komite za vzgojo in izobraževanje, Ambulanto za motnje v razvoju Nova Gorica, Svetovalni center v Ljubljani, predstavnika centrov za socialno delo ljubljanskih občin, predstavnika komisije za prenavo zavodov za usposabljanje in učitelje v osnovnih šolah, katedro za psihologijo FF.

Nov program bo lahko popolnoma zaživel v načrtovanih novih prostorih. Načrtujemo pouk na predmetni stopnji v šestih oddelkih (glede na potrebe ožjega ljubljanskega območja) v okviru obveznega programa osnovne šole ob sodobnejših metodah z okrepljeno kadrovsko zasedbo.

Na prvem delovnem sestanku smo obravnavali naslednje:

- Dejavnost osnovne šole bo namenjena tako otrokom, ki bodo vključeni v zavodsko vodenje, kot otrokom in mladostnikom, ki imajo družinske razmere toliko urejene, da kljub njihovim težavnostim še ni potrebna izločitev iz družine. Gre za otroke, ki

imajo učne težave in že tudi vedenjske odklone.

Kriterije za vključitev v dejavnost bo potrebno še izoblikovati. Pri tem bo potrebno sodelovati s centri za socialno delo in svetovalnim centrom.

- Otroci in mladostniki bodo vključeni v šolo na osnovi diagnostičnih in triažnih obravnav ob timskem prijemu in sodelovanju centrov za socialno delo, svetovalnega centra, matične osnovne šole itd.
- Namen obravnave je omogočiti otrokom šolsko uspešnost, uspešno končanje obveznega šolanja, vendar tudi možnost ponovne vključitve v matično osnovno šolo.
- Program dela in življenja osnovne šole bo vključeval preoblikovan obvezni predmetnik osnovne šole, ki bo izpeljan na sodobne metodične načine ob podpori terapevtskih prijemov, sprostitev in interesnih dejavnostih upoštevanjem individualnosti vsakega otroka in mladostnika (njegovih sposobnosti, znanja, vedenjskih in osebnostnih posebnosti). Dejavnost bo vključevala tudi otrokovo matično družino (svetovanje, družinska terapija v povezavi s centri za socialno delo).

Na drugem delovnem sestanku smo govorili o učnem programu in zgradbi učne ure.

Učni program bo v okviru predpisanega programa osnovne šole s poudarjenim ogrođjem temeljnih informacij iz posameznih predmetov. Informacije bodo podajane na način, ki bo vključeval ugodno doživljanje pri osvajanju znanja.

Pedagoška ura bo poleg občin didaktičnih načel vsebovala tudi terapevtske prvine (prvine treninga asertivnosti, soočanja z vedenjem, relaksacijske tehnike, učenje frustracij, pozitivnega potrjevanja in uveljavljanja sebe s konkretnimi zadolžitvami na terenu - raziskovalne naloge itd.). Zajeti bodo tudi postopki, ki bodo pomagali graditi telesni in duševni jaz.

Delo v okviru ene šolske ure bo glede na malo število učencev možno kombinirati v različnih učnih oblikah, na primer individualni prijem, delo v dvojicah, skupinah in frontalno. Pri oblikovanju urnika bodo upoštevane telesne in duševne lastnosti in posebnosti učencev (nemirnost, zbranost, pozornost, predstavljenost itd.).

V učnovzgojni in terapevtski proces bodo vključeni različni strokovni delavci (učitelj, specialni pedagog, socialni delavec, pediater, pedopsihiater, psiholog, psihoterapevt).

V nadaljnjem razvijanju programa se bomo lotevali naslednjih delovnih področij:

- učnega programa po predmetniku za osnovno šolo - izbor temeljnih vsebin iz posameznih predmetov, ki ga bomo predložili Zavodu za šolstvo SRS v oceno in potrditev;
- izdelave obče in specialnih didaktik v sodelovanju s pedagoškim institutom;
- terapevtske tehnike - izbor najprimernejših glede na simptomatiko in osebne lastnosti učencev, način in čas uporabe itd.;
- določitve izhodišč, ki jih je potrebno upoštevati

v urniku;

- določitve kriterijev za sprejem učencev v učnovzgojni program v sodelovanju s centri za socialno delo in svetovalnim centrom.

UGOTOVITVE SEMINARJA

OSEBNI POGLED

Gordana Rostohar

Ena prvih ugotovitev je lahko ta, da smo se na seminarju izogibali konfliktu, ki nejasno obstaja med službami in institucijami, ki delamo z vedenjsko moteno populacijo. Tega konflikta si nismo upali ali hoteli dotakniti. Zakaj? Kljub vsemu smo se bolj kot oddajam v VZ posvečali sodelovanju institucij. Vsi imamo odlične obrambne strategije, s katerimi vzdržujemo svoje ravnovesje. Če kdo poseže v to, dobivamo občutek, da nismo v redu, in ogrožujoče odreagiramo, tudi z napadom.

CSD lahko štejemo za enega ključnih dejavnikov pri odločitvi, ali bo dolečen otrok šel v VZ ali ne ter v kateri VZ. Če pregledujemo ugotovitve posameznih skupin na seminarju lahko vidimo, da se strokovnih delavci v Centrih srečujejo predvsem z naslednjimi problemi in dilemami, ki jih bom skušala združiti v naslednje sklope:

1. Organiziranost in kadrovska zasedba na CSD ter doktrine oddaj otrok in mladostnikov v VZ

• Videti je, da so CSD zelo heterogeni in da je takšna tudi njihova organiziranost. Notranje smo slabo razslojeni, interna dinamika je skromna. Skupno vsem je stališče, da o oddaji otroka ali mladostnika v VZ nikakor ne more odločati posameznik, da mora biti to odločitev kompetentnega strokovnega tima in plod usklajenega dela

institucij (šol, zdravstva, CSD itd.). Ob tem se pojavlja nevarnost, da sklicevanje na timsko odločitev pomeni zmanjšanje osebne odgovornosti pri odločitvi.

Na CSD, ki so kadrovsko dobro zasedeni in razvijajo nove metode in oblike dela z moteno populacijo, je manj potrebnih oddaj v VZ. CSD v veliko primerih ne odda otroka ali mladostnika v VZ z odločitvijo komisije za razvrščanje. Te pogosto niso dovolj strokovne za specifično področje vedenjske in osebne motenosti in izvid z mnenjem temelji le na enkratnih pregledih otroka, pri čemer ima odločilno vlogo psihiater.

Večini ugotovitev je skupno tudi to, da je oddaja v VZ poslednji ukrep, pred tem pa naj bi naredili v strokovnem smislu vse, kar je možno. Nekateri imajo dobre izkušnje z neposrednim vključevanjem v KS.

Zavedamo se, da je treba v naše delo z otroki in mladostniki vtkati več znanja, da se moramo temu področju bolj tenkočutno posvetiti in se izpopolniti. Kadrovske ekipe morajo poleg socialnih delavcev nujno vključevati tudi psihologa in specialnega pedagoga za MVO.

Materialne možnosti ne bi smele vplivati na obliko in izvajanje potrebnega ukrepa (ne v CSD, ne v VZ). Vprašali smo se, čigave interese včasih zastopamo in koliko je oddaj v VZ mimo volje otroka in njegovih staršev. Nasplošno smo se o vedenjsko in osebno motenih otrocih in mladostnikih zelo malo pogovarjali.

Nekateri delavci v Centrih se zaradi neustreznosti zavodov srečujejo z ugovorom vesti.

Pri našem delu je v strokovnost močno vpletena osebnost in osebnostna naravnost posameznega strokovnjaka, zato so nujne razne oblike supervizij, izkustvenih edukacij, v katerih se posameznik osebnostno in strokovno brusi. Subjektivni faktor je ponekod zelo izrazit in nujno ga je "objektivizirati".

2. Sodelovanje CSD z drugimi institucijami

Temu področju, na katerem vlada precejšnja konfliktnost, smo posvetili veliko pozornosti. Obstaja konflikt med CSD in VZ, CSD in UNZ. Zaradi zgodnje detekcije bi morali tesneje sodelovati s šolskimi svetovalnimi službami. Institucije se včasih preslabo poznajo, ne vedo za pristojnosti, ki jih imajo, in za nujne razmejitve.

Komunikacija med institucijami pogosto teče z "utrjenih pozicij", doseči bi morali, da bi preskočila z bistveno osebno obarvane in nabite ravni na raven "odrasli-odrasli", kar bo omogočilo strokovno argumentiran dialog (zgled dobrega sodelovanja so CSD iz Ljubljane in PMD).

Če bomo okrepili zaupanje med službami in tvorno reševali konflikte, bomo premagali dobršen del težav.

Včasih težko operacionaliziramo svoja pričakova-

nja do VZ in stanovanjskih skupin. Sprašujemo se, ali bi bile naše dileme res drugačne, če bi bilo več različnih oblik in tretmajev. Za nove oblike se ogrevamo bolj ali manj vsi, predvsem čutimo potrebo po krajših tretmajih.

Ugotavljamo, da je nujno potrebna ustanova za triažiranje (PMD?).

Velika je potreba po neformalnem sodelovanju in spoznavanju ljudi, odvisna pa je od nas samih.

3. Predlogi

Skupine predlagajo več podobnih srečanj, lahko enodnevnih, na katere bi vabili tudi več svetovalnih delavcev iz šol.

Menimo, da takšna srečanja pomenijo spoznavanje dela drugih, soočanje različnih stališč, pripomorejo h konkretnemu srečanju v konfliktih, odpravljanju stereotipov in utrjujejo zaupanje drugim.

Poskus komentarja ugotovitev seminarja

Zagovarjam mnenje, da se pod "uradno doktrino" obravnavanja osebnostno in vedenjsko motenih otrok počne marsikaj in včasih le malo več kot nič, da je veliko in sploh preveč prepuščeno subjektivnemu faktorju (stereotipom, pričakovanjem od VZ, takšni in drugačni osebnostni naravnosti), da je znanje preskromno, pomanjkljivo, včasih neustrezno. Naj karikiram: spis o otroku tehta pol kg, v njem pa je le za nekaj gramov dejstev in strokovnih argumentov.

Metode dela se premalo oz. prepočasi razvijajo, pogosto so bolj pisane na kožo posameznim strokovnim delavcem kot tistim, ki so jim namenjene. Vse premalo je nadgrajevnaja temeljnega znanja in strokovnega izpopolnjevanja na tem področju in vse preveč poudarjamo izkušnje, pisane z velikimi črkami. Kaj vse se pa skriva pod njimi? Razen nekaj seminarjev na podobne teme v prejšnjih letih je bilo vse bolj ali manj stihijsko, prepuščeno posameznikom, njihovi energiji in konec koncev tudi iznajdljivosti. Prave organizacije usposabljanja in usmerjanja na tem področju ni. Nekaj poskušajo reševati aktivni in sekcije strokovnih delavcev centrov, ki so ponekod zaživele, ponekod pa še preveč sramežljivo stopajo v ospredje.

Svoj referat na seminarju sem končala z željo, da bi se strokovni delavci Centrov, ki se srečujemo s to problematiko, srečali in razčistili nekatere povsem konkretne stvari: poenotili doktrino, če jo laho tako poimenujem, in se hkrati dogovorili za organiziran način strokovnega izobraževanja, v katerem bi bolj jasno zastavili tudi vloge posameznih profilov. Žal pravega odziva na to ni bilo. Rajši bi še naprej "dremuckali" in se slepili z lepimi sanjami, kot pristali na spremembe, ki pomenijo novo delo za še vedno isti denar. Ampak to je že drugi problem. Če se ne bomo zdramili sami, bomo mogoče doživeli manj prijetno "bujenje".

Na plenumu smo dobili odgovor, da republiški komite za zdravstvo in socialno varstvo nima strokovne vloge, da skrbi le za izvajanje posameznih zakonov! Človek se počuti kot v breztežnostnem prostoru,

saj ni nikogar, ki bi "skrbel" za to, ki bi imel to vodilno strokovno vlogo. Ali bo to storil inštitut, ki naj bi ga ustanovili pri šoli za socialne delavce ali kjer pač že bo? Ali jo bo res? Še bolj zmeden pa si lahko ob dejstvu, ko prav ta komite samo mesec dni zatem pripravi zelo dober seminar o rejništvu, ki zajema predvsem strokovno plat, izvajanja zakona o zdravstvenem in socialnem skrbstvu pa se dotakne šele ob koncu.

Odkod takšna dvojnost tega komiteja? Ali je to že dovolj za sklep, da so določena področja zapostavljena? Verjetno ne, toda zmedenost ostane!

Nujno je, da se v Sloveniji bolj povežemo, da bi vsi, ki delamo z MVO populacijo vedeli, kaj dobrega se je pokazalo pri skupinskem delu z mladimi v Piranu, kaj jim uspeva v Ljubljani in podobno. Način, na katerega naj bi se dobivali (ali bi naj to bile didaktične skupine ali kaj čisto drugega) ni tako pomemben kot namen, da se v široko mrežo vtremo prav vsi in vanjo vsi kaj prispevamo ter od nje tudi dobimo.

Enkrat bomo morali začeti govoriti tudi o tem, kdo - kateri profil - bo odigral kakšno vlogo na CSD, katere odločitve so nujno timske in kateri profili v timu morajo biti. V dosedanjo prakso, ko se marsikomu zdi tim (socialni delavci, psiholog) že dovolj pristojen za odločanje tudi o takšnih vprašanjih kot je oddaja v VZ, namreč ne verjamem! Izkušnje tistih CSD, na katerih je strokovni tim bolj bogat, so namreč več kot zgledne.

Manjši CSD se najbrž večkrat srečujejo s kadrovskimi težavami, vendar bi se lahko vprašali, ali je vse res stvar samo naše "številčne" majhnosti in financ.

Nujna bi bila supervizija. Še več kot nujna. S tem bi se del "bremena", ki ga nalagajo na pleča "že tako ubogih in obremenjenih", lahko tudi zmanjšal. Občutki krivde, ki smo jih vsi tako polni, bi našli svoje mesto.

In še in še bi lahko jadikovala, kajti še veliko je stvari, ki so me težile že prej in me težijo še bolj po tem seminarju. A bodi dovolj.

Želim si, da bi se uresničil vsaj del mojih pričakovanj. Enostavno verjamem v to, da se bo, saj vas je na Centrih veliko, ki verjetno mislite podobno in imate tudi dovolj moči, da začnemo ta hudo naložen koleselj vleči iz močvirja!

UGOTOVITVE SEMINARJA

OSEBNI POGLED

Katja Bašič

Organi za notranje zadeve neposredno ne posegajo s svojo dejavnostjo in pristojnostjo n apodročje izvajanja vzgojnih ukrepov, in s tem tudi v oddaje v zavodske ustanove, vendar pri obravnavi te problematike ne moremo mimo njih, saj vseeno lahko s svojo dejavnostjo tako rekoč vsakodnevno posredno vplivajo na to področje dela z mladoletniki.

Glede na način odkrivanja mladoletniške kriminalitete je potrebno poudariti, da je število mladoletnikov, ki jim sodišča izrekajo sankcije ali vzgojne ukrepe, predvsem odsev zmogljivosti in manj kriminalitete, kakršna je. Mnenja delavcev organov za notranje zadeve se nagibajo k pravočasnejšim in s tem morda tudi pogostejšim oddajam v zavodske ustanove. To mnenje utemeljujejo s svojimi izkušnjami, z velikim povratništvom, z mnogokrat neuspešnimi tretmaji mladoletnikov v domačem okolju itd. Vzrok za zmanjšanje števila oddaj v zavode je po njihovem mnenju tudi birokratizacija socialne službe in s tem premajhno neposredno videnje in doživljanje okolja, v katerem mladoletniki živijo, ter v zvezi tudi realnih pogojev za delo z njimi.

Še vedno je seveda tudi veliko problemov v zvezi s prakso oddaje mladoletnika v zavod, od tega, da strokovne službe za mladoletnika nimajo vedno urejene diagnostike, do tega, da na vedo v kateri zavod bi ga usmerile, in da tudi zavodi v imenu svoje prilagojenosti in usposobljenosti za delo z

določeno vrsto mladostnikov odklanjajo sprejeme. Vendar lahko govorimo le o nekaj primerih na leto, gre pa predvsem za zelo problematične mladoletnike, nemalokrat celo v psihiatričnem smislu, ki so za zavode resnično lahko problem, predvsem kar zadeva uspešnosti dela in v zvezi s tem prognozo. Kljub vsemu so zavodske ustanove, ko gre za sklep sodišča oz. izrek vzgojnega ukrepa oddaje v zavod, mladoletnika, ne glede na vse okoliščine, dolžne sprejeti.

Eno izmed mnenj, ki naj bi vplivalo delno na oddaje v zavodske ustanove, je tudi neargumentirana ocena, da zavodi oz. bivanje v njih spodbujajo in potenci-
rajo kriminalno vedenje. Žal so to, če izhajamo iz naše prakse, do sedaj nedokazane trditve, prišle pa so tudi iz vrst strokovnjakov, čeprav smo vajeni, da je to mnenje laične javnosti in ga štejemo za predsodek.

Iz takšnega razmišljanja verjetno izhaja tudi vprašanje, na katerega seminar ni odgovoril: ali bomo vedno nameščali skupaj socialne in sodne primere. Vprašanje se pravzaprav lahko oceni po eni strani kot popolnoma laično, obenem pa je morda le vredno ponovnega premisleka za pritrdilen ali odklonilen odgovor. Pri odklonilnem odgovoru bo seveda potrebna širša strokovna obrazložitev. Zato naj odgovor na to vprašanje ostane kot delovna naloga aktiva zavodov. Odgovor oz. mnenja je treba objaviti v reviji Ptički brez gnezda do spomladi 1990.

Delo vseh institucij je na nek način normirano, tako tudi delo organov za notranje zadeve. To

pomeni lahko odkrivanje kriminalitete, ki je v očeh organov odkrivanja in pregona "prava" (torej tudi vrednostno preseže cenzuse, ki postavljajo mejo inkriminiranosti), s plati prevencije v okviru mladoletniškega prestopništva ali z očmi čim zgodnejšega odkrivanja pa "že zapoznelo". Zato je uvodni referat ta problem nakazal kot zelo važen tudi v zvezi s pravočasnim oz. ustreznim izrekanjem vzgojnih ukrepov, med drugim tudi ukrepa oddaje v vzgojne zavode.

Zato bi morali v okviru dela z mladoletniki, pri katerem se srečujejo skoraj vedno vse, na seminarju sodelujoče službe, zagotoviti, da se s skupnimi dogovori sprejema tudi politika različnih institucij, kajti delo različnih služb je le preblemsko povezano, čeprav mora vsaka institucija izhajati iz svoje stroke in svojih nalog.

Ustrezno, dobro sodelovanje institucij s tako različnimi nalogami, kot so CSD, ONZ in sodišča, pomeni predvsem navezati redne stike, poznavanje tako stroke kot posameznikov ter upoštevanje različnosti dela služb. Stiki institucij naj bodo redni, timski ali v okviru, denimo aktivov ter seveda tudi osebni. Vsekakor naj bodo organizirani in naj ne bodo zgolj naključni ali spontani. Ob tem se moramo zavedati, da je prej normalno, da so stališča služb različna kot enaka. Konstruktiven naj bo namen.

Analize primerov na seminarjih bi lahko prenesli v prakso kot metodo dela v okviru sodelovanja različnih institucij.

Zgodnje odkrivanje mladoletniških prestopnikov in objektivna slika o storjenih kaznivih dejanjih in vseh okoliščinah storitve (vloga žrtve, oškodovanca, zavajajoče priložnosti, specifične situacije itd.) bi morala biti ena izmed osnovnih nalog organov za notranje zadeve na področju mladoletniškega prestopništva.

V okviru vrednotenja oz. ocene mladoletnikove osebnosti in s tem povezanih odločitev za ustrezne vzgojne ukrepe, med njimi tudi zavodske, je bil izpostavljen problem novih kazenskih ovadb organov za notranje zadeve. Udeleženci seminarja so postavili dve vprašanji, in sicer:

- ali delavec organov za notranje zadeve lahko ocenjuje osebnost mladoletnika, kar je razvidno iz formularja ovadbe, in ali
- imajo organi za notranje zadeve pravico do varstva in računalniškega hranjenja podatkov o mladoletniku, ki sledijo iz takšne ovadbe. Vsi podatki so po novem namreč pripravljeni za šifriranje in se tako tudi podatki o osebnosti vnašajo v računalnik. Z ugotovitvami na seminarju bodo seznanjene vse sodelujoče institucije, med njimi tudi organi za notranje zadeve. Ti naj odgovorijo na vprašanja.

Predvsem organi za notranje zadeve in sodišča za izvajanje nekaterih svojih pooblastil potrebujejo v okviru obstoječih ustanov možnosti za nameščanje teh otrok ali mladoletnikov, seveda po dogovoru s skrbstvenim organom. Tu gre predvsem za razreševanje trenutnega problema namestitve begavcev od doma ali zavodskih ustanov ali za

mladoletnike, ki so prijete brez sredstev za preživljanje zunaj domačega kraja. Pri mnogih bi bili nujno potrebni tudi kratki tretmaji, katerih osnovni namen bi bil, denimo, nekajdnevna pomoč mladoletniku, da s pomočjo strokovnjaka razmisli o problemu, ki je pripeljal do njegovega ravnanja, ali da da ustreznim službam vsaj vedeti, v čem je njegov problem. Sedanja sprejemališča tega problema ne rešujejo in so predvsem "posredovalnica" za oddajo mladoletnikov ali otrok staršem ali ustanovi, iz katere je šel. Če skušajo organi za notranje zadeve utemeljevati mnenje za kratek tretma, se to ocenjuje kot prikrito izvajanje zapora.

V okviru potreb po takšnih posebnih kratkih tretmajih je očitna tudi potreba po reševanju akutnih problemov prijete alkoholiziranih mladoletnikov, prijete mladoletnikov pod vplivom mamil, nekaterih mladoletnikov, ki bi jih zaradi pritiskov okolja (nemalokrat so to osumljenci spolnih deliktov) morali takoj izločiti iz okolja, niso pa še opravljena ustreznna opravila v zvezi z njegovo namestitvijo v ustrezno zavodsko ustanovo. Včasih gre tudi za primere, ko je potrebno preskrbeti oz. omogočiti mladoletniku varstvo itd.

Novе oblike dela skrbstvenih organov so zanimive in potrebne tudi v povezavi z drugimi ustanovami, kajti te bi lahko pripomogle k boljšemu spoznavanju problematike in ponudile možnosti za hitrejše obravnave tako mladoletnega prestopništva kot problema posameznika. Kot ena izmed takšnih oblik bi lahko bilo tudi delo socialnih delavcev na terenu s prisotnostjo na samih krajih dogajanja (zbirališča

mladih). Ponovno naj bi torej aktivirali "operativnega socialnega delavca".

Za pripravo predlogov v okviru prenove zavodov, ki bi lahko reševali takšne in podobne probleme, se morajo angažirati, seveda na podlagi analiz stanja in potreb v Sloveniji tako dosedanje, že angažirane strukture kot komite za zdravstvo in socialno varstvo, pedopsihiatrija, sodstvo itd. Tudi stroka ob prevladujočih forumskih dejavniki namreč nima ustreznega vpliva na odločitve o prenovi.

Seminar je ponovno pokazal na izjemne potrebe po neformalnem spoznavanju ljudi, ki se ukvarjajo z mladoletniškim prestopništvom, še posebej v okviru institucij, kjer se nemalokrat zaupanje do različnih razmišljanj in dela utrjuje z osebnimi poznanstvi. Osebna poznanstva pa pomenijo tudi več komunikacije in s tem tudi boljše spoznavanje dela posamezne institucije, kajti ravno še vedno zelo očitno nepoznavanje dela enih in drugih ustvarja nepotrebne težave ali pa se nekaterih težav premalo zavedamo.

Boljše poznavanje dela zavodskih ustanov, njihove kadrovske sestave, skupnega dela osebna itd. in ne samo deklariranega uradnega dela zavoda je tudi pravosodnim organom osnova za najbolj ustrezno odločitev o vzgojnih ukrepih oddaje v zavodsko ustanovo in v katero. Kompletnejše informacije o zavodskih programih, denimo v priročniku, kar je bil eden od predlogov na seminarju, bi bile zato dobrodošle, predvsem pravosodnim organom, tudi kot izhodišče za sprotno spoznavanje ustanov. Priročnik

bi lahko financirala in izdala na osnovi strokovnih priprav zavodov Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter Republiški komite za zdravstvo in socialno varstvo.

Tudi spremljanje gojencev po odpustu iz zavodov je bila ena izmed žgočih tem. V zvezi s tem je seveda sodelovanje s sodišči in organi za notranje zadeve skoraj nuja, kajti že redno delo organov za notranje zadeve lahko zelo posega v mladoletnika in morda celo spodkopava nekatere načrte strokovnih služb v zvezi z njim. Zato mora v dobro mladoletnika in seveda zaradi rednega izpolnjevanja nalog vseh služb to delo biti prej ustrezno usklajevano.

O mladoletniku, pri katerem se pristojne strokovne službe odločajo za oddajo v zavodsko ustanovo ali pa se bo za ta ukrep verjetno odločilo sodišče, imajo lahko obilo informacij tudi organi za notranje zadeve. S timskim delom je potrebno informacije o mladoletniku, njegovi družini in okolju ovrednotiti in se potem odločiti. To bi zmanjšalo tudi osebno obremenitev strokovnih delavcev, ki so končno nosilci primera.

Vsi udeleženci seminarja, tudi predstavniki organov za notranje zadeve, sodišč, tožilstev itd., podpiramo mnenje oz. ugotovitev, da je materialna stran žal zelo pomembna pri odločitvah za oddajo mladoletnika v zavodsko ustanovo. Ker pomembno vpliva tudi na ustreznost odločitev, se pridružujemo mnenju, da je treba spremeniti politiko financiranja, ki sedaj temelji skoraj zgolj na številu gojencev v zavodih (oz. številu postelj)) in sicer

tako, da bo temeljila predvsem na programih in seveda šele nato na številu gojencev.

V delo vseh služb je potrebno vnašati več strokovnosti. To pomeni tudi strokovnejše delo organov za notranje zadeve in v zvezi s tem doslednejšo specializacijo za delo z mladostniki v okviru organov za notranje zadeve. Žal sedaj to delo leži na nekaj posameznikovih, služba kot taka pa nima posluha za širšo specializacijo v okviru Slovenije, razen v posameznih centrih. Specializacija je jasno izpeljana pri vseh organih (tožilstva, sodišča, sociala), pri organih za notranje zadeve pa je to stvar odločitve posameznih predstojnikov, ne pa sistemske odločitve.

Na seminarju marsikaterega problema nismo obravnavali v vsej svoji teži, in sicer predvsem zaradi nepoznavanja udeležencev, kajti nekatera razmišljanja ali mnenja bi lahko bila neugodna za posamezne službe, predvsem pa bi bili seveda osebno prizadeti njihovi predstavniki, kar pa je ob takšnem načinu seminarskega dela zelo težko. Čeprav bi z večjo odkritostjo odprli več pravih problemov, bi po drugi strani verjetno naredili tudi več osebnostnih, kar pa končno tudi ne bi bilo tvorno. Zato velja v bodoče globlje iti v probleme, tudi več se pogovarjati o njih, se bolje spoznavati in poglobljati v bistvo problematike ter ne ostati v pogovorih na ravni uporabe "metode vročega krompirja", kot je napisala ena izmed seminarskih skupin.

Pri odločitvah za oddaje v zavodske ustanove ni sodelovanja institucij, razen v izjemnih, tako rekoč akutnih primerih, pri katerih pa gre običajno

prej za formalnost sicer nepotrebne soglasne odločitve za oddajo kot za sodelovanje pri zbiranju informacij za izrek najustreznejšega ukrepa.

Zavodski ukrepi postajajo čedalje bolj "zadnji" optimalni ukrepi za mladoletnike. Tako postajajo zavodske ustanove dejansko zbirališča neproblematičnih mladoletnikov, za katere je zavodski ukrep najboljši in s tem tudi osnova zavodu za ustrezno delo z mladoletnikom, temveč postajajo skoraj "odlagališča" mladoletnikov, o katerih prevladuje mnenje, da se z njimi v okviru resocializacije že težko da kaj narediti.

Stiki med institucijami morajo temeljiti tudi na neformalnih sodelovanjih, kajti v teh primerih je to tako rekoč odvisno od nas, in izgovori o "sistemih", ki to onemogočajo, ostanejo zgolj naša obramba.

VSI NAŠI SEMINARJI

(Ob ugotovitvah letošnjega seminarja na Rogli)

Bojan Dekleva

Seminar o oddajah otrok in mladostnikov v vzgojne zavode, ki je bil maja letos na Rogli, ni bil prvi, ki se je ukvarjal z delom ustanov, ki obravnavajo odklonske otroke in mladino. Je bil pa edini doslej, ki se je posebej posvetil oddajam, v čsu odločanja med ambulantnim in zavodskim obravnavanjem ali pa med nikakršnim in zavodskim obravnavanjem. Prejšnji seminarji v Sloveniji so se osredotočili na različna vprašanja, nekateri predvsem na vzgojne zavode, eden na vprašanja sodelovanja, več pa na posamezne vsebinske ali metodične prvine dogajanja v zavodih.

v poročilih delovnih skupin na tem seminarju je bilo večkrat slišati mnenje, da leto za leto ugotavljamo podobne stvari, ne da bi se kaj spremenilo. S tako oceno se je soočala tudi skupina, ki je bila zadolžena za pripravo ugotovitev. Pri pregledovanju in pripravljanju teh smo se odločili za poseben način oblikovanja. Namesto suhoparnega povzemanja poročil delovnih skupin, ki so včasih bolj navajala probleme, kot pa predlagala kako jih rešiti, smo pripravili tri ločene, vendar bolj selektivne ali osebno obarvane ugotovitve. Od teh dve, ki sta ju napisali Gordana Rostohar in Katja Bašič, obravnavata predvsem probleme in stališča, ki so pomembna s stališča ustanove, ki ju zastopata avtorici. Tretja pričujoča ugotovitev pa skuša odgovoriti na vprašanje, ali smo na tem seminarju res prišli do podobnih, stalno istih ugotovitev, do katerih smo prišli tudi na nekaterih prejšnjih seminarjih. V njej bom zato izbral in obnovil le tisti del mnenj, ki se v taki

ali drugačni obliki pojavljajo tudi v ugotovitvah prejšnjih seminarjev in ki zadevajo problematiko oddaj.

Prejšnji seminarji

Za primerjavo sem vzel tri prejšnje seminarje, in sicer tiste, ki so se izrecno ukvarjali z odnosi med ustanovami oz. z mrežo vseh ustreznih ustanov v Sloveniji, ne pa zgolj s posameznimi vidiki dogajanj v zavodih. Ti trije so:

- posvetovanje o vsebinskih izhodiščih vzgojnega dela zavodov, ki obravnavajo vedenjsko in osebno-stno moteno mladino v SRS, Prebold 1981;
- posvet o vsebinskih izhodiščih zavodske vzgoje v SRS, Izola 1982, in
- seminar o vprašanih sodelovnja različnih strokovnih služb pri izvajanju zavodskih ukrepov, Izola 1984.

Ti trije seminarji obdeležujejo čas pospešenega strokovnega (in tudi širše družbenega) ukvarjanja z zavodsko vzgojo pri nas; lahko bi tudi rekli, da gre za "zavode na prepihu" oz. za kritično ukvarjanje z njimi. To je nakazala uvodna beseda na prvem od omenjenih seminarjev, v kateri je dr. Šelihova omenila, "da se je v prejšnjem obdobju posvečalo več pozornosti izvenzavodskim oblikam obravnavanja mladine z MVO" in "da bi bilo sedaj umestno ponovno pretehtati nekatera vprašanja zavodske vzgoje". Na seminarju na Rogli pa je bila kritična pozornost namenjena v bistvu bolj strokovnemu delu ob oddajah v zavode na centrih za socialno delo. Obenem je to morda prvi seminar, na katerem so delavci centrov za socialno delo hkrati razmeroma kritično ocenili svoje delo in

predstavili nekaj svojih zamisli in pobud, ki posegajo v vprašanja in pristojnosti, ki so bila prej pretežno v domeni zavodov. Zato ne preseneča mnenje enega od udeležencev seminarja, da je prišel čas prebujanja "sociale", in mnenje drugega, da je potrebno spet "prevetrirati" tudi ambulantno obravnavanje populacije z MVO.

V vmesnem času pa se je začela prenova organizacij za usposabljanje otrok in mladostnikov z motnjami v razvoju, med katerimi so tudi vzgojni zavodi. Bližamo se koncu prvega petletnega obdobja te prenove, s katero so nekateri bolj, drugi manj zadovoljni, vsekakor pa z nekaterimi nerazrešenimi vprašanji. Tudi to dogajanje je pokazalo na splošne značilnosti našega družbenega okolja in vplivalo tako na ocenjevanje našega sistema obravnavanja otrok in mladostnikov z MVO kot na nove pobude.

Skupne vsebine ugotovitev štirih seminarjev

Te vsebine sem razdelil v pet skupin. Te se nanašajo na: diagnostiko, sodelovanje ustanov, družbeno skrb za to področje, mrežo zavodov in nove oblike, ter analitično in raziskovalno dejavnost.

1. Stališča do procesa diagnostike se pojavljajo v ugotovitvah vseh teh posvetov. Najbolj izrazita je zahteva po enotnih merilih za diagnostiko na področju MVO, poenotenju diagnostičnih postopkov, preseganju razlik v diagnostičnih kriterijih med regijami in po enotnih merilih za različne stroke, ki sodelujejo v diagnosticiranju. Merila izvirajo iz stališča ustanov in posameznikov, iz odnosa okolja, finančnih možnosti, "ugovora

vesti", ki ga drugi štejejo za stereotip ali predsodek. Posledica neenotnih ali neustreznih meril so lahko nenadne ali pa prekasne odločitve.

Merila je sicer težko natančno določiti, zato lahko okvirno upoštevamo merila, ki jih uporabljajo sodišča, ali kriterije, ki jih postavljajo zavodi. Kot dva načina reševanja vprašanja meril je bila predlagana izdelava minimalnih obveznih pravil meril ali pa obvezen minimalen postopek diagnostike in sestava diagnostične dokumentacije.

Razmerje med stacionarno in ambulantno diagnostiko je vedno veljalo za dopolnjevalno. Potrebni naj bi bili obe. Vendar pa imata obe svoje pomanjkljivosti. Pri ambulantni diagnostiki na CSD se pogosto dogaja, da ni na voljo ustreznih strokovnjakov, da ni mogoče sestaviti timov, da ni denarja za diagnosticiranje.

2. Sodelovanje ustanov je bilo na treh od štirih strokovnih srečanj omenjeno kot izredno pomembno in večkrat nezadovoljivo. Nepovezanost in nesodelovanje (nezaupanje in medsebojna ogroženost, obrambno vedenje) med službami v procesu diagnostike je eden izmed temeljnih problemov, različna pa so mnenja, katere ustanove naj bi v tem procesu sodelovale. Poseben vidik nepovezovanja je, da CSD ne poznajo zavodov. Kljub zahtevi po enotnih merilih in dobrem sodelovanju ugotavljamo različne interese in poslanstva različnih služb. Ugotovitve za tesnejše sodelovanje predlagajo sistematično in stalno organiziranje srečanj in po-

svetov, lokalnih ali regionalnih in republiških, sistematično izobraževanje in obveščanje o delu in pristojnostih drugih služb, medsebojno spoštovanje ter izkoriščanje neformalnih srečanj in odnosov v ta namen.

3. Na vprašanja skupnih meril in (ne)sodelovanja se navezujejo širša vprašanja družbene skrbi za to področje. Vse ugotovitve opozarjajo na pomanjkljive možnosti strokovnega svetovanja, pomoči, supervizije in nadzora ter družbeno skrb za to področje štejejo za premalo načrtno in usklajeno. Temu dejstvu pripisujejo celo vlogo vzroka za neenotna teoretično-konceptualna izhodišča, pomanjkljivo pravnoupravno ureditev in ekscesne dogodke. Vse ugotovitve navajajo potrebo ali zahtevo po organih, ki bi usklajevali strokovno in upravno problematiko zavodske vzgoje in tudi oddajanje v zavode. Tak organ naj bi poleg dolgoročnejšega snovanja razvoja zavodske vzgoje pomagal tudi pri uresničevanju sprejetih načel ter skrbel za čim boljše dogovarjanje. V novejšem času poleg takega organa, ali v njegovem okviru omenjajo tudi didaktične skupine. Dve posebni podtemi republiškega urejanja in skrbi za to področje zadevata analitične informacije in delo organov za notranje zadeve. Slednji naj bi spodbujali in uvajali obvezno specializacijo delavcev, ki delajo z otroki in mladoletniki, ena od strokovnih služb na republiški ravni pa naj bi za koordinacijske odbore na nižjih ravneh pripravljala analitične informacije o mladinski odklonškosti.

4. Vse ugotovitve se tako ali drugače dotikajo vprašanj mreže vzgojnih zavodov, posebnih skupin gojencev, novih alternativnih oblik dela. Na prvih dveh posvetih je največ pozornosti veljalo tako imenovanim rizičnim skupinam, rešitve pa so ponujene v smislu oblikovanja heterogenih skupin ter sodelovanja z drugimi (medicinskimi) ustanovami, omenjena je neustreznost mreže zavodov za primorsko regijo. Tretji posvet je izrecno podprl že uvedene "dopolnilne" oblike zavodskega tretmaja ter iskanje in uvajanje novih dopolnilnih in alternativnih oblik. Večina dogovarjanj in ugotovitev v zvezi z mrežo je bila uresničena pri prenovi organizacij za usposabljanje. Na seminarju na Rogli pa je bilo poleg podpore novim oblikma izraženo tudi mnenje o bistveno premajhni obveščенosti o novih oblikah, indikacijah zanje in sploh o njihovem obstoju.

5. Vse ugotovitve navajajo potrebe po analitičnem, sledilnem, katamnestičnem zbiranju podatkov in raziskovanju. Taka dejavnost naj bi omogočala preverjati obstoječe oblike dela ter se odločati za nove. Na zadnjem od štirih seminarjev je bil poudarjen še poseben problem, da namreč v sedanjem stanju ni bilo na voljo mnogih najbolj osnovnih podatkov o zavodski vzgoji in še bolj o dejavnostih centrov za socialno delo s populacijo MVO.

INTEGRACIJSKA VZGOJA IN ŠOLA V HAMBURGU

INTEGRIRANO OBRAVNAVANJE PRIZADETIH OTROK V HAMBURŠKIH OSNOVNIH ŠOLAH

dr. Vinko Skalar

V strokovnem programu enotedenske obiska Hamburga je bila po približni oceni kar tretjina časa namenjena vprašanju šolske integracije prizadetih otrok in mladostnikov. To je v ZR Nemčiji modna tema, ki očitno zelo zaposluje naše strokovne kolege in prijatelje. O integraciji sta nam govorila Jürgen Wurst in Holger Müller iz "Behörde für Schule Jugend und Berufsbildung". Poleg tega pa smo v manjših skupinah obiskali tri osnovne šole, v katerih delajo eksperimentalni integrirani oddelki. V teh razredih smo hospitirali in se pogovarjali z vodstvi teh šol in s pedagoškimi delavci. Informacije in vtise o integraciji v šoli bom skušal strniti in podati sintetično, ne da bi posebej predstavljal stališča sogovornikov, ki so si bila mestoma tudi nasprotujoča.

Katere okoliščine so pripomogle k uveljavljanju ideje o integraciji? K uveljavljanju ideje o integriranem obravnavanju prizadetih otrok in mladostnikov v Hamburgu (verjetno tudi drugod v ZR Nemčiji, vendar imam zanesljive podatke le iz Hamburga) so pripomogle nekatere posebne okoliščine, od katerih bom predstavil štiri najpomembnejše.

1. ZR Nemčija nima tradicije v specialni pedagogiki oz. v defektologiji, tako kot večina razvitih evropskih držav. V času nacizma, prav do leta 1945, je veljal zakon o evtanaziji, zaradi katerega so v Nemčiji usmrtili na desetisoče

otrok, mladostnikov in odraslih. Tistim, ki je bilo iz takih ali drugačnih razlogov prizanešeno, pa tedaj niso posvečali posebne pozornosti. Še lep čas po II.svetovni vojni si ZR Nemčija ni opomogla in šele v začetku 70.let je položila konceptualne temelje defektologije in specialnega obravnavanja prizadetih. Zaradi neslavne preteklosti si defektologija v ZR Nemčiji ni ustvarila nikakršne družbene pozicije in tudi ne doktrine, ki bi temeljila na segregiranem obravnavanju prizadetih, kakršna je bila naravnost v razvitih državah med obema vojnama, pa tudi po II.svetovni vojni, prav do 70 let. Zato je bila ZR Nemčija bolj odprta za nove ideje, ki so se začele širiti s simboličnim interacionizmom, z antipsihiatrijo in z antiinstitucionalnim obravnavanjem konec 60.let, poleg tega pa je bila zaradi travme v preteklosti bolj naklonjena naprednim, humanim idejam.

2. V 70.letih se je začelo zmanjševati število novih genercij otrok, ki so se vključevali vsako leto v osnovno šolo, in sicer ob hkratnem povečevanju števila učiteljev, ki so vsako leto diplomirali na kadrovskih učiteljskih šolah. Zaradi eksistencialne ogroženosti so začeli učitelji s simpatijami sprejemati razširjen program osnovnih šol, pa tudi večjo diferenciacijo in individualizacijo osnovnošolskih programov, kajti to je pomenilo zanje nove možnosti, nova delovna mesta.
3. V ZR Nemčiji so pri uveljavljanju ideje o šolski integraciji odigrali pomembno vlogo starši

prizadetih otrok in mladostnikov.

Starši so dobivali s procesi demokratizacije v globalni družbi med drugim vse pomembnejšo vlogo pri upravljanju šol in pri vplivanju na programe in njihovo izvajanje.

Leta 1983 so nam na eni izmed berlinskih osnovnih šol z integriranimi oddelki povedali, da je bil v bližnji novi stanovanjski soseski pred nekaj leti, največ po zaslugi staršev ustanovljen otroški vrtec, v katerem so bili v varstvu hkrati neprizadeti in prizadeti otroci. Mnogi njihovi starši so se zelo prizadevali in se tudi sami angažirali, da bi skupno bivanje otrok kolikor mogoče uspelo. K reševanju vprašanj in dilem so povabili tudi strokovnjake. poskus je presenetljivo dobro uspeval. Ko so bili otroci, ki so ustvarili medsebojno sožitje na predšolski stopnji, godni za šolo, so starši z različnimi integracijami uspeli, da sta bila na najbližji osnovni šoli ustanovljena dva integrirana oddelka prvega razreda. To je bil začetek. Dana je bila pobuda, za katero so poprijeli strokovnjaki, ki so postopno izoblikovali model integriranega razreda, pri čemer so izhajali iz nakopičenega pozitivnega znanja, iz najnovejših teženj, ki so se uveljavljale v razvitih državah, in tudi iz švedskih izkušenj.

4. Razlogi so bili naslednji: defektološko doktrino zasnovati na modernih humanističnih temeljih, reševati vprašanje kadrovske presežke učiteljev in prisluhniti pobudam staršev volilcev ter prizadetih, ki postajajo v razvitih državah

vse bolj osvešččen subjekt in politična sila, ki je ni mogoče prezreti (še posebej velja to za telesno invalidne in za slepe in slabovidne). Vse to so razlogi za močno podporo politikov ideji o integraciji. Nasploh kaže, da ima ideja o integraciji med politiki več podpore kot med strokovnjaki. Najmanj je je med pedgogi in defektologi. (Kot vemo, je bilo tako v sedemdesetih letih tudi pri nas, ko so politiki, še posebej na Hrvaškem, podpirali in se zavzemali za integracijo, in sicer predvsem zato, ker so domnevali, da to pomeni ekonomsko ugodnejšo varianto kot segregirano obravnavanje prizadetih).

Gospod Wurst je menil (treba je povedati, da integraciji ni najbolj naklonjen), da se za integracijo v največji meri zavzemajo tisti, ki se nanjo najmanj spoznajo. Ne glede na to, da je ideja o integraciji v ZR Nemčiji živa in da ima številne zagovornike in mnogo podpore v političnih krogih, pa je to sedaj poizkus, ki zajem ale neznamen odstotek prizadetih. Za veliko večino slepih in slabovidnih, slušno in govorno prizadetih, telesno prizadetih, umsko podnormalnih in vedenjsko motenih je še vedno poskrbljeno, tako za vzgojo in izobraževanje kot tudi za njihovo oskrbo v posebnih šolah in zavodih za usposabljanje.

Nekaj podatkov o hamburških poizkusnih integriranih oddelkih v osnovni šoli

Začetki segajo v leto 1981. Pedagogi in starši pri-

zadetih otrok so postajali vse bolj prepričani, da lahko uspe socializacija prizadetih (to vedno razglašamo kot namen posebnega obravnavanja) le, če se uresničuje v skupnem življenju z neprizadetimi v osnovni šoli. Dali so pobudo, naj stroka razvije tako koncepcijo pouka in take didktične prijeme, ki bodo omogočali uresničitev ideje o integraciji in sicer tako, da bodo za prizadete ustvrjene normalne življenjske in delovne razmere in da neprizadeti ne bodo kakorkoli oškodovani.

Oblikovali so dva modela integriranih razredov. Prvi je model 11+4 (11 neprizadetih in štirje prizadeti) in drugi 18+2 (18 neprizadetih in dva prizadeta). Prvi je bil predviden za tiste osnovnošolce, ki so v integriranih oddelkih živeli že na predšolski ravni, drugi pa za tiste, ki so se vključili v integrirane prve razrede brez izkušnje v predšolskih vzgojno varstvenih ustanovah.

V vsakem integriranem razredu delata dva učitelja, od katerih je eden pomožni, z deseturno tedensko obveznostjo pa se vključuje v razred tudi specialni pedagog. Ta daje posebno individualno pomoč prizadetim, če je ti potrebujejo. Sklad ur v integriranih razredih je enak kot na vseh osnovnih šolah, prav tako velja za te razrede enak režim kot za osnovne šole. Učitelji učni uspeh vrednotijo od 1. do 4. razreda opisno, in sicer tako pri prizadetih, kot neprizadetih. Pouk je fleksibilen, pester in je individualiziran. Ko smo hospitirali v integriranem razredu, je učiteljica organizirala uro tako, da so vsi najprej zapeli pesmico, nato pa je učiteljica predstavila goste iz Jugoslavije. Potem so učenci

posedli na svoja mesta, po trije ali štirje za eno mizo, in se lotili dela. Nekateri so pisali, drugi računali in nekateri celo risali. Učiteljica je pojasnila, da vsak pozna svoje dnevne obveznosti, da pa lahko vrstni red nalog izbira po svoje. Učiteljici sta se ustavili zdaj pri eni, zdaj pri drugi mizi, nekaterim sta pomagali, drugim sta rekli samo vzpodbudno besedo, k otroku, ki je lažje umsko prizadet, pa je sedla specialna pedagoginja in mu pomagala pri nalogi. Ko so se nekateri otroci utrudili, so sedli na posebni blazini ob steni in kratek čas počivali, nato pa so se zopet vključili v delo. Pred koncem ure je za cel razred prevzela pobudo prva učiteljica. Postavljala je vprašanja, otroci pa so odgovarjali, in sicer na svojo pobudo. Na podoben, zelo fleksibilen način so bile organizirane tudi druge ure, ki smo jim prisostvovali. Frontalni pouk je prehajal skorajda neopazno v skupinskega in individualnega. Številne domisljice (morda tudi pretehtani metodični prijemi) učiteljic so popestrile pouk in ga naredile privlačnega, ne samo za otroke, ampak tudi za nas. Gostitelji so nam povedali, da del pouka (menda približno 40%) poteka še vedno frontalno.

Pravzaprav kaže, da je individualizacija ključno vprašanje, od katerega je odvisna uspešnost ali neuspešnost integracije in integriranih oddelkov.

Individualizacija in fleksibilno prihajanje pri pouku od povsem individualnega prijema do dela v majhnih skupinah in do frontalnega pouka preprečuje, da bi se čutili neprizadeti in posebej nadarjeni prikrajšani in oškodovani in da bi bili prizade-

ti apostrofirani in stigmatizirani ter zaradi tega izrinjeni na obrobje razrednega dogajanja. Storilnostni vidik pri dosledno izpeljani individualizaciji je potisnjen v ozadje in ne deluje moteče. Omogoča, da se učenci srečujejo tam, na tistih področjih in pri tistih vsebinah, kje so njihove zmožnosti izenačene, ne glede na to pa pomeni tak kolektiv posebej za prizadete vsposobno okolje in sicer ne le za njihov socialni razvoj in za vključevanje v normalno življenjsko okolje, pač pa tudi za njihovo storilnost in dosežke. Pedagogi, s katerimi smo se pogovarjali, so menili, da prizadeti dosegajo v integriranih oddelkih praviloma boljše učne uspehe, kot bi jih lahko pričakovali največji optimisti. Aspiracije prizadetih so namreč v integriranih oddelkih mnogo večje, kot so lahko v posebni šoli, kjer je splošna raven s pričakovanjem učiteljev vred bistveno nižja.

Integrirano obravnavanje prizadetih ima torej svoje opravičilo tudi v storilnostnih vidikih, čeprav ostaja vendarle v ospredju socializacijsko-integrativni vidik skupnega obravnavanja. Če je otrok prizadet in drugačen, mora svojo drugačnost sprejeti, sprejeti pa jo mora v interakciji z neprizadetimi in v tej interakciji oblikovati svojo socialno integriteto. S svojo drugačnostjo mora živeti, z njo mora živeti tudi okolje in na noben drugačen način socialna integracija takega otroka ni mogoča kot v vsakodnevnih socialnih interakcijah v normalnem življenjskem okolju. Prizadetemu otroku segregirano obravnavanje take možnosti postopoma odvzema in ga pretvarja v socialnega invalida. Na tak način pa pretvorimo postopno prizadetega v manj-

vrednega, drugorazrednega občana, ali pa ga dosmrtno obsodimo na segregacijo.

Pomembna sestavina individualizacije, ki je predpogoj za integracijo, je ocenjevanje. Omenjeno je že bilo, da je v hamburških integriranih oddelkih ocenjevanje v prvih štirih letih osnovne šole opisno. Posebnost teh opisnih ocen je, da so naslovljene na otroka in ne na njegove starše, na primer: "Na začetku 3.razreda še niso znal gladko čitati, vendar pa si se med letom precej izboljšal in ti čitanje v glavnem ne dela več težav, čeprav ti priporočam, da še vadiš in se v tem še bolj utrdiš. Odlično računaj, toda bodi pazljiv pri podpisovanju števil, da ne boš delal nepotrebnih napak." Pomembno načelo, ki naj bi ga učitelji pri ocenjevanju upoštevali je, da otrok v razredu ni mogoče primerjati, ker pač vsak začenja z drugačno osnovo in ker ima vsak drugačen tempo usvajanja znanja. Vaskega otroka lahko primerjamo le z njim samim, koliko je napredoval v določenem obdobju. To je znana Pestalozzijeva postavka, ki so jo ponovno osvojili prav v integriranih oddelkih, in sicer zato, da so omilili običajno šolsko kompatitivno klimo, ki bi lahko prizadete povsem izrinila na rob razrednega dogajanja.

Še na eno vodilo, namenjeno učiteljem v integriranih oddelkih, so nas sogovorniki opozorili. "Vsak otrok je drugačen, vsak se od drugega razlikuje, tako po prednostih kot tudi zaradi posamičnih pomanjkljivosti. Njegovo različnost oz. individualnost je treba sprejeti, iz nje izhajati in skladno s posebnostmi posameznika tudi graditi

pričakovanja. Toda hkrati mora učitelj vedeti, da lahko otrok doseže več, kot bi lahko trenutno pričakovali, če ga bomo ustrezno spodbujali in če bomo uporabili pri delu z njim ustrezne metodične prijeme. Torej je treba upoštevati otrokovo individualnost, pa vendar hkrati ne postavljati limitov njegovim razvojnim možnostim in storilnostnim dosežkom; limitov našim pričakovanjem in našim investicijam v posameznega otroka."

Hamburški kolegi so nam povedali, da praviloma ne postavljajo nobenih načelnih meril za to, katerega otroka glede na vrsto in stopnjo prizadetosti bodo sprejeli v integrirane oddelke. Menijo namreč, da je zlasti stopnjo prizadetosti v zgodnejših letih težko določiti, še težje pa napovedovati, kako bo potekal nadaljni otrokov razvoj. Izkušnje so jim pokazale, da višje intelektualne sposobnosti še ne zagotavljajo boljšega uspeha v integriranih oddelkih, saj uspeh ni odvisen od inteligentnosti, pač pa od celotne osebnosti. Šele če se v prvih štirih razredih osnovne šole izkaže, da ni nobenega napredka in da nikakor ne gre, premestijo takega otroka v posebno šolo. Pri sprejemanju v integrirane oddelke v diagnostične namene zato ne uporabljajo testov, pač pa jim je pomembnejša presoja tistih, ki so z otrokom delali doslej: staršev, vzgojiteljev v predšolskih ustanovah, zdravnika ipd. Za sprejem pa terjajo še dvoje: soglasje staršev s takim načinom obravnave oz. njihovo željo po tem ter njihovo pripravljenost sodelovati in pa soglasje učitelja, ki bo z otrokom delal, potem ko so mu podrobno predstavili njegove posebnosti; prednosti in pomanjkljivosti. Še to so

nam povedali učitelji v Hamburgu, da dela v integriranih oddelkih ne kaže idealizirati, da se spopadajo s številnimi težavami - v razrednih kolektivih, pri delu s starši, zodpori pri učiteljih. Prav v tej zvezi so poudarili, da v tako delo ne silijo nikogar, da se učitelji za delo v integriranih oddelkih odločajo prostovoljno in da bi lahko imeli takih oddelkov več, če bi bilo več učiteljev prostovoljcev.

Leta 1983 so ustanovili tri integrirane oddelke v treh hamburških osnovnih šolah, leta 1988 pa je bilo že 38 oddelkov na 12 osnovnih šolah. V šolskem letu 1988/89 so ustanovili prva dva oddelka za 5. in 6. razred. V integriranih oddelkih je le nekaj odstotkov prizadetih otrok in ves projekt je v fazi preizkušanja in iskanja.

IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE PRIZADETIH OTROK IN MLADOSTNIKOV TER DRUGE OBLIKE POMOČI PRIZADETIM V HAMBURGU

Marija Golob

Ta informacija je splošen okvir razpoložljivih možnosti izobraževanja in usposabljanja ter drugih oblik pomoči prizadetim osebam v Hamburgu.

Osnovni podatki za ta prispevek izhajajo iz pogovora, ki je bil pripravljen za našo skupino prvi dan bivanja v Hamburgu, na Zavodu za šolstvo, kjer smo se srečali z višjim svetnikom za šolstvo, gospodom Jörgenom Wurstorm, na voljo pa mi je bila tudi strokovna literatura, s katero naši gostitelji na nobenem od razgovorov niso skoparili.

Tako je del informacij povzet tudi iz dveh brošur, bogatih s preglednimi podatki: brošure Zavoda za zaposlovanje in poklicno svetovanje ter socialno politiko s področja rehabilitacije "Ratgeber für Behinderte" (Priročnik za prizadete osebe) in brošure "Predstavljajo se vam posebne šole v Hamburgu", ki jo je izdal Zavod za izobraževanje in poklicno usposabljanje v Hamburgu.

Še zlasti priročna in izčrpna je brošura "Priročnik za prizadete osebe". To je pregledna informacija vsakemu, ki se zanima za delo s prizadetimi v Hamburgu, je sistematičen vodnik, skozi nepregledno množico možnosti in oblik dela s prizadetimi od rojstva do polnoletnosti, in sicer s področja diagnostike, zgodnjega odkrivanja in zgodnje habilitacije, predšolskega obdobja, šolskega obdobja, poklicnega svetovanja in izobraževanja ter usposabljanja, medicinske rehabilitacije, predpisov,

ki urejajo pravice v zdravstvenem in socialnem varstvu, posebnih oblik pomoči in usposabljanja težje, težko in kombiniranih prizadetih oseb, bivanjskih možnosti (domovi, stanovanjske skupine), skrbi za prosti čas, športne dejavnosti idr. Navedeni so nosilci dejavnosti, naslovi ustanov, služb, društev, s telefonskimi številkami. Teh naslovov je 89.

Hamburg je mesto s približno toliko prebivalci, kot je Slovencev (milijon osemstotisoč). Letos je v specialnem tretmaju približno 6000 šoloobveznih otrok ali 4 %. Od teh jih je polovica laže duševno prizadetih.

V Hamburgu je 47 posebnih šol različnih specialnosti in večje število oddelkov v okviru rednih šol, kjer potekajo različne oblike integriranega pouka s specialno pedagoško pomočjo.

V uvodnem delu navedene brošure so obdelana temeljna izhodišča v zvezi z vprašanjem o prizadetosti, diagnosticiranju prizadetosti, pravic do posebnega izobraževanja in dilem okrog tega, pravic staršev do vprašanja diagnosticiranja (oz. razvrščanja po našem izrazju) itd.

Za primerjavo nekaj izhodiščnih navedb iz omenjenega priročnika

Definicija pojma prizadetosti

S "prizadetostjo" mislimo vsako zdravstveno okvaro, vsako telesno, duševno ali psihično spremembo (motnjo), ki (ne le prehodno, temveč trajno) otežuje premagovanje vsakodnevnih življenjskih težav, šolsko in poklicno izobraževanje in usposabljanje ter

zaposlovanje oz. v najširšem pomenu normalno in polnovredno vključevanje v življenjsko okolje in družbo. Pri tem ni pomembno, ali prizadetost izvira iz bolezni, nezgode, ali pa je prirojena ali pridobljena. Ni pomemben vzrok, temveč stanje, ki ga ugotavljajo strokovnjaki v vsakem primeru.

Ugotavljanje (diagnosticiranje) prizadetosti

Vrsto in stopnjo prizadetosti ugotavljajo (največkrat) medicinski strokovnjaki, katerih mnenje je podlaga za uveljavljanje vseh vrst pravic in ustrezne obravnave ter pomoči, ki so jim v sistemu na voljo. Posebno pomembna je ugotovitev - potrditev - prizadetosti pri službi socialnega skrbstva, ki izda na podlagi mnenja strokovnjakov dokument o vrsti in stopnji prizadetosti (izvid in mnenje). Če je ugotovljena stopnja prizadetosti težja, izda socialno skrbstvo poseben izvid (Ausweis), ki pomeni zagotovilo za pravice do posebne obravnave, olajšav, posebnih pomoči itd. Na ta izvid po potrebi napišejo še dodatne oznake oz. šifre, n.pr.: potrebna stalna tuja pomoč, omejena sposobnost gibanja v javnem prometu, izjemna prizadetost hoje, slepota, pravica do olajšav oz. oprostitve davkov in dajatev ter plačila storitev idr.

Diagnosticiranje laže duševno prizadetih otrok - Nemci se pri tej populaciji izogibajo izrazu duševna prizadetost in govorijo o učencih z motnjami (težavami) pri učenju (Lernbehindert), zato tudi nimajo posebnih šol za laže duševno prizadete, temveč šole za učence s težavami pri učenju (Schule für Lernbehinderte) - poteka praviloma na predlog rednih osnovnih šol, na katerih se prične šolanje

teh otrok. Preizkus potrebnosti prešolanja opravljajo na šolah s prilagojenim programom - če uporabimo naš izraz. Starši učenca se morajo z opravljanjem tega preizkusa strinjati. Ugotavljanje potrebnosti po prešolanju je teamsko, teža odločitve pa je predvsem na mnenju specialnega pedagoga. Osnovno izhodišče je oceniti, ali so bile v rednem sistemu šolanja izrabljene in dane učencu vse možnosti za napredovanje in šolsko uspešnost in kakšen je bil uspeh. Tako gre odločitev v dve smeri: dodatne oblike pomoči in obravnave v okviru redne šole oz. prešolanje, če učenec kljub vsemu ne more uspevati.

Strokovnjaki - specialni pedagogi - že vrsto let zagovarjajo stališče - in ga v praksi tudi uveljavljajo -, da je dobro in sistematično preventivno delo specialnih pedagogov v okviru rednih osnovnih šol, skupaj z učitelji, neposredno pri vzgojno-izobraževalnem delu in drugih metodah skupinske in individualne pomoči učencem z učnimi težavami eden temeljnih razlogov za neobstoj simptomatike "težave oz. motnje pri učenju" kot podlage za prešolanje na posebno šolo oz., kompleksneje gledano, stigme prizadetosti. Diagnoza "Lernbehindert" po njihovem mnenju namreč ni stanje prizadetosti, ampak so to težave, ki jih v otroku rojeva situacija v življenjskem obdobju izobraževanja, šolanja (v primerjavi s telesno prizadetostjo ali zmerno in težjo duševno prizadetostjo, ki veljata za prizadetega otroka vse življenje), kasneje se ti mladostniki oz. odrasle osebe praviloma zlijejo ali integrirajo v družbo brez kakršnihkoli "znakov" drugačnosti.

V povprečju sprejmejo na posebne šole do 60 % predlaganih učencev. Starši se lahko na odločitev o prešolanju pritožijo na ustrezen organ.

Diagnostika in rehabilitacija v predšolskem obdobju

Ko bi v grobem primerjali model zgodnjega odkrivanja in zgodnje rehabilitacije do 3. leta starosti z modelom dela pri nas, bi lahko ugotovili enak način dela, seveda pa je izvedba stvar možnosti.

Na področju zgodnjega odkrivanja in rehabilitacije delujejo predvsem strokovnjaki v zdravstvenih ustanovah. Do 3. leta je obravnava otrok ambulantna, močno je razvita mobilna služba - obravnava otroka in svetovalno delo staršem na domu. Po 3. letu starosti vključujejo z motnjami v razvoju v vrtce, praviloma v integrirane oblike predšolske vzgoje v rednih vrtcih ob zdravih otrokih, kamor se vključujejo dodatni profili strokovnjakov. Obstajajo pa tudi posebni vrtci in domovi za predšolske težje prizadete otroke.

Podrobnejših podatkov o tem nismo dobili, ker so bili načrtovani pogovori v drugo smer po mnenju sogovornika, gospoda Wursta, pa potrebe na tem področju niso ustrezno zadovoljevane.

Področje izobraževanja in usposabljanja šoloobveznih otrok z motnjami v razvoju

Šolski sistem v Hamburgu (in večidel v ZR Nemčiji) pozna štiriletno osnovno šolo (Grundschule) in nato več variant nadaljnjega šolanja v različnih šolah. Učenec, ki konča štiriletno osnovno šolo, nadaljuje 5. in 6. leto v t.i. opazovalni stopnji (Beobach-

tungstabe) pri eni od naslednjih šol: Hauptschule, ki se konča v 9. razredu, Realschule, ki ima 10 razredov, ter Gimnasis in Gesamtschule, ki se končata v 13. razredu - v skupnem seštevku šolanja otrok. Te šole imajo različno zahtevne in usmerjene programe in pripravljajo učence na start v življenje in nadaljnje izobraževanje po njihovih individualnih možnostih, ciljih in prizadevanjih.

Posebno šolstvo v Hamburgu

Kratek oris zgodovine razvoja posebnega šolstva v Hamburgu (in ZR Nemčiji) je dal gospod Wurst in v njem izpostavil naslednje:

- izobraževanje in usposabljanje prizadetih otrok in mladostnikov v Nemčiji pred vojno ni imelo tradicije in obdobje nacizma med vojno ga je reševalo v skladu z ideologijo "čiste rase";
- takoj po vojni so najprej obnovili sistem rednega izobraževanja, po letu 1960 pa so začeli načrtno in študijsko izpopolnjevati koncepcijo posebnošolskega sistema, ki je leta 1974 s sprejetim okvirnim programom v Bonnu postal obveza za celotno ZR Nemčijo, vendar s tem, da so dopuščene določene modifikacije glede na specifično razmerje v deželnih vladah;
- začel se je množičen proces ustanavljanja posebnih šol in ustanov za izobraževanje in usposabljanje prizadetih otrok in mladostnikov, in sicer različno glede na vrsto in stopnjo prizadetosti.

Tako obstaja devet specialnih smeri oz. vrst posebnih šol, in sicer za:

- slepe,

- slabovicne,
- gluhe,
- naglušne,
- govorno motene,
- učence s težavami pri učenju (naše OŠ s prilagojenim programom za laže duševno prizadete),
- duševno prizadete (naši oddelki za delovno usposabljanje),
- telesno prizadete in
- vedenjsko in osebnostno motene otroke in mladostnike.

Razvita je še posebna oblika in sicer "šolska pomoč za hudo ali dolgotrajno bolne učence" v obliki mobilne pomoči na domu ali v bolnišnicah, v katerih se otroci zdravijo. Ta oblika je premostitvenega značaja, dokler ni otrok sposoben obiskovati normalnega pouka.

Principialno je prehodna oblika šolanja tudi šolanje v šoli za govorno motene otroke in v šolah za vedenjsko in osebnostno motene, da bi otrok imel ustrezen specialni tretma, po katerem naj bi se vrnil v razmere rednega šolanja. Tako se iz šol za govorno motene po eno ali dveletni intenzivni obravnavi vrača v redne šole približno 60 % učencev. Svojevrstnost načina dela v šolah za vedenjsko in osebnostno motene otroke in mladostnike bo podrobneje opisana v prispevku, ki je posvečen problematiki vedenjsko in osebnostno motenih otrok ter zavodski vzgoji.

V Hamburgu delajo naslednje posebne šole:

- 1 šola za slepe in slabovidne,
- 1 šola za gluhe,

- 1 šola za naglušne (Obiskujejo jih učenci iz mesta Hamburg pa tudi iz sosednjih deželnih vlad, kar zmogljivosti teh šol dopuščajo. Organiziran je dnevni prevoz, imajo pa tudi svoje domove),
- 6 šol za govorno motene učence (Te šole ambulantno obravnavajo tudi predšolske otroke z govornimi motnjami),
- 25 šol za učence z učnimi težavami (naše OŠ s prilagojenim programom) /Dve od teh šol sta v Hamburgu celodnevni, ostale so poldnevne/,
- 7 šol za zmerno in težje duševno prizadete in kombinirano prizadete,
- 4 šole za telesno prizadete in
- 2 šoli za vedenjsko in osebnostno motene.

Program dela na šolah s prilagojenim programom, če uporabljamo naš izraz, je zelo podoben našemu. Podaljšan je na 9. leto in sicer zaradi boljših možnosti pri nadaljnjem poklicnem izobraževanju. Tako opravljajo obvezno tritedensko delovno prakso v 8. in 9. razredu. Ob koncu je tudi obvezen tečaj iz prve pomoči in izpit za vožnjo z mopedom. Nasploh med drugim namenjajo veliko pozornosti prometni vzgoji, pri kateri se v program izobraževanja (že v vrtcih) vključujejo delavci policije s predavanji za učence in starše.

Namen šole je osebnostno tako oblikovati učenca, da bi bil sposoben ustrezne vključitve v življenje na vseh področjih brez stigme prizadetosti. Po šolanju se zaposli zelo malo učencev, kajti večina se usmeri v primerno nadaljnje poklicno izobraževanje ali usposabljanje, pri čemer zelo sodeluje služba za zaposlovanje in poklicno usmerjanje. Sposobnejše učence že v 8. razredu preusmerjajo v t.i.

pripravljalne razrede, v katerih lahko po dveh letih uspešnega šolanja dobijo pravico do spričevala končane devetletne šole (Hauptschule), ki je odskočna deska za poklicne šole.

Samo v sebi nasprotujoče si dejstvo, da učenec take šole naj ne bi bil stigmatiziran kot duševno prizadet, čeprav obiskuje posebno šolo, je v brošuri "Predstavljajo se vam posebne šole v Hamburgu" dokaj močno izraženo. Učenec ni duševno prizadet, pa vendar je izločen iz sistema rednega izobraževanja in uvrščen v poseben sistem izobraževanja, v katerem naj bi se usposobil, razvil v "normalnega" državljana, ki ne odstopa od svojega okolja. Okolje, ki registrira dejstvo, da je tak otrok v posebni šoli, ga še vedno močno stigmatizira. Moč stigmatizacije je pri teh otrocih toliko večja zato, ker se ta del populacije otrok, njihovih staršev in vseh, ki z njimi delajo, upravičeno bori zoper nalepko "prizadet", zoper vsake vrste stigmatizacijo. Proces razvoja najrazličnejših preventivnih oblik dela v rednih šolah in razvoja integriranih oblik izobraževanja konfliktnost tega problema dokazuje in istočasno skuša blažiti.

Druge oblike izobraževanja in usposabljanja ter pomoči prizadetim otrokom in mladostnikom v Hamburgu

Šolski vrtec

Vse šole (tako redne kot posebne) imajo pravico in možnost organizirati obliko intenzivne priprave otrok na šolsko delo tam, kjer posebna komisija na šoli ugotovi "šolsko nezrelost" novinca. Delo poteka po posebnem programu. Starši se morajo s tako

odločitvijo strinjati, vendar ni obvezujoča.

Pomoč pri šolanju dolgotrajno bolnih

smo že omenjali. Uzakonjena je v šolski zakonodaji in v Hamburgu jo imajo že od leta 1967. Ta oblika sodi na področje dela posebnega šolstva. Zakon navaja, da lahko to pomoč dajejo kot mobilno pomoč na domu ali v bolnišnicah otrokom, ki so dolgotrajno bolni ali poškodovani, telesno ali duševno) pa tudi socialno nezreli, neprilagojeni. V Hamburgu dela v tej obliki prek 70 izkušenih strokovnjakov (specialnih pedagogov, vzgojiteljev) na domu in v 14 bolnišnicah. Letno tako šolsko pomoč oz. poučevanje dajejo približno 1500 otrokom, pouk pa traja tedensko od 2 do 10 ur na otroka, odvisno od primera. Za delo z otrokom na domu morajo biti izpolnjeni določeni pogoji (primeren prostor, higiensko-zdravstvene razmere, navzočnost enega od staršev, potrdilo oz. uradno priporočilo šole, na kateri je otrok vpisan, da je taka pomoč nujna).

Habilitacija in varstvo težje, težko in kombinirano prizadetih

Obstajajo dnevne oblike rehabilitacije in varstva za otroke in mladostnike do 16. leta starosti in posebne enote za starejše (nad 16 let). V Hamburgu so 3 enote za mlajše in 8 enot za starejše prizadete osebe.

Izredno so razvejane oblike pomoči na domu za prizadete osebe, za katere skrbe različne službe in organizacije (nega, pomoč v gospodinjstvu, prehrana, izraba prostega časa, pomoč pri nakupih, sprehodih), in sicer za telesno prizadete, kombinirano

motene idr.

V to dejavnost je vključena cela vrsta državnih in zasebnih organizacij in združenj, cerkev. Močno so razvite terenske ambulantne službe (Socialstationen), v katerih delajo oz. so na voljo za pomoč na domu patronažne sestre, negovalke, udeleženci civilnega služenja vojaškega roka idr. Teh je v Hamburgu 30 in še 15 drugih organizacij oz. združenj.

Sem niso vštete dejavnosti številnih društev, ki so organizirana glede na vrsto prizadetosti oseb in zainteresiranih ljudi, ki razvijajo svoje dejavnosti in svoje oblike pomoči.

TEMELJNE ORGANIZACIJSKE OBLIKE, VSEBINE IN METODE DELA Z ZMerno IN TEŽJE DUŠEVNO PRIZADETIMI OTROKI IN MLADOSTNIKI V ŠOLSLEM OBDOBJU V HAMBURGU

Marijan Lačen

Tudi v ZR Nemčiji je bila in je družbena skrb za prizadete osebe odvisna od stopnje družbeno-gospodarskega razvoja, daje ton višjemu in bolj poglobljenemu, humanemu odnosu do prizadetih oseb. Čeprav je to teza lahko zelo polemična (že v prejšnjem stoletju so ponekod zelo vzorno skrbeli za prizadete osebe), le ne moremo mimo ugotovitve, da je dejanska organizirana družbena skrb z višjo stopnjo gospodarskega razvoja družbe zajemala tudi vse bolj prizadete osebe. Tako so bile v šolski program najprej vključene zdrave osebe, nato lažje duševno prizadete in nato vse težje prizadete. Tako je bilo v ZR Nemčiji in tudi pri nas. To potrjuje tudi dejstvo, da smo mi v zadnjih dveh, treh letih šele začeli razmišljati o šolskih programih za težko duševno prizadete, medtem ko jih v ZR Nemčiji (v Hamburgu) imajo že nekaj časa.

Na splošno je skrb za duševno prizadete v Hamburgu organizacijsko in vsebinsko dosegla visoko stopnjo razvoja, zato se lahko pri njih (in smo se!) kar veliko naučimo (četudi izločimo gospodarski dejavnik in večkrat kritizirano mehanično prenašanje izkušenj iz enega okolja v drugega).

Danes sta v hamburškem posebnem šolstvu močni dve težnji:

- opuščanje velikih ustanov in
- razvijanje integriranih oblik.

Opuščanje velikih ustanov poteka pod geslom: Malo je

lepo. Opuščajo dnevne oblike (torej velike šole) in tudi zavodske (velike zavode). Pri tem je zanimivo (in verjetno dobro), da ničesar ne počnejo z inhto in na silo, temveč preudarno, načrtno in izhajajoč iz spoznanja, da se bo preživeto postopoma samo izrodilo, kakovostno pa se bo razvijalo naprej. Tako imajo imajo v sedanji stopnji razvoja še velike ustanove in jih bodo nekaj časa še imeli. Pomembno je seveda to, da ne gradijo novih. Končna vizija razvoja pri oblikovanju šol za zmerno in težje duševno prizadete so manjše šole (do 10 oddelkov) z dokaj majhnim šolskim okolišem in popolno vključenostjo šole v okolje. Končna vizija razvoja domskih oblik za otroke, ki zaradi različnih vzrokov ne morejo bivati v družini, niso manjši domovi (zavodi), ti so le prehodna oblika, temveč bivalne skupnosti: družinske hiše ali stanovanja za 4 do 8 otrok. Za težje in težko prizadete tudi v daljši perspektivi ostajajo realna možnost manjši zavodi.

Razvijanje integriranih oblik se najbolj izrazito kaže v ustanavljanju integracijskih oddelkov pri rednih osnovnih šolah, t.j. vključenosti zmerno in težje duševno prizadetih otrok v redne oddelke osnovne šole, katerih številčnost je zaradi prizadetih otrok zmanjšana (do največ 20 otrok). S številom prizadetih otrok, ki so v integracijskem oddelku lahko do štirje, se skupno število učencev manjša (do 11 po normativu).

Temeljne prednosti, ki jih takšen oddelek daje duševno prizadetim so po predvidevanjih in po več kot petletnih izkušnjah naslednje:

- med prizadetimi in zdravimi se zgradi prava, poštena komunikacija, ki temelji na uvidevanju

sposobnosti in ne na osnovi pomilovanja;.

- skupno življenje zdravih in prizadetih ima za dolgoročno (življenjsko) posledico, da bodo prizadete osebe v življenju dejansko sprejete na osnovi njihovih dejanskih sposobnosti, ne pa le formalno integrirane (a v življenju v bistvu odrinjene);
- prizadeti so v takšnem okolju bistveno bolj spodbujeni za razvoj, za konstruktivnost, imajo veliko več ustreznih dražljajev za dejavnost;
- pri zdravih učencih se razvija občutek humanosti, vzajemnosti in medsebojne pomoči;
- zdravi učenci s pomočjo prizadetih lažje in bolj poglobljeno spoznavajo svoje dejanske sposobnosti.

Integracijski oddelki ne pomenijo zapiranja posebnih šol, temveč sta dani tako družini kot otroku na voljo (tudi perspektivno) obe možnosti in sicer glede na dejanske potrebe otroka in tudi družine.

Ob nastajanju novega in obstoječega od prej so danes v Hamburgu osnovne oblike šolanja in bivanja zmerno in težje duševno prizadetih otrok in mladostnikov naslednje:

- vključevanje v integracijske oddelke pri rednih osnovnih šolah (danes imajo že na 20 osnovnih šolah integracijske oddelke; v š.l. 1989/90 jih načrtujejo na 26 šolah);
- šole za zmerno in težje duševno prizadete (v Hamburgu je osem takšnih šol);
- bivalne skupnosti za zmerno in težje duševno prizadete, ki nimajo družine ali ki zaradi različnih vzrokov ne morejo bivati v družini;

- večji zavodi (značilen primer je Alsterderfer, t.j. mesto zavod, ki v okviru evangeličanske cerkve živi svoje, dokaj avtonomno življenje z 1235 prizadetimi osebami). Kot kaže, čeprav se zdi ta številka na prvi pogled srednjeveška in grozljiva, je življenje v tem mestu prijetno, sproščeno in predvsem (vtis bežnih opazovalcev!) osrečujoče za prizadete osebe.

Na primeru ene izmed osnovnih šol za zmerno in težje duševno prizadete si pogledjmo organizacijo življenja in dela teh šol, in sicer šole Bekkamp 52, 2000 Hamburg 70. V šoli je 80 zmerno in težje duševno prizadetih otrok in mladostnikov od 7. do 20. leta starosti. Razdeljeni so na 9 oddelkov (normativ je od 7 do 10 otrok na oddelek). V vsakem oddelku delata učitelj s praviloma večjimi izkušnjami na redni osnovni šoli in specializacijo iz specialne pedagogike (z učno obveznostjo 26 u) in vzgojitelj, praviloma z višjo izobrazbo (z vzgojno obveznostjo 40 ur). Poleg tega se otroci vključujejo v delavnice, v katerih s polovico skupine dela mojster (z učno obveznostjo 26 ur in vsaj višjo izobrazbo).

Program dela je razdeljen na pet stopenj: predstopnjo, nižjo, srednjo, visoko in zaključno stopnjo. Otrok je na posamezni stopnji praviloma po dve leti. Otroci prihajajo na šolo med 7. in 8. uro; od 8. do 12. ure poteka osnovni program, s 30-minutnim odmorom za napitek (dvakrat na teden si po programu sami pripravijo malico); od 12. do 13. ure je kosilo; od 13. do 15. ure so interesne zaposlitve (glasba, igre, dramatizacije, likovno oblikovanje, igre z računalniki, igranje z žogo idr.); od 15. do

16.30 je organizirano varstvo, počitek; otroci odhajajo domov od 15. ure dalje. Na željo staršev je prihod in odhod s šole organiziran tudi s šolskim avtobusom. Šola je torej izrazito celodnevna, kar je tudi eno temeljnih načel dela s to populacijo. Prizadeti otroci se namreč razvijajo zelo počasi, ob mnogih učnih, vzgojnih in terapevtskih stimulacijah, to pa je mogoče doseči le s celodnevним načrtnim strokovnim delom!

Osnovni program šole ima naslednje vsebine: računanje, branje (oboje dosledno individualno!), ročna dela, telovadba, plavanje, glasba, kuhanje, družbeno koristno delo, prometna vzgoja (večji del te poteka v dejanskem prometu); srednja stopnja se vključuje v delavnico po 2 uri tedensko, višja 4. in zaključna po 6 ur (v delavnicah imajo tudi strojno delo). Vse vsebine so operacionalizirane tako, da z njimi dosegajo temeljno načelo šole, ki smo ga v pogovorih nemalokrat slišali: Nismo šola, v kateri bi otroci sedeli in ne bi dosegli zastavljenih ciljev! Osnovni cilji pa so: do optimalne mere razviti otrokove intelektualne sposobnosti (zato jih tudi učijo pisati in brati, ne da bi veliko razmišljali o neposredni koristnosti le-tega, temveč v tem vidijo predvsem dobro sredstvo za razvoj intelektualnih sposobnosti; otroci so zaradi vsestranskih spodbud staršev, vrstnikov, bratov, sester za to delo praviloma dobro motivirani), čimbolj razviti otrokovo vsestransko samostojnost in pripraviti mladostnika za vključitev v zaščitne delavnice.

Hamburško šolstvo, ki velja celo v ZR Nemčiji za napredno, je začelo svoje reformne procese, ki so enakopravno zajeli tako zdrave kot prizadete učence,

leta 1974 in danes temelji na naslednjih načelih:

- diferenciacija, individualizacija;
- projektno delo in
- dejavnost učencev.

Da vsa ta načela veljajo tudi za prizadete osebe, smo se lahko prepričali na mnogih obiskih in hospitacijah, pri katerih smo ugotovili predvsem naslednje :

- pri obravnavi otrok vedno izhajajo iz dejanskih potreb otroka (med drugim to potrjuje tudi to, da ne govorijo več toliko o otrocih s takšno in takšno prizadetostjo, temveč o otrocih s takšno in drugačno potrebo);
- vse otroke, ne glede na prizadetost, iz istega okoliša naj bi vključili v isto šolo; če otrok lahko dobi vse, kar potrebuje na redni šoli, naj ostane na njej, če ne, naj se vključi v posebno šolo;
- materialne možnosti in kadrovska zasedba šol dejansko omogočajo, za naše pojme, popolno individualizacijo in diferenciacijo učnovzgojnega dela;
- učnovzgojne vsebine in dnevni ritem življenja in dela šol so zastavljeni tako, da dejansko prihaja do maksimalne mobilizacije učencev in sproščanja njihovih ustvarjalnih potencialov (dosledno v skladu z njihovimi sposobnostmi!);
- vključevanje šole v okolje, mnogi zunanji mentorji, izvajanje mnogih vsebin šole zunaj nje - v avtentičnem okolju, popolna in dejanska mobilizacija staršev dajejo upravičen občutek (več kot o občutku bi bilo po nekajdnevnem opazovanju nerealno govoriti), da so hamburške šole (s šolami

za zmerno in težje duševno prizadete) dejansko šole za življenje in ustvarjalno delo.

ŠOLE ZA UČENCE Z VEDENJSKIMI MOTNJAMI IN ŠOLSKO-VZGOJNA POMOČ KOT SPECIFIČNA OBLIKA POMOČI

Alenka Kobolt

V prispevku bom skušala predstaviti dve izmed različnih oblik pomoči otrokom in mladostnikom z vedenjskimi motnjami, ki smo jih spoznali ob študijskem obisku v Hamburgu. Prva so specialne šole za učence z vedenjskimi težavami in druga šolsko-vzgojna pomoč kot nova oblika, ki tudi za Zvezno republiko Nemčijo ni čisto običajna in je, kakor že ime pove, nekje na sredi med šolo in vzgojo.

Specialne šole za učence z vedenjskimi motnjami

Leta 1959 so v Hamburgu ustanovil prvo specialno šolo za otroke z motnjami v vedenju in osebnosti, torej za tiste učence, ki so učno neuspešni in bili v svojih dosedanjih rednih šolah vedenjsko tako moteči, da so s tem tako ovirali redno šolsko delo kot tudi svoje napredovanje.

Učitelji osnovnih šol prijavijo svoje učence, ki so tako moteči, da ovirajo redno šolsko delo. Kajti takšni učenci imajo večinoma naslednje težave:

- doživljajo lasten učni neuspeh in vidijo, da je razlika med njimi in njihovimi vrstniki v razredu vedno večja,
- čutijo se odrinjene, bodisi le subjektivno bodisi objektivno tudi so, od vrstnikov, učiteljev ali drugih odraslih v svojem okolju,
- odnosni problemi s starši so različni, vendar zaradi ponavljajočih se zapletov in težav vedno težje rešljivi.

Vzroki vseh teh težav so pri večini otrok (shematično opredeljeno) naslednji:

- manjkajoča, pomanjkljiva psihična, telesna in osebna trdnost oziroma opremljenost otroka,
- nezadostna, dvotirna, neorientacijska vzgoja in
- nakopičeni negativni miljejski vplivi.

Iz naštetih pomanjkljivosti se rodi konflikt s šolo in področji, ki so povezani s storilnostjo, disciplino, zahtevami po naporih in trudu. Kajti značilnost velike večine otrok z motnjami v vedenju so kratkotrajna, odkrenljiva koncentracija, impulzivne vedenjske reakcije, vse to pa je v nasprotju in interferira z zahtevami in pričakovanji šole. Naslednja značilnost je, da takšni učenci niso izživelih svojih potreb, se zatekajo v regresivno dnevno sanjarjenje in s tem vedno bolj izgubljajo stik z realnimi zahtevami in živijo v svetu nadomestnih zadovoljitev, v vedno trdnjšem krogu obrambnega zidu, ki jih varuje nadaljnjih obremenitev in vodi v začaran krog, ki povečuje razdaljo med njimi in okoljem.

Nadomestne zadovoljitve, ki jih razvijajo, se usmerjajo na pridobitev hitrega zadovoljstva, izpolnitev materialnih želja in zadostitev potrebne pozornosti ne glede na izbrano pot, tudi negativno potrjevanje. Šola sčasoma zanje izgubi prvoten cilj in smisel, kar se kaže tudi v pogostem izostajanju iz šole, ta pa zanje vse bolj običajni poti niso uspeli uveljaviti.

Učenci v takšni fazi niso več dostopni osebnim prizadevanjem posameznih učiteljev, razvoj njihove tažavnosti in oklep obramb je že pretrden, da bi se

pustili le "človeško pregovoriti". Strožji vzgojni ukrepi (ukori, izključitve) so le navidezno uspešni v resnici pa konflikte le še poglobljajo. In v takšni fazi se šole, učitelji in starši odločijo za prešolanje na specialne šole.

Pred prešolanjem v šolo za vedenjsko moteče otroke pa morajo biti poleg poročil opravljene tudi hospitacije v razredih, pogovori z učencem, starši, dose-danjimi učitelji, potrebni psihodiagnostični in medicinski postopki pa tudi poskusni pouk; skratka, potreben je temeljit diagnostični postopek, preden je prešolanje na specialno šolo res izvedeno, seveda ob strinjanju in dovoljenju staršev.

Koncept dela specialnih šol za učence z vedenjskimi motnjami

Te specialne šole v mnogih primerih ne dosežejo vseh ciljev, saj so zaostanki preveliki, nastajajoči leta in leta, ter se jih kratkoročno ne da popraviti. Pač pa je v mnogih primerih po obravnavi na takšni specialni šoli mogoče opaziti izboljšanje in omilitev prenekaterih izrazitih simptomov.

Prva objektivna značilnost teh dveh hamburških šol, pa tudi drugih specialnih šol je, da je v razredu največ osem učencev.

Druga bistvena ugotovitev je, da so uspehi specialno pedagoškega dela odvisni zlasti od osebnosti učitelja in sestave razreda. To delo zahteva učitelja, ki uspe vzbuditi spoštovanje in avtoriteto pri učencih, ne da bi postal njihov sovražnik in nasprotnik. Osebnostno mora biti tako močan, da psihične in verbalne pritiske, ki so na dnevnem redu

pri delu s temu učenci, sprejme, zna razumeti in nevtralizirati, kar zahteva ob izjemni trdnosti tudi primerno senzibilnost. Pri učencih in starših mora doseči, da ga sprejmejo kot svetovalca in vodjo. Sposoben mora biti zagotavljati občutja varnosti, gotovosti in sprejetja. Ob tem potrebuje seveda zadostna znanja, in sicer ne le iz psihologije, specialne pedagogike, psihopatologije in podobno, da prepozna, razume in zna uravnati številne neobičajne situacije, ki so reden pojav pri tem delu.

Posebnosti vsebinskega dela so:

- kot prvi predpogoj je treba zapisati, da mora biti v takšno šolo sprejet le tisti učenec, ki se s tem sam in njegovi starši strinjajo,
- drugi, ravno tako osnoven pogoj je, da so učitelji v tej ustanovi pripravljani in sposobni resnično sprejeti te učence z vsemi njihovimi agresijami, odpori in nepredvidljivimi reakcijami,
- tretji vidik, na katerega velja opozoriti, pa je, da udeleženci (niti učitelji, niti učenci in tudi starši ne) ne smejo pričakovati takojšnjih sprememb
- ter da je potrebno vložiti veliko truda in časa v sodelovanje ne le med učenci in učitelji, temveč tudi v stike med učitelji in starši.

Ob tem je še posebno pomembno, da tako učenci kot starši poznajo osnovna načela dela takšne specialne šole, ki so zlasti:

- kombinacija sprostitvenih in storilnostnih dejavnosti,
- množica različnih projektov, kot so izleti, potovanja, udeležba na prireditvah, obiski predstav, pri čemer morajo vsi udeleženci upoštevati dogo-

- vorjena pravila vedenja,
- ritem med delom in razvedrilom ter počitkom (odmori) je skrbno načrtovan in ustreza značilnostim psihofizičnega funkcioniranja večine teh otrok,
 - veliko časa v tem šolskem ritmu je odmerjenega pogovorom, ki dajejo možnost socialnega učenja, in povratnim informacijam, ki so usmerjene zlasti v jačanje pozitivnih vedenjskih vzorcev,
 - pouk spremljajo in dopolnjujejo psihomotorične dejavnosti in vaje, ki pospešujejo socialno učenje, kooperacijo, sestavni del programa so treningi fine motorike in koordinacije ter vaje za izboljšanje perceptivnih sposobnosti,
 - tudi šport z vsemi disciplinami zavzema pomembno mesto, česar najbrž ni potrebno razlagati,
 - če gre pri učencih še za ostale specifične primanjkljaje, na primer govorne motnje, se vključi v obravnavo še logoped oziroma tisti strokovnjak, ki je vešč korekcije motnje,
 - posebno vlogo igrajo tudi tehnična oziroma praktična vzgoja pa umetnostna, ustvarjalna in kreativna dejavnost (likovna, glasbena, gibalna ipd.), pri čemer izdelki jačajo občutja lastnih zmožnosti, urijo vztrajnost, natančnost. Med delom omogočajo še razvoj spontanega pogovora in razbremenjevanje, ki je bistven terapevtski element takšnega pouka,
 - igralna dejavnost in glasba, uporabljena v terapevtske namene, sta nadaljnja vsebina takšne specialne šole,
 - pri učencih je posebno priljubljeno tudi gospodinjstvo in vse, kar je v zvezi z njim (nakupi, priprava hrane in postrežba),

- vse naštete dejavnosti vzpodbujajo k socialnemu učenju in vplivajo na splošno harmoniziranje osebnosti, upoštevaje izmenjavo med aktivnostjo in razvedrilom, koncentracijo in sproščenostjo.

Kakor že rečeno, sodi ta tip šole v okvir specialnega šolstva, s to značilnostjo, da je prešolanje na takšno šolo ukrep, ki je časovno omejen in je usmerjen v intenzivno delo z avtoriteto in ponovno vključitve učencev v redne osnovne šole. Prav zaradi tega pa pozivajo na pravočasno vključitev otrok, saj korekcije pri zakasnitvi in kronificiranju motenosti niso več uspešne.

V Hamburgu, ki šteje okoli 1.800.000 prebivalcev, delata dve taki šoli s šestimi dislociranimi oddelki (na drugih rednih šolah), vendar z istim programom in istim malim številom otrok v oddelkih.

Od leta 1970 pa se je ta dejavnost razširila tudi v preventivo, in sicer tako, da na petih drugih šolah organizirajo delno in časovno omejeno ter distribuirano spremljanje mlajših učencev na razredni stopnji, ki že nakazujejo vedenjske motnje. Otroci v teh projektih ostanejo v svojih matičnih razredih niso vključeni v male oddelke takšne posebne šole, pač pa to delo kombinirajo z individualno učno, terapevtsko in specialno pedagoško obravnavo za nekaj ur v tednu. Možna je tudi kombinacija individualne obravnave z delom v mali skupini po nekaj ur na teden.

Šolsko-vzgojna pomoč

Že na začetku velja opozoriti, da to ni oblika, ki bi jo organizirale šolske oblasti, kakor velja to za

opisano specialno šolo, pač pa gre za obliko, ki jo je ustanovila socialna služba. Leta 1983 je senat v Hamburgu institucionaliziral šolsko-vzgojno pomoč kot koncept, ki je plod novih pogledov na zavodsko vzgojo in koncept spremljanja šoloobveznih otrok in mladostnikov s težavami v vedenju.

Organizacija šolsko-vzgojne pomoči

Ta koncept dela je namenjen tistim učencem, pri katerih vse redne in specialne oblike šolskih ukrepov in pomoči niso bile uspešne, torej tistim, ki so ostali na "milost in nemilost" prepuščeni cesti in socialni, ker so bile, oblike pomoči izčrpane in neuspešne. Ravno zato ni naključje, da je to obliko ustanovila sociala.

Ker ima Hamburg sedem okrožij in so želeli, da ta oblika dela ne bi bila centralizirana in da se na ta način lahko vključi v neposredno okolje, so leta 1983 v vseh okrožjih ustanovili enoto šolsko-vzgojne pomoči. V teh enotah dela 80 strokovnih delavcev, ki vsakokrat spremljajo okoli 350 in več učencev. Tretjina teh učencev po zadnjih podatkih prihaja iz različnih vzgojnih ustanov oziroma različnih oblik izvendružinske vzgoje (domov, zavodov, stanovanjskih skupin, rejniških družin) in 10 % učencev iz zasebnih vzgojnih ustanov.

Vsak otrok, ki je napoten v to obliko pomoči, ima po zakonu pravico do devet ur individualnega pouka na teden. Ta številka je normativna vrednost, ki je pomembna za načrtovanje dela, realizira pa se toliko ur pri posameznem učencu (največ ali manj od devet), kolikor je obravnavi posameznega mladostnika glede

na fazo procesa potrebno.

Individualen pouk je torej osnovno načelo te pomoži, ki se mu pridružijo še skupinske oblike dela, zlasti pred ponovno vključitvijo v redne izobraževalne oblike.

Diadaktičen koncept dela šolsko-vzgojne pomoči

Ker je šolsko-vzgojna pomoč namenjena učencem z najtežjo šolsko predzgodovino, ki niso bili uspešni v nobeni redni in tudi ne specialno-pedagoški ustanovi, je njen osnovni namen z intenzivno individualno obravnavo izpeljati tak postopek, da bo mogoča ponovna vključitev v redne ali specialne izobraževalne oblike. Glede na to vsebinske in didaktične osnove šolsko-vzgojne pomoči vključujejo:

- elemente doživljajske pedagogike, potujoče šole in poklicno naravnane dejavnosti;
- pomembna komponenta sta kontakt in partnerstvo med učiteljem in učencem ter tesno sodelovanje z vsemi, ki so v zvezi z otrokom;
- kot dobra se je izkazala tudi vključitev koncepta "odprtega pouka", torej šola, ki ni podobna šoli v klasičnem pomenu besede, pač pa vključuje v program predvsem praktična znanja in dejavnosti izven šole, skratka zlasti takšne dejavnosti, ki imajo za mlade veliko motivacijsko vrednost;
- gre za šolo brez šolske zgradbe, razredov, ponavljajočega se šolskega urnika); za šolo, ki je organizirana glede na individualne potrebe vsakega vključenega učenca in ki upošteva dejstvo, kam se bo ta učenec po tem programu vključil in usmeril;
- ponovno velja poudariti, da je šolsko-vzgojna

pomoč zadnja postaja v kontinuumu različnih oblik pomoči otrokom z izstopajočimi vedenjskimi težavami.

Osnovna načela dela šolsko-vzgojne pomoči so:

- vloga šolsko-vzgojne pomoči je prehodna in njen cilj je ponovna reintegracija učencev v splošne šolske oblike. Povprečna doba spremljanja je leto in pol;
- usmerjena je zlasti na individualno delo in izbira takšne metode in tehnike ter tudi tempo, ki ustreza zahtevam posameznikov;
- pouk ne poteka vedno v centru (enem izmed sedmih), pač pa tudi na domu učenca oziroma v okolju, ki mu je najbližje in domače;
- eden izmed kriterijev, ki jih ta oblika posebej izpostavlja, je stalnost učitelja, specialnega pedagoga kot relacijske osebe;
- ta učitelj pripravi tudi vse potrebno za reintegracijo učenca v redne izobraževalne oblike ali nadaljnje poklicno usposabljanje.

Glede na povedano bi lahko strnili, da učiteljevo delo v takšnem programu obsega zlasti štiri faze:

- analizo problema oziroma situacije posameznika;
- svetovalno intervencijo in pridobitev za sodelovanje;
- postopek in izvedbo vključitve v program šolsko-vzgojne pomoči;
- izvedbo nadomestnih in šolsko dopolnjujočih dejavnosti (individualen pouk, pouk v malih skupinah, druge dejavnosti, kurzno organiziran pouk, delo za reintegracijo, priprava za izpite).

Vse navedeno pa zahteva od učitelja, ki dela pri tem projektu, veliko pripravljenosti za angažiranje,

fleksibilnost, da se prilagaja spreminjajočim se okoliščinam, delu tudi ves dan, delo v različnih mestnih predelih. Le s tako organiziranim in izvajanim delom namreč šolsko-vzgojna pomoč zapolnjuje zadnje mesto na lestvici različnih možnosti in omogoča primerno ukvarjanje z otroki in mladostniki s hujšimi učnimi, osebnostnimi in razvojnimi težavami.

Literatura:

1. Hamburger Sonderschulen stellen sich vor (Behorde fur Schule und Berufsbuldung), 1985, Hamburg, članek Eberharda Tilla o šolah za vedenjsko izstopajoče otroke
2. Članek o organizaciji in vsebini dela tega projekta šolsko-vzgojne pomoči (Behorde fur Arbeit, Jugend und Soziales, Amt fur Jugend), 1983
3. Zakon o šolsko-vzgojni pomoči (dr. Bittschid-Peters, Amt fur Jugend), 1983

POKLICNO USPOSABLJANJE MLADIH Z RAZVOJNIMI MOTNJAMI V HAMBURGU

Jože Horvat

Beerufsvorbereitungswerk - tak je uradni naziv ustanove - je nameščen v mirnejšem predelu Hamburga, na Helbingwiete 5. Petnadstropna stavba s svojo zunanostjo ne izdaja sedanjega dogajanja v njej. Izjemoma bi po značilnem zvoku, ki prihaja iz kovinarskih delavnic v pritličju, lahko skleпали o dejavnosti oz. namembnosti. Kasneje, v pogovoru zvemo, da stavba ni bila zgrajena namensko. "Zgrešeno" naložbo je od prvotnega lastnika najela sociala in s pomočjo urada za zaposlovanje so pred kakšnimi desetimi leti prostore preuredili v "specializirane" učne delavnice.

Namenje so poklicnemu usposabljanju (priučitvi), pa tudi nadaljnjemu poklicnemu izobraževanju mladih, ki so naleteli na težave ob prvih zaposlitvah ali ki niso nadaljevali izobraževanja na poklicnih šolah oz. uspeli pri tem, bodisi zaradi slabših sposobnosti in pomanjkljivih delovnih in učnih navad, bodisi zavoljo vedenjskih ali drugih motenj, ki so vplivale na (ne)uspešno zaposlovanje.

V Hamburgu imajo 340 učnih mest za mlade med 16. in 18. letom, ki so naleteli na težave ob zaposlovanju.

Ustanova, ki smo jo obiskali, ima 145 učnih mest, od katerih jih je bilo takrat zasedenih 100. S prostorskimi in kadrovskimi zmogljivostmi dajejo mladim, ki se vključujejo v usposabljanje, široko izbiro možnosti za poklicno usposabljanje. Udeleženci lahko

izbirajo med usposabljanjem za poklice v: kovinarstvu, gradbeništvo, mizarstvu, pleskarstvu, vrtnarstvu, frizerstvu, konfekcionarstvu ter administrativni, trgovinski in kozmetični dejavnosti. V vseh so programi zasnovani na enoletnem priučevanju, v posameznih programih (kovinarstvo, konfekcionarstvo, frizerstvo in kozmetika) pa je možno tudi popolno poklicno izobraževanje, ki traja tri leta. Ni naključje, da je med dejavnostmi v tej ustanovi precejšnja izbira poklicev, za katere se bolj zanimajo dekleta. V preteklosti so ugotavljali, da so imela dekleta bistveno manj možnosti za zaposlovanje in je taka izbira posledica tega stanja. Tako se tukaj praviloma usposabljata dve tretjini deklet in le tretjina fantov.

Vključitev udeležencev in način dela

Že prej je bilo omenjeno, da v ZRN velja posebna skrb zaposlovanju in poklicnem usposabljanju socialno šibkih otrok in mladostnikov, mladostnikov, ki niso uspeli v rednem izobraževanju, pa tudi tistih, ki še niso sposobni ali ne zmorejo (zaradi težav) napora stalne polne zaposlitve.

Da teh otrok ne bi prepustili samim sebi, na zaposlovalnih uradih vodijo evidenco mladih s težavami pri zaposlovanju. S poklicnim svetovalcem nato poiščejo delovno mesto s pogoje, da se mladostnik vključi v (enoletni) tečaj usposabljanja.

Posebnost Hamburga - zvezne dežele - je majhna površina, zato se udeleženci dnevno vključujejo v usposabljanje, ponekod pa zagotavljajo take ustanove

tudi bivanje za udeležence.

Izdatki za usposabljanje niso majhni, v celoti pa jih krije zavod za zaposlovanje vse dotlej, dokler mladostnik ne konča programa in zasede "svojega" zagotovljenega delovnega mesta.

Osnovna značilnost in način dela je praktično delo v izbrani stroki pod vodstvom mojstrov, ki so še dodatno pedagoško usposobljeni in organizirajo delo s po 11 učenci. Udeleženci ob praktičnem delu pridobivajo strokovno znanje in utrjujejo prvine delovnih navad: stalnost, vztrajnost, točnost, natančnost, urnost itd. Učenci so nagrajeni. Odvisno od delovne uspešnosti, prizadevnosti, točnosti in vztrajnosti pri delu dobijo dnevno do 3.60 marke oz. mesečno do 75 mark nagrade.

Zaradi različnih vzrokov je to posebna populacija, zato so tudi zahteve delovnega procesa in obremenitve prilagojene, da bi jih udeleženci lažje zmogli in si tako nabrali ugodne izkušnje.

Delovni čas je skrajšan na 30 ur tedensko, tako da je delovna obremenitev od 8. do 14.30 z enournim odmorom med delovnim procesom. V tem času imajo udeleženci zagotovljen topli obrok, poskrbljeno pa je tudi za najrazličnejše sprostitvene dejavnosti (šport, branje).

Med obiskom smo si lahko ogledali nekaj delavnic.

v mizarski in kovinarski delavnici, ki sta druga ob drugi, ni tipičnega ropota, pa tudi umazanije ne,

saj so stroji sodobni, torej je na voljo moderna tehnologija, elektronsko vodenje, saj kot pravijo mojstri - edino tako lahko usposobijo mlade za delo, ki jih čaka kasneje.

Fantje (tukaj nismo srečali deklet) so podobni vrstnikom vajencem najbrž po vsem svetu: v delovnih oblekah, z različnimi pričeskami pa tudi z uhani. Dajali so vtis, kot da jih pri delu tudi številni obiski ne zmotijo preveč.

V "biroju" - delavnici za usposabljanje administrativnih, pisarniških moči - so za stroji sedela dekleta, ki v začetku vadijo po programu, pozneje pa že opravljajo administrativne zadolžitve za samo ustanovo. Tako se najbolj neposredno srečajo z dopisi in poslovanjem firme.

Tudi trgovinska dejavnost omogoča najprej z vajo manipuliranje z artikli v namišljeni trgovini. Tako pridobljene spretnosti in znanje nato v drugi fazi že utrjujejo z nabavo in evidenco porabe lastnih živil (za malico, napitke itd.).

Dekleta se tudi v Hamburgu najbolj zanimajo za frizerstvo in kozmetično dejavnost. Usposabljujejo se namreč v treh delavnicah z različno zahtevnostjo zadolžitev, od vaje na modelih do dela na živih modelih udeleženkah in kasneje del s strankami.

Dekleta menda delajo z izredno vnemo, še posebej hitro pa zagrabiijo ali uveljavljajo nove zamisli.

Konfekcijska dejavnost je po videzu povsem klasična,

za kar med udeleženkami ni pretiranega zanimanja, tiste pa, ki se vključijo, želijo najprej "dobro obleči" sebe.

Kozmetični salon napravi z belo roza kombinacijo in s številnimi ogledali na obiskovalce najmočnejši vtis. Je kot majhen laboratorij vonjav, s pločevin-kami, stekleničkami in kozarci barv za modro, ze-le-no, rdečo ali kakršnokoli lepoto. Prepričljiv nastop in kretnje "mojstrice" lepote in učenk vliva vero v neskončnost in nesmrtnost lepega.

Iz obširnega opisa populacije udeležencev, ki ga je dal vodja ustanove gospod Pukall, povzemamo:

- vsi udeleženci so končali 10-letno šolanje; od tega jih je tretjina dokončala šolo, vendar je uspeh slab;
- tretjina jih 10-letne šole ni uspešno končala; tretjina otrok pa je končala posebne šole;
- vsi udeleženci so starejši od 16 let, nekateri pa so tudi starejši od 18 let (zlasti kadar se odlo-čajo za triletno izobraževanje);
- vključeni so tudi otroci iz zavodov;
- po socialnem poreklu so otroci delavcev, ki intelektualno praviloma niso bili kos vzgojni na-logi ali ki so dalj časa razvezani.

K sodelovanju skušajo pritegniti tudi starše. Dvakrat letno priredijo zabavni večer z udeleženci in starši, vendar zelenega učinka na ta način ne dosegaajo, saj pridejo le urejeni starši. Z drugimi nato navezujejo individualne stike.

Zaradi načina finansiranja (tudi tu poznajo glavari-

no) si ne morejo privoščiti številnega strokovnega tima in so precej odvisni od strokovnjakov v socialni službi in na zavodih za zaposlovanje. Tako je v ustanovi zaposlenih 12 mojstrov za organizacijo praktičnega dela, medtem ko je vodenje ustanove, sodelovanje s starši, socialo in zaposlovanjem naloga treh socialnih delavcev, od katerih eden dela polovični delovni čas.

Za učence, ki se poklicno izobražujejo in opravljajo izpite na rednih šolah, angažirajo predavatelje matične šole.

Namesto ocene uspešnosti so dajali podatke o generacijah, ki so bile vključene v tečaje v preteklosti, in sicer:

- okoli 60% udeležencev se po tečaju vključi v redno izobraževanje;
- okoli 30% se jih zaposli na že prej zagotovljenih delovnih mestih;
- za okoli 10% udeležencev pa niso dobili podatkov.

Vzpodbudno ni kaj.

Se pa ob obisku vseeno nehote zastavljajo vprašanja o naši skrbi za mlade, ki po osnovni šoli ne nadaljujejo izobraževanja oz. ga opustijo, pa tudi zaposlitve ne dobijo ali je ne iščejo. Koliko je resnično prepuščenih samim sebi in lastni iznajdljivosti po izreku "vsak je svoje (ne)sreče kovač"? Ali bi bila ta skrb res predraga naložba? Ali so vmes strokovni zadržki ali kakšni drugi razlogi? Nekdo bi moral poskrbeti, poiskati rešitev in možnost za te mlade tudi pri nas, saj jih je sicer vsako leto več, morda zaradi tega tudi vse več v zavodih.

TUDI PROMETNA VZGOJA NAJ PRIPOMORE K INTEGRACIJI PRIZADETIH V TELESNEM IN DUŠEVNEM RAZVOJU^x

Ivan Vivod

1. Uvod

Prizadeti naj bi se po možnosti integrirali na vseh področjih. S takim namenom so se v preteklem letu sešli znanstveniki in praktiki, ki delajo s prizadetimi, da bi razpravljali o različnih teorijah in modelih in zbrali pobude za svoje delo.

Tudi zavarovalnica "Hamburg-Mannheimer" podpira prizadevanja za polno socialno integracijo, ker prizadeti le tako lahko razvijajo različne socialne sposobnosti in dosežejo samostojnost. Pri tem ta stroka lahko pomaga s tem, da prizadete in njihove svojce zavaruje pred finančnimi obremenitvami.

Navzoči so si bili edini, da je treba prizadete čimprej pripeljati k večji samostojnosti in samozaupanju. Hamburški simpozij, ki je kot osrednjo temo obravnaval prometno vzgojo otrok in mladostnikov, naj bi bil izhodišče za razprave in ustanovitev delovnih skupin. Prometna vzgoja še posebej daje možnosti za učenje in vajo različnih sposobnosti, denimo: vidno in slušno zaznavanje, motoriko, kognitivno predelavo zunanjih dražljajev in interaktivnih vzorcev ravnanja. Prav v cestnem prometu mora namreč posameznik biti prisoten z vsemi svojimi čutili. Poleg tega lahko prizadeti z dejavno udeležbo v prometnem dogajanju počasi ustvarijo de-

^xZapis je nastal na podlagi razgovora aprila 1989 s hamburškimi strokovnjaki prometne vzgoje in prinaša tudi nekatera njihova stališča

javnostne možnosti in socialne stike.

2. Večja vključitev javnosti

Večja integracija in razumevajoče sožitje ne zahtevata samo naporov prizadetih. Tu morajo sodelovati vsi s strpnostjo in upoštevanjem želja drugih. Pomemben korak v tej smeri pomeni prav gotovo obširnejše obveščanje javnosti o problemih prizadetih. Že otrokom in mladostnikom je treba omogočiti stike med seboj. Tudi starše prizadetih je treba pritegniti v učne programe, saj bodo ob tem izgubili strah in negotovost. Mnogi starši namreč prizadete otroke še močneje navezujejo na dom in jim ožijo prostor dejavnosti, socialnih stikov in učnih možnosti.

3. Tudi prizadeti želijo biti zavarovani

Starši pogosto podcenjujejo sposobnosti svojih prizadetih otrok. Bojijo se, da bi se njihov otrok, če ne bi bil nadzorovan, poškodoval ali naredil škodo drugim. Kadar gre za škodo, storjeno tretjemu, bodisi da gre za "telo, življenje ali predmet", staršem ni treba biti v skrbeh, kar zadeva finančno stran. Za te vrste škode so starši in njihovi mladoletni otroci lahko zavarovani z zasebno jamstveno obvezo. Ob tem je zavarovalnica "Hamburg-Mannheimer" pripravljena zasebno zavarovanje staršev za prizadete otroke podaljšati čez njihovo polnoletnost, če ostanejo po šolanju pri starših.

Vsi otroci in mladostniki so avtomatsko zavarovani z "zeleno karto". Če na skupnem potovanju zboli eden izmed otrok in če se je iz zdravstvenih razlogov po-

trebno vrniti, dobijo starši povrnjene stroške za potovanje v domači kraj.

Kakšne so možnosti zavarovanja v posameznih primerih (za nesrečo, pravno zaščito), naj se starši pozanimajo pri kakem zavarovalnem strokovnjaku. Za vse, zdrave in prizadete namreč velja, da primerno zavarovanje daje več samostojnosti, neodvisnosti in končno tudi več veselja do življenja.

4. Prizadeti v prometu - ali integracija ali prilaganje

Leto invalidov je kljub svoji vprašljivosti prineslo to, da so vse skupine prizadetih prišle bližje javnosti. Zdi se, da se ljudje, ki menijo, da niso prizadeti, ogradijo na ožji krog prizadetosti in mislijo, da je z denarnimi prispevki storjeno dovolj.

Po drugi strani pa se mnogo govori o integraciji prizadetih, pri čemer je v glavnem mišljena šolska integracija. V pogledu osamosvajanja in celotne vzgoje samostojnosti pa ima udeležba v prometu pomembno vlogo.

Kako naj se prizadeti giblje v prometu? Kako se prizadeti giblje v njem? Ali mu omogočamo udeležbo v prometu, ki bi mu dala obe močnosti za samostojnost?

V Hamburgu so izpostavili problem "prizadeti v prometu", pri čemer so najprej orisali problem prometa, nato pomaknili v ospredje "prizadete" in se končno vprašali, ali naj bo področje izolirano oz. kako bi ga lahko ali morali vključiti v prepletенost prometnega dogajanja. Povdarili so, da je odprava

prometa, kot je bilo nekje omenjeno, nestvarna zahteva in da o tem ne bi imelo smisla govoriti.

5. Promet

5.1. Promet v pogledu na razvoj mesta in podeželja

Potrebnost prometa je utemeljena z razvojem mesta. Podeželje se je v stoletjih vse bolj praznilo in ljudje so se zbirali v vaseh in nato v mestih. Ta razvoj imenujejo aglomeracija. Zaradi nje se je razvil gospodarski promet, ki je služil izmenjavi dobrin med mestom in podeželjem, v manjši meri pa tudi pretoku ljudi za ohranjanje sorodstvenih vezi.

Ko so se razvijala mesta, se je to kopičenje nekoliko zrahljalo, ker so se mesta prek predmestij raztegnila v okolico. To imenujemo deglomeracija. Ta je privedla do povečanega poklicnega prometa, ker so okoliški prebivalci morali hoditi na dela v središča ali na določene kraje. Tako so nastale prečne mestne zveze, ki s prestopanjem v središču omogočajo prehod. Središča, ki so nastajala predvsem na uradniškem območju, so dobila še mnoge kulturne ustanove in s tem je naraščal tudi osebni promet v prostem času. Danes so industrijska in obrtniška območja bolj strnjena, drugi podcentri, denimo "nakupovalni na zeleni trati", pa zaradi svoje decentralizacije povečujejo individualni promet.

Ker invalidi niso izvzeti iz poklicnega dela in kulturnega življenja, jim je treba omogočiti gibanje ali udeležbo v prometu.

5.2. Funkcionalni promet

Ločujemo dve vrsti prometa. Usmerjeni zajema poklicni, nakupovalni in obiskovalni promet, v katerem so udeleženci zaradi dosege cilja. Po drugi strani je potovanje kot cilj, denimo vožnja z avtom, kolesom, sprehajanje zaradi veselja in užitka. Ne gre za doseganje določenega cilja, temveč za gibanje. Tu igra svojo vlogo starost. Otroci in mladostniki so pogostejše na poti, včasih tudi neradi, če vzamemo šolo ali obisk pri sorodnikih, ki jim ne pomeni več kot dolgočasje. Vendar je otrokom in mladostnikom vožnja s kolesom, mopedom, motorjem ali avtomobilom v veliko zadovoljstvo. Nimajo pravega cilja, želijo le nekam priti. Odrasli potujejo raje po načrtu k določenemu cilju, kar je povezano tudi z različnimi dejavnostmi.

Jasno je, da morajo upoštevati različne načine udeležbe v prometu.

To so pešci,

kolesarji, ki so v veliki meri ohranili miselnost pešcev, so pa s kolesom veliko hitrejši in imajo manj časa za odločitve;

mopedisti, ki so bolj prehodnega značaja primernih in ki jih je zaradi novih iznajdb čedalje manj;

motoristi, pri katerih prevladuje veselje do vožnje;

avtomobilisti, pri katerih je vožnja z avtomobilom znak odraslosti in še bolj kot to, pomeni statusni simbol;

sopotniki, ki so ljudje vseh življenjskih starosti. Sopotništvo posebej pri otrocih vzbuja pogosto lažni občutek zavetja, zaupanja

in nenevarnosti, kar je lahko usodno, ko postanejo sami vozniki ali so na poti kot pešci, ker menijo, da avtomobil poznajo in ga ne doživljajo kot nekaj ogrožujočega.

5.3. Pogoji za udeležbo v prometu in njen razvoj

5.3.1. Čutno spoznavanje okolja

Da bi okolje obvladovali, ga morajo sprejeti, ker reagirajo lahko le na zaznane dražljaje.

Zaznave so odvisne od poznavanja stvari v okolju. To znanje pravzaprav lahko pridobijo le s hojo, govorjenjem/poimenovanjem, vožnjo, doživetjem. Otroci kot sopotniki izvedo le tisto, na kar so opozorjeni, vendar to ni vedno tisto, kar je pomembno za prometno dogajanje. Isto velja za pešce. Ko se otrok s starši sprehaja po cvetočih travnikih, spozna rože, ki na njih cvetijo, sicer pa bi mu travniki verjetno pomenili le kraj za divjanje ali igranje nogometa, ne pa množice cvetlic, trav, grmov in morda živali.

Zaznavanje poteka po mnogih poteh, ki jih bomo na kratko orisali.

Sluh je ob organu za ravnotežje prvi razviti organ. Močno sta povezana in poškodba enega lahko vpliva na drugega. Sluh je v čustvenem pogledu tesno povezan z varnostjo. Nasploh je zelo čustveno opredeljen. To da vedeti dejstvo, da človek že na polovici nosečnosti sliši in v tem času dobiva predporodne izkušnje s sluhom - predvsem ritmično šumenje (zvoki) - in

varnostjo (zaščitenostjo). Problem sluha v prometu si lahko predočimo, če se natančno opazujemo, saj ugotovimo, da pogosto pri prečkanju vozišča ne pogledamo dovolj pazljivo, temveč se zanašamo na sluh. Če ne slišimo prihajanja kakega vozila, stopimo na cestišče in šele nato pogledamo desno in levo. Če vozilo slišimo, se najprej s pogledom prepričamo, če lahko brez skrbi gremo čez cesto. Te navade se ohranijo človeku tudi kasneje, čeprav mu je sluh opešal. Ker ne sliši več dobro, misli, da je cesta prosta in lahko stopi pred avto. Če se bliža kolesar od zadaj in njegovo kolo ne škriplje, se pešec prestraši in reagira nenadzorovano. Omenil bi še to, da je človeka, ki mu je začel pešati vid lažje prepričati, da si priskrbi očala ali kontaktne leče, kot ljudi, ki so potrjeno naglušni, nagovoriti, da si priskrbijo slušni pripomoček. Res pa je tudi, da slušni pripomočki še zdaleč niso tako učinkoviti pri korekciji sluha, kot so očala za vid. Zavedati se je treba, da prve informacije o prometu in naše reakcije v njem izvirajo iz slušnih spoznanj. To je važno predvsem zato, ker se prostorska slušnost pri človeku v polni meri razvije šele v prvem življenjskem desetletju.

Druga zelo važna zaznavna pot je tip. V prometni vzgoji je premalo omenjan, čeprav nam daje informacije o razmerah na poti, o cestni podlagi, mirovanju motorja in podobnem (poledica, kamenje). Za marsikoga, predvsem za slabovidne pa je to zelo pomembno. Zato bi morali tipnemu zaznavanju okolja posvetiti večjo pozornost.

Glavna informacijska pot pri udeležbi v prometu in

na katerega je ta tudi naravnana, je vid. Tudi zakonsko smo zavezani k optični orientaciji v prometu. Navedimo le semaforje, prometne znake, markacije idr.

5.3.2. Reprezentacija okolja po spominu

Pogoj za udeležbo v prometu je sposobnost orientacije, nekakšen zemljevid v glavi. Rodi se iz zaznavnih izkušenj v okolju. Majhni otroci spoznajo okolje tako, da sobo najprej prekobacajo in jo potem prehodijo, da stanovanje prostorsko dojamajo in polagoma širijo prostorsko zaznavanje v okolju na sprehodih s starši. Samo prevažanje z vozičkom k širitvi prostorskih razsežnosti ne pripomore dosti. To lahko ugotovljamo tudi odrasli sopotniki. Pot nam ne ostane v spominu, in ko jo moramo prevoziti samostojno, imamo težave.

Sposobnost motoričnega spoznavanja okolja je razvojno pogojena. Kot pravijo Piaget ter Hart in Moore, se otroci pred sedmim letom starosti niso sposobni miselno prestaviti v drugi kraj. Njihov svet je torej močno določen s krajem bivanja. Zatem je njihov sistem referenc zelo egocentričen (nekako do 12. leta), nato pa dosežejo neki namišljeni absolutni sistem koordinacije, ko se že znajdejo v tujem kraju neodvisno od kraja, kjer so. Oblikuje se "zemljevid v glavi".

Otroci, ki lahko samostojno spoznavajo svoje okolje, v primerjavi s telesno invalidnimi otroci iste starosti pri orientacijskih sposobnosti v prednosti. To je ugotovil Rainer Hoehner v "Ekološki psihologiji in mestnem prometu I", str. 35, na dopisni univerzi v

Hagnu.

Pa se nam postavlja vprašanje, kjer dandanes otroci sploh lahko še uveljavljajo to samostojnost.

Zemljevid v glavi nam omogoča, da se znajdemo v okolju, čeprav imamo le okrnjene podatke. Pove nam, če so podatki ustrezni, ali pa nam manjkajo še važni podatki, ki si jih moramo priskrbeti. Ta zemljevid nam omogoče sproščanje pri večjih odločitvah tako, da moramo v določenih trenutkih načrtovati le na točkah odločanja (na križiščih).

5.3.3. Redukcija podatkov in odločanje

Okolje nam daje zdaleč več podatkov, kot jih zmoremo predelati. Zato jih moramo reducirati, da se lahko pravočasno odločimo. Tega se je treba naučiti. Po drugi strani pa v trenutkih negotovosti potrebujemo dodatne podatke. Vedeti moramo, kateri so še potrebni in kako lahko pridemo do njih. Če ne spoznamo, da potrebujemo še več podatkov, ravnamo nevarno. Zato je torej pri prometni vzgoji zelo pomembno področje informacij in sicer tako njihovo sprejemanje kot predelava.

Kje je to pedagogika tematizirala?

5.4. Promet kot interakcija

5.4.1. Ravnanje po tujih odločitvah: izpolnjevanje pravil

Pešci, ki se srečajo, se lahko sporazumejo, kako se bodo izognili eden drugemu. Pri kolesarjih, ki so že

znatno hitrejši in imajo manj časa za odločitve, to ni več mogoče. Predvsem motorizirani promet ne dopušča, da bi se sproti dogovarjali. Zavaljo tega so nam potrebni institucionalizirani dogovori, ki morajo biti čimbolj jasni. To so pravila in norme, ki se jim v prometu ni mogoče odreči. Promet pomeni "si prihajati nasproti (torej tudi: napačna smer, ležanje počez)". V prometu se srečujemo z ljudmi, zato se moramo na to pripraviti in usmeriti. Pogoj za udeležbo v prometu sta tudi poznavanje pravil in pripravljenost ravnanja po njih.

5.4.2. Interakcija po lastni odločitvi: komunikacija

Kljub vsem pravilom lahko pride do izjemnih okoliščin. Denimo, da udeleženec v prometu ne pozna dobro pravil, da je prezrl zanj pomembna navodila. Sem spada tudi spuščanje voznikov s stranskih cest v promet. Za reševanje takih primerov je seveda nujno potrebna jasna individualna komunikacija, ki pa je iz tehničnih razlogov lahko zvečine le neverbalna, vidna in omejena.

Drugemu dajemo znak, ki ga mora sprejeti, pravilno razumeti in v sebi predelati. Prisiljeni smo paziti na njegov znak, da nas je razumel in se bo ravnal po našem vidnem navodilu. Če pa ostane komunikacija enostranska, se pravi, da ne počakamo na odgovor na svoj znak, potem pride do nesporazumov. To imenujemo asimetrična komunikacija. V prometu velja samo simetrična komunikacija, zato moramo pri prometni vzgoji posebej poudarjati, da ne dajemo le znakov, ampak moramo biti zelo pazljivi, kako so bili sprejeti.

6. Prizadeti

6.1. Čutno prizadeti

Promet lahko štejemo za sistem, mrežo mnogih prepletenih vozlišč, iz katerega prihajajo impulzi. Človek je v njem subsistem in je povezan s svojim okoljem skozi input-output odnosov. Če ta tehnični izraz prenesemo na človeško duševno dogajanje, vidimo, da naš input poteka prek čutil. Ta čutila pa so lahko različno motena. O motnjah sluha smo že govorili. Znano je, da motnje v ravnotežju zmanjšujejo gibljivost, pri motnjah vida pa se srečujemo z mnogimi omejitvami zaradi zmanjšanega vidnega polja, in sicer vse do slepote. Omeniti moramo, da se o tipalnih motnjah kot viru ovir v prometu doslej ni dosti govorilo.

Ko se ukvarjamo z vprašanji posledic različnih motenj pri udeležbi v prometu, gre predvsem za to, da najprej zajamemo ves kompleks čutnih motenj (motenj inputa) in raziščemo posledice, ki jih lahko imajo v prometu. Upoštevati moramo vse vrste invalidnosti, torej poleg prirojenih tudi tiste, ki se tiho priplazijo z leti in jih nočemo priznati. Omenimo naj popuščanje vida, nočno slepoto, ki je podnevi ne opazimo, pač pa pri vožnji v mraku in ponoči. Pri prizadetosti čutil ne ločujemo le gluhih od slepih, temveč tudi gluhe od naglušnih in skoraj gluhih ter slepih od slabovidnih. Zelo prav bo razmisliti, kolikšno težo imajo tipalne motnje.

6.2. Moteni prizadeti pri odločitvah

V vsakem sistemu med inputom in outputom praviloma

vključimo black-box, ki spremeni input in prevzame vodstvo outputa, pri čemer podrobnosti o tem, kako se to dogaja, ne obrazložimo.

Drugo množično skupino motenj bomo poimenovali motnje pri odločitvah. Zbrali bomo motnje z območja "zemljevida v glavi" in predelave odločitev in podatkov. Sem spadajo tudi motnje vodenja, kakršna je npr. eretičnost, ki prav tako še niso bile obdelane. Kdor dela s prizadetimi, ve koliko motenj se pojavi pri odločanju, kako raznolike so in kako problematične postanejo, kadar se jih prizadeti ne zaveda ali se jih ne more zavedati, pa se kljub temu samozavestno odloča.

6.3. Izvedbene motnje

Tretja skupina ovir so motnje v outputu. Kažejo se lahko kot spastična ohromitev, ki onemogoča udejanjenje odločitve, ki jo je sprejela glava. Tako tudi pri amputirancih ali paraplegikih pri premagovanju motoričnih nalog kljub pripomočkom, kot so vozički, lahko nastanejo težave. Zato je nujno vključiti vse tehnične kompenzacije. Seveda pa je treba premisliti, kaj tehnična sredstva glede na okolje lahko prispevajo, kajti invalidski voziček, denimo, ne more biti vse, če niso zgrajeni potrebni dovozi.

Radi bi poudarili, da je navedena razporeditev izključno hevristične narave, kajti motnje v resničnosti nastopajo v najrazličnejših kombinacijah. Nekatere je težko ločevati, saj so motnje na vseh treh področjih lahko bolj ali manj izrazite. Prizadeti imajo lahko več motenj, pri pe-

dagoški obravnavi pa se zgodi, da se ena postavi v ospredje. Nekoga, na primer, uvrstimo med umsko prizadete, njegovo slušno prizadetost pa zapostavljamo in jo odrinemo na drugo mesto. Pri prometni vzgoji moramo paziti, da zajamemo vse motnje, da spoznamo, da motnja v zaznavanju lahko privede do težkih ovir pri odločitvah oz. izvršitvah. Kolikor vemo, je ves kompleks kombiniranih motenj v prometni vzgoji skoraj še neobdelan.

6.4. Problem kompenzacije pri motnjah

Dalj časa smo se pri prometni vzgoji omejili na to, da smo skušali motnje izenačiti s kompenzacijo, kar je dobro in pomembno, vendar ne zadostno.

Kompenzacija navrže pomemben problem. Če namreč izhajamo iz te osnove, potem vidimo prizadetega izključno kot deficitno bitje, ki ga je treba prilagoditi resničnosti. Vendar smo tako do njega kot človeka krivični in krnimo njegovo dostojanstvo ter mu iz materialnih vzrokov ne damo mesta, ki mu gre na tem svetu. Menim, da je iz povedanega jasno, da je prometno dogajanje kompleksno uigravanje najrazličnejših zaznav, sprejemanja, predelave in izvedbe, zaradi česar kompenzacija pri izpadu nekega podsistema ne more popolnoma uspeti.

7. Ali integracija ali prilagajanje

7.1. Prilagajanje človeka kot reakcija na dominantno vedenje: ponižanje

Vračamo se na prvo vprašanje, namreč ali integracija

ali prilagajanje.

Prilagajanje pomeni, da tehnično umetni svet priznavamo ne le kot danost, temveč tudi kot nekaj nespremenljivega in pravzaprav dobrega. Moramo se mu podrediti. Torej je prilagajanje določen sistem, ki mu ni mogoče oporekati in gre le za to, da se človek vanj čimbolj tesno in neproblematično vključi. V tem vidimo ponižanje človeka in menimo, da naloga prometne vzgoje ne bi smela biti v tem, da človeka na tak način prilagaja prometu. Promet namreč ni namenjen samemu sebi in tudi ni cilj človekovega razvoja, temveč je pripomoček, ki naj človeku omogoča bolj polnovredno življenje z več komunikacije in srečevanja.

Naša pot je torej lahko samo integracija, in sicer v tem pomenu, da se človek sreča s sočlovekom kot človek, pri čemer naj mu bo promet pomožno sredstvo. Tudi prizadeti so polnovredni ljudje s pravico do priznanja in željo po srečevanju. Tudi oni uporabljajo promet kot pomožno sredstvo. Človeka bi morali gledati v tej luči in cestni promet ocenjevati kot njegovo pomožno sredstvo. Tako si zamišljamo integracijo na tem področju, saj smo rekli, da je integracija naša pot in ne le naloga, pot v tem smislu, da jo moramo prehoditi skupaj, pomeni pa tudi, da te naloge ne bomo mogli nikoli končati, ker nas bo vedno spremljala. Nikoli ne bomo mogli dokončno reči, da smo dosegli cilj, kajti prometna vzgoja pomeni v pedagoškem smislu - ne smo pri prizadetih - biti na poti.

7.2. Pogoji za integracijo

7.2.1. Prilagajanje prometa človeku

Prvi korak na poti k integraciji je prilagoditev prometa človeku. Promet se mora podvreči človeku (tudi industrijski). Kot primer bi navedli zeleni val na semaforjih za pešce. Veliko je širokih cest, zelena luč pa ugasne pred prihodom pešca na drugo stran. Prometni strokovnjaki in milica sicer trdijo, da je vse v redu, ker da ima pešec pravico končati pot pri rdeči luči, če je na cestišče stopil pri zeleni. Pa vendarle, kako to vpliva na otroke, starejše ljudi in prizadete, ki smo jim zabičali, da se morajo pri rdeči luči ustaviti? In kako to vpliva na voznike, ki zavijajo na cestišče s stranske ceste in vidiijo pešca na cestišču pri rdeči luči? Marsikateri meni, da pešec krši pravila. In kako to vpliva na prizadetega? Ali ne bi mogli zelenega vala nekoliko podaljšati in s tem promet prilagoditi človeku?

7.2.2. Koliko neprizadeti poznajo prizadetost

Pri razčlenjevanju problema prizadetih v prometu pogosto naletimo na meje, ki jih postavljajo neprizadeti. Če bi pripravljali kongres za prizadete, bi kmalu ugotovili, da bi že pri izbiri prostora naleteli na težave, ker prizadete ne sprejemajo povsod: "Prizadeti? Ne!" Večinoma je vzrok premajhna obveščенost in neogljenost pri stikih s prizadetimi. Zato je pomembno, da so neprizadeti dobro poučeni o naravi prizadetosti. Otroci o tem največ zvedo v vrtcih in šolah, v katerih se zdravi in prizadeti vzgajajo skupaj. K temu lahko prispeva-

jo svoje tudi šole za voznike, ki so po novih predpisih dolžne učence poučiti tudi o drugih soudeležencih prometa.

Več o prizadetih bi morali vedeti tudi miličniki, učitelji prometne vzgoje in planerji v prometu.

7.2.3. Trening prizadetega

Promet spada v osnovne danosti našega modernega življenja. Zato moramo človeka pri vzgoji na samostojnost pripraviti tudi na udeležbo v prometu, kar je pri prizadetih težja naloga. Gotovo pa je najtežja naloga postavljanje meja sposobnosti. To velja tudi za starejše voznike, kajti le zelo malo jih je, ki se odpovedo vožnji in priznajo, da so dosegli mejo svojih sposobnosti.

Tudi prizadeti človek ima pravico do ustrezne prometne vzgoje. Zelo pomembno je, da ga poučimo, do katerih meja segajo njegove sposobnosti. To pa seveda zahteva od vzgojiteljev in učiteljev v prometu izjemne napore.

7.3. Okvirni pogoji za integracijo Sprememba miselne naravnosti

Mnoge raziskave so pokazale, da samo znanje ne more odpraviti predsodkov. Spreminjajo se le v dolgem procesu naravnavanja za kar bi bilo eno "leto invalidov" pač premalo. Pogoj za spremembo mišljenja je spoznanje, se pravi preoblikovano in ponotranjeno védenje oz. znanje, da je promet treba prilagoditi človeku in da so tudi prizadete osebe upravičene do udeležbe v njem kot kdorkoli drugi. O tem samo govo-

riti je pač premalo, kajti znano je, da se v praksi ne dogaja skoraj nič. Ko bi spremenili mišljenje in gledanje na stvar, bi bilo mogoče doseči tudi kaj več na družbeni ravni. Volili bi le uvidevne predstavnike, nasprotnikov pa ne.

7.4. Družbene razmere

Opisano spremenjen mišljenje bi sililo k preverjanju pravnih norm in prometnoplanskih ureditev. Da smo še zelo daleč od tega, nam povedo naravnost nespoštljive razprave ponekod, kjer je bil govor o uvedbi invalidom primerno urejenih avtobusov. Pa je to le delček vseh problemov na tem področju. Prizadeti ne morejo biti socialno breme, ki bi ga nosili velikodušno, so ljudje kot ti in jaz, kot politiki in delavci.

Tudi integracija ne more biti ideološka, namenjena sama sebi. Temeljiti mora na lastni volji in dostojanstvu integrirajočega. Zato se moramo braniti ideologij, ki postavljajo v ospredje blaginjo prizadetih, ne da bi poznali resničnih problemov. Ideologija ne sme stati v ospredju.

8. Pregled stanja in problemov

S temo "promet na splošno" so načeli velik krog. Izjav ni bilo težko oblikovati, saj je o ugovorih mogoče neprizadeto razpravljati. Ko pa so prišli do prizadetih, je bilo več vprašanj kot odgovorov.

Izpostavili so en cilj, to je čimvečjo samostojnost. Lahko bi rekli, da morajo zapustiti stvarno, neprizadeto in nečloveško raven in se vživeti v prizade-

te. Kot taki se bodo lotili prometne vzgoje. Najprej bo potreben popis v marsičem opravljenega dela in opis problemov in deficitov, ki jih bo še treba obdelati. Dokončnega cilja nikoli ne bodo dosegli, pa vendar upajo, da so ubrali pot, na kateri bo možen ta ali oni korak, ki bo prizadetim izboljšal udeležbo v prometu. Marsikdo, ki dela v prometni vzgoji prizadetih, se počuti kot osamljen borec, ki lahko obdela le določen vidik in bi pod težo velike naloge najraje klonil, saj niti v literaturi, ki naj bi prva pomagala k izmenjavi izkušenj, ne najde potrebne vzpodbude in pomoči. Dejali so, da naj to dejstvo postane motiv, ki naj vse odgovorne prepriča, da ne stojijo sami pred obširnimi nalogami, in da so drugi že marsikaj spoznali, kar jim bo pomagalo, ter da tudi sami s svojimi spoznanji in izkušnjami lahko pripomorejo k temu, da bo prometna vzgoja za prizadete osebe bolje obdelana in uspešnejša. Vedo, da pri tem niso sami, zato se sodelovanje izplača.